۳

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی فارسی وترکی آذری
آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه

اوچونجو ایل‌صایی ۳ (آردیجیل صایی ۲۶)
سال سوم شماره ۳ (شماره مسلسل ۲۶)

خرداد ۱۳۶۰
(شماره امتیاز ۷۵۳۸)

VARLIQ

Monthly
PERSIAN AND TURKISH JOURNAL
3rd Year No.3 (Serial No. 26
June 1981

Address: Mossadegh Ave. Bidi Str. No. 17
Tehran, Iran

قیمت ۷۰ ریال

ایچینده کیلر

(فهرست)

صفحه

۱ـ معلمیم ساهره: دوکتور حمید نطقی ۳

۲ـ درین دویغولو شاعریمیز ساهر ۴

۳ـ آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش (۲۲): دوکتور جواد هیئت ۱۵

۴ـ سؤز وکلاسیکلریمیز: پرفسور غ. بیگدلی ۲۶

۵ـ حضرت علی(ع)نین اؤگودلریندن: ج. ه. ۳۷

۶ـ آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی(۳) : دوکتور جواد هیئت ۳۸

۷ـ الی‌یوش گئتمه: سؤنمز ۴۹

۸ـ لاله: دوکتور حمید نطقی ۵۲

۹ـ خیامین رباعیلری‌نین آذری تورکجه سینه ترجمه‌لری: ت. پیرهاشمی ۵۳

۱۰ـ یوردوم: مسعود ۵۹

۱۱ـ ادبی تنقید، دان اولدوز: دوکتور محمدتقی زهتابی (دانشگاه تبریز) ۶۱

۱۲ـ آذربایجانین تانینمامیش بویؤك شاعری: مرتضی‌قلیخان ظفر: دوکتورجوادهیئت ۶۹

۱۳ـ ملانصرالدین مجله‌سی‌نین تازاچاپی ۷۸

۱۴ـ تئاتر: مهدی محمدوف، منظوری خامنه‌ای ۷۹

۱۵ـ گؤرکملی معاصر شاعریمیز سیدمهدی اعتماد وفات ائتدی
شعر: ساوالان

وارلیق

آیلیق تورکجه و فارسجا فرهنگی نشریه
مجله ماهانه فرهنگی فارسی و ترکی آذری

اوچونجی ایل ، صایی ۳ ـ خرداد ۱۳۶۰

دوکتور حمید نطقی

معلم !

اوگون ده قاپیمی چالدین،
تپتریردی الین .
ائلیمین ماتملی قارا گونونده
ائویمه قلبیمه صفا گتیردین
اگله شدین
بیریبیغین کتاب اوخونده
شعر دفترینی الینه آلدین
شمشک لر شاخیردی هردن گؤزونده
نیسگیللر حسرتلر جوشان سؤزونده
ائلیمین بوغولموش فریادی واردی .
اوخودون
شعری نین آخیشی منی
قالخیزدی یئریمدن آلدی آپاردی
بیرآندا اؤزومو یوردومدا صاندیم

معلمیم ساهره (*)

ییخیلمیش پووا مین حالینا یاندیم
اوخودون
او اوزون
هجران نغمه نی
ان گزلین دیله‌ک لر دیله گلدیلر
کهنه یارالاری ائشدین
و دئشدین
قانایان اوره‌ک لر دیله گلدیلر
اونوتما رامشاعر، او اوغورسوزگون
نئجه یاس توتوردون قان آغلاییردین
بیراووچ ایشیقچون آزادلیق ایچون
آیلاری گونلری نئجه صاییردین ...

تهران ـ ۱۳۶۰

(*) آقای حبیب ساهر ۴۲ ایل بوندان اول تبریزین فردوسی متوسطه مکتبینده بیزیم جغرافیا معلیمیزایدی .

لغت لر :قاپیمی چالدین = قاپیمی دؤگدون .بیریبیغین = چوخ مقداردا .
اونونده = قاباغیندا . اوغورسوز = مشئوم .

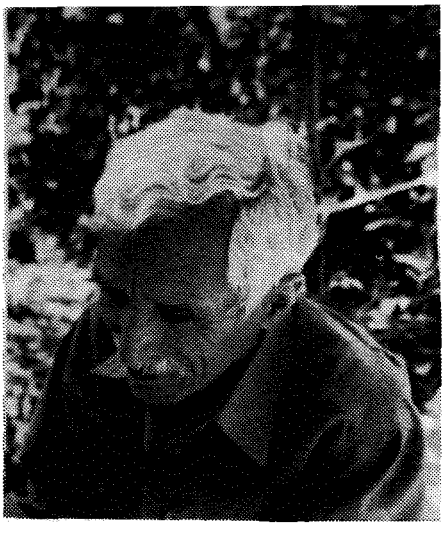

درین دُویقولو شاعر میز ساهر

شاعرله اوبون اؤز محیطینده ،سئوگی و صمیمیتله دولوب داشان ساده ائوینده گؤروشدوک .حال یولداشی ،سیرآتا محبتله اوبون راحتلیغی و آسایشی ایچون الله شیر و اصیل آذربایجان قوناق سئوه رلیگی ایله بیزی آغیرلاسیردی. اوغلو بو محبت و صمیمیت اوحاغینا ،هنرلی الی نیین و استعدادی نین یاراتدیغی نابلولارلا گؤزلری اوحشایان گؤزه للیک لر آرنیرمیشدی .شاعرله صحبته دالدیغیمیز اوطاق دا بئله ابکی گؤزه ل نابلو آصلی ایدی .مصاحبه میز ایلک سئوالی شاعری اوشاقلیق دؤورو- نه ،گنجلیگینه ،حالیشمالارینا ،مسافرتلرینه و یورولمایان مبارزه لر - ینه گؤنوردو .سیزده ، سئوالداش سئوالا، اونونلا کئچمیشی گزدیک ،اونون فیکر، حس و خاطرالارله تانیش اولدوق .اوزون صحبتین صونوندا شاعر هئچ بورغولوق انری گؤسته رمه یبردی . شوخلوق وراجاتلیق دا گؤ- روش داوام ائتدی .صوبوندا شاعربن ،رسام اوغلونون ،آتولیه سینه گئندیک و آتاسی نین شعرلریندن سسلندیردیگی انسان سئوگیسی،یوردعشقی وخلق محبتی نین اونون دا فیرچاسی واسطه سیله جانلاندیغینی تماشا ائتدیک .

آشاغیدا بؤیوک شاعریمیز شاهر معلم ایله آپاریلان دانیشیغیمیزی اوخویورسونوز ." وارلیق " ۱۳۶۰ - نجی ایله سهندین خاطره سیله باشلادی، ائکینجی نمره میز " شهریار" صایی سی اولدو .بونسخه میزده ده " شاهر"ین دادلی سؤزلرینی نقل ائتمک له اؤزوموزو بختیار صایییریق.

شاهرله صحبتیمیز اونون ایلک شعرلرینی نه زمان یازدیغی سئوا- لی ایله باشلادی .

شاعر بئله جواب وئردی :

ائله بیلیرمکی، متوسطه‌نین اوچونجو کلاسیندا ایدیم فارسجا فرانسه دیلیندن بیرشعرترجمه ائله‌دیم " رن "باره‌سینده .صونرا "شیخ محمد خیابانی"نین اؤلومونده بیرمرثیه مانند بیرفارسجا شعردئدیم ومخبر السلطنه‌نی اورادا نفرین ائله‌دیم .اما متاسفانه بونلار هئچ بیریسی الده دگیل صونرا ۱۳۰۴ ده گئتدیم استانبولا ،یعنی کردستانا معلم ایدیم ،" معلم‌سرخانه" اوردا آز چوخ عشایلی لیره‌سی بیریکدیردیم بونونلا گلدیم ، بیرایل تبریزده آنا ملا ،باجیملا یاشادیم ،صونرا بویول ایله من گئتدیم استانبولا البته روسیه یولو ،باطوم یولیله اورا دا " دبستان ایرانیان "دا استخدام اولدوم .اورادا شاعرلیک له چوخ مشغول اولا بیلمه‌دیم .بیلمیرم استانبولون گؤزه‌ل محیطی، هواسی ایدی او گؤزه‌ل منظره‌لری ایدی ،کی اؤزلری جانلی بیرشعرایدیلر .صونرا دا بیرآزاد محیط ایدی ،گؤزه‌ل سینمالار وبوغازایچی نین اوچایخانالاری، موسیقی سی ،بونلار هئچ فرصت وئرمیردی کی آدام اوتورسون بیردانا شمع یاندیرسین یا بولبولو گولون فراغیندا آغلادسین آنجاق اورادا ایکی دانا غزل دئمیشم کی ،تورکجه‌دیر .البته استانبول تورکجه‌سینده ،بیر یسی نین باشی بودورکی :

اولسون باهارباغ داآچسین دالاله‌لر
مئی لرسبیل اولوب داقیریلسین پیاله‌لر

صونرا ۱۳۱۳ ده استانبولدان بیرایطالیا گمیسی ایله‌گلدیم باطو ـ ما . باطومدان ترن ایله‌گلدیک تفلیسه وتفلیسدن باکیا .اوچ گون باکیدا ایدیم .صونرا اوردان دنیزیولیله گلدیم بندرانزلی‌یه .اویازدا بندرانزلیده نه‌لر گؤرموشم فلان میوه‌ٔ گسده (حکیمباشی)حکایه‌سینده یازمیشام .اورادان گلدیک تهرانا .تهراندا منی سرگردان قویدولار ،نئچه آیلاردان صونرا قیشین پوفه ـ پوفونده بیزی گؤنده‌ردیلرزنجانا .زنجاندا معلم ایدیم .ائله‌بیل سرگردان یهودی کیمی منی بوشهردن اوشهره‌گؤتورـ دوردولر .اما زنجاندان منیم چوخ خوشوم گلیردی ،منیم‌چوخ ایسته‌دیگیم یئریدی .هله اوزنجان چایی یا باشقا یئرلرگؤزه‌ل ایدی .اکبرنیا رئیس فرهنگ مندن خوشی گلمیردی گئدیب علی‌اصغرحکمت وزیرفرهنگه دئمیشدی‌کی، ساهرا وشاقلارلا کلاسدا تورکی دانیشیر صونرا منی گؤندردیلرمازندرانا . مازندارانداملاریا توتدوم ،قاییتدیم تهرانا .

تهراندا ۴ آی ناخوش یاتدیم .گؤنده ردیلرقزوینه .قزویندن صونرا تبریزه وتبریزدن منی گؤچورتدولرا ردبیله .اردبیلدن مین بیرچتینلیک له ،زورلا،قزوینه منتقل اولدوم وقزویندن صونرا ایسه گلدیک پایتختـــه ، تهرانا والسلام.

ایکینجی سئوال اولاراق،آقای ساهردن عمومیتله شعروکتابلارینـدان بحث ائتمه سینی رجا ائتدیک .اوستادبئله جواب وئردی :

اما شعر ،قیزیل اوردوتبریزه گلرکن اوتاپدان گلن یازیچیلار (وطـن یولوندا) آدلی بیرغزته چیخاردیلار و بوکیمی ادبی داهاباشقاایشـلر گؤردولر .بیزیم دوستلاریمیزدئدیلرکی،ساهرسن دهیاز ! ومن دهبیرایلدن آرتیق حتی ایکی ایل سسیمی چیخارتمادیم .صونرا یازدیم چوخلی حکایـه و مقاله مثلا" جغرافیا حقینده مقاله لریازدیم .منی چوخ تشویق ائلیرد ـ یلر مثلا" (شفق) مجله سینده ، (آذربایجان) غزئته سینده ، (آزادملهت)مجله سینده ، (یئنی شرق)ده منیم چوخلی آثاریم وار وباکیدا چیخان. (آذر ـ بایجان) مجله سینده ده منیم هم فوتوگرافیم واردی هم ده شعرلریمی چـاپ ائتمیشلردی.خلاصه صونرا منی اردبیله گؤنده ردیلر .اردبیلده تورکجه شعر دئیردیم اما اونونشرائتدیرمگه امکانیم یوخیدی .قزوینه گلیرکن مـــن قاچاق صورتده "لیریک شعرلر" آدلی کتابیمی چاپ ائله دیم .

تهرانا گلیرکن لیریک شعرلردوشدو دوکتورجاوید و دینائیانیـــن الینه وبونلار بوکتابی حلوا ـ حلوا ائله ییب قویدولار طاباغا بیـزده تانیندیق .دوکتورجاوید بوکتابلاردان بیرآز گؤنده ردی تبریزه و صونرا من (کؤوشن) آدلی کتابیمی چاپ ائله دیم .قاراچورلو و دوکتورکاتبی منه تاانداز ه ای کؤمک ائله دیلر .البته ،من ده اونلارین مالی کؤمک لری مقابلینده کتاب وئردیم منتی ده یوخدور .البته ،طاغوتی دؤوره سینده هئچ امکانی یوخ ایدی کی،آدام بیرکتاب چاپ ائله سین لکن ایندیالحمد ـ لله انقلاب دؤورنده یک .دوستلار ،فلان بیزی تشویق ائلیرلر وبیـــزده ایندی (سحرایشیقلانان) کتابینی چاپ ائله میشیک .

صوروشدوق ،ایندی هانسی اثرلر اوستونده چالیشیرسینیز ،چاپا حاضر نه کیمی کتابینیز واردر؟

شاعرین جوابی بئله ایدی :

برادر ،منیم بیرقالاق نظم ونثر آثاریم واردیر ،بعضیلری "تایپ"

اولونوبدور ،بیرچوخلاری دا ال یازیسیدی،اونلاری فتوکپی ائله میشم ،
یعنی مگر اینکی بونلاری مندن ایسته یه لر چاپ ائده لر ،یوخسا منده نه حو-
صله ونه ده ائله مالی قدرتیم وار بوایشدن اؤتری .

خلقیمیز گؤزه ل سؤزه و اؤز آنا دیلینده یارانمیش بدیعی اثرلره
بوقدر احتیاج وحسرتی وارکن ،بوجواب واوندا گی حقیقت ،چوخ آجی دیر .

باشقا بیرموضوعا کئچدیک ،شاعردن صون زامانلاردا ،یازدیغی شعر-
لری حقیندا ایضاحات ایسته دیک .او ،جواب وئردی :

صون شعریم بوگونلرده نه دیر؟ صون شعریم جوان شاعر "خدیوخلخالی"
نین بیرشعرینی اوخودوم اونا جواب یازمیشام ،گویا خلخال کندلری نین
بیریسینده حاج کریمخان آدلی بیرفئودال بیریازیق اکینچی نین با-
شین کسدیریبدیر ،خدیو خلخالی بونو گؤزه ل بیر طرزیله شعره چکیب بیر
سینما پرده سی قدر جانلی،بیراوقدر تاثیرانگیزبیرشعردیرکی،منه الهام
وئردی ،بوشعری من یازدیم اونا اتحاف ائتدیم .

گونشین آل و تورونجو ایشیغی
یاییلیر هر طرفه ، اورتالارا
باغلار ایچره آقانین یوردو باخیر
یاری اوچموش خارابا داخمالارا
یاسلی ، غملی بالاجا بیرکومادا
بیر یتیمله اوتوروب یاشلی آنا
آنانین گؤزلری بیردن ساماشیر
اوغلونون گول کیبی صولموش اوزونه
اوشاق آغلارکن آجیندان او دئییر :
- جیرانیم آغلاما ! قوربان گؤزونه
ال داشیندا او ، دؤگور بوغدالاری
سؤیله ییر گئت بالا ! طوولان کوچه ده
اوجاق اوسته بیشیریم من چؤره گی
یاش اودون توستوله ییر ،یاپما یانیر
آنانین باغرینا غملر قالانیر
اوخیالیندا گؤرور قانلی کوچه
کوچه ده آلقانا غرق اولموش اری

حاج کریمخان نییه اؤلدوردو اونو ؟
بیر اکینچی ،یاری جان رعیتی
(ری) ده شاه قاتلی ائوینلر[1] قوراراق
چکدی زنجیره او آزاده‌لری
خالخالین دا فئودال بیر آقاسی
قودورورکان دا دیوان دوتدو ائله
ائللرین خرمنینی وئردی یئله .

سؤز صحبتیمیز آنادیلیمیزین خصوصیتلرینه و بو آرادا آذربایجان تورکی شعرینده وزن مسئله‌سینه گلدی چاتدی .ساهردن شعرلرینده ایشله ـ تدیگی وزن لر باره‌ده دانیشماغینی خواهش ائله‌دیک او، دئدی :

ـ شبهه‌سیز تورک شعری نین وزنی هجا وزنی دیر .بوهجا وزنینده تورک شاعری مجبور دگیل سؤزلری،کلمه‌لری اؤز طبیعی آهنگیندن و قالیبیندن چیخارتسین.عروض وزنی‌نین ده او گؤزه‌ل آهنگی وقافیه آسانلیغی انسانی وسوسه ائدیرکی بیر آزدا عروض وزنی یازسین بوگونه قدر بیزیم آذربایجانلی تورک لریمیز عثمانلیلاری دئمیروم (اونلار عروض وزنیندن شعر دئمیش سه‌لرده اوقدر ده فارسی شیوه‌سینه یاقین دگیل)اما آذربایجاندا بوگونه قدر ایسته‌ر کلاسیک ،ایسته‌رسون زامان شاعرلری تورکجه شعردئمیشلرا ما قافیه‌لربوسبوتون فارسجا دیرصونرا دا فارس شیوه سی کیمی سیلابلاری اوزادیرلار و فارس لهجه‌سینه یاخین ائلیرلر .بو دا بیزه یاراشان بیرشئی دگیل .ادبی اصالتدن اوزاقدیر .اما من وبیر چوخ گنج شاعرلرکی بوزماندا عروض وزینینده شعردئییرلریوزه یوز بو عروض وزنی تورک آهنگیله یازیریق، فارسی آهنگیله دگیل .بئله‌جه من عروض وزنینده ده چوخلی شعرلردئمیشم وبوشعرلر خوشبختانه‌هئچ تورکی شکلیندن وآهنگیندن خارج اولموربودا چوخ دقت ایستیر ،چوخ زحمت ایستیر نئجه‌کی مثلا" تورک شاعری یحیی کمال شعرلری عروض وزنینده دیر .هابئله احمدهاشم بونلار عروض وزنینده شعر دئمیشلرسه‌ده فارس شعرینه هئچ بنزه‌میز بونلار .بونا گؤره دئمک اولماز کی،هانکیسی ـ هانکیسیدی شاعرمثلا" ایسته‌رسه عروض وزنینده دئسین یاهجا وزنینده دئسین هئچ فرق ائله‌مز .

تورکیه شاعرلریندن سؤز آچیلمیشکن و هله احمد هاشمین آدی چک ـ یلینجه ،شاعریمیزین آددا شی (هم‌اسمی) "جلال ساهر" خاطرا گلدی،بیزیم

۱ـ اؤوین زندانی

ساهر دئدی :

ـ تبریزده ،میرزه تقیخان رفعت کی استانبولدان گلدی وبیزیم فرانسه معلیمیزایدی، چوخ درین تاثیر وایزلر بیزیم روحیه میزده وحیاتیمیز ـ دا بوراخدی .دئمک اولارکی،فارس شعرینده ایلک یئنی لیگی اوگتیردی صونرا نیما گتیردی بونو هئچ انکار ائتمک اولماز بیرکلاس آرخاداشیم یولداشیم وارایدی"نمسه چی" آدیندا او ،رفعت ایله دوست ایمیشلریاقوهوم بیلمیرم اوندا بیرچوخلی ثروت فنون وباشقاغزئتهلر وارایدی مثـــلا "ادبیات جدیده" "رسیملی آی"تورک شاعرلری نین لیریک شعرلری اونلاردا چاپ اولوردی،بیزیمده چوخ خوشوموزاگلردی.بوشاعرلرین ایچینده توفیق فکرت و جلال ساهر کیمی شاعرلرین چوخلوشعرلری وارایدی من جلال ساهرین شعرلرینی داهاخیال انگیز ،داهاخوش آهنگ اولدوغوناگوره چوخ بگه ـ نه ردیم ،اونا گوره من اوشاعرین،او معنوی تاثیرلرینی یاددان چیخار ـ تمایییمدئیه " ساهر"ی فامیل آدی " صان" یئرینه انتخاب ائله دیم. البته گره ک ایدی جلال ساهرین اؤزوندن اجازه آلایدیم تاسف لیراولسون کی،من استانبولا گئدنده جلال ساهر اؤلموشدو اودنیایا گؤچموشدو.

دئمک اولارکی،" جلال ساهر" ده "حبیب ساهر" کیمی لیریک ،دویغولو و اؤز آنا دیللرینه عاشق اولان بیرشاعردی.اوعروض وزنی ایله باشلادی، گؤزهل اثرلر یازدی ونهایت ،جمهوریت دؤورونو هجاوزنی ایله سلاملادی.

آذربایجان شاعرلریندن بحث ائتمه گه باشلادیق،شاعریمیزدن بوخصوص دا فیکریئی صوروشدوق،او،جواب دا بئله دئدی :

۱۳۲۰ دن بوطرفه تبریزه گلن شاعرلرپیزلرله تانیش اولدولار مثـــلا" عثمان ساری وللی،جعفرخندان صونرا آذراوغلو ،بولارین شعرلرینده بیر تازه لیک گؤزه للیک و درینلیک وارایدی من اولارین آثارینی سئوه سئوه اوخودوم وبیرچوخ زاماندا جعفرخندان وعثمان ساری وللی منیم شعرلرـ یمی دینله دیلر واونلاری ایسته رباکی ایسته رتبریزمطبوعاتیندا چـــاپ ائده ردیلر .تشویق ائده ردیلر .صونرا دئدیلرکی،سلیمان رستم گلیب تبریزٌ من سلیمان رستمی گؤرمه دیم ،اما اونون بیردانا شعری وارایدی ائلـــه منیم ده یادیما گلیر" وور ،وور کی،بیخیلسین تملیندن

" آی سیز و گونش سیز قارا زندان " من "سحرایشیقلانار"کتابیندا سلیمان رستمه بیرشعردئمیشم یعنی بیرمکتوب کیمی دئمیشم کی آی سیز و

گونش سیز زندانلار وارفلان وار ،منیم چوخ حرمتیم واربوآدا ما .صونرا دا پروفسور رستم علیوف تهرانا گلنده وها بزاده بختیاردان منه بیر ال یازیسی شعرگتیردی بوشعرده منیم بیرشعریمی اوردا اوخورلارکی "بی نها یت بوگؤیون آلتیندا بیزه بیرقبهٔ فیروزه ده یوخ" ،" یانسا افلاکیدا مینلرجه چراغ ،بیزه بیرشمع ،بیرآویزه ده یوخ" بو چوخ اونا تاثیر ائدیب وپونون باره سینده منه بیرشعریازمیشدی:

" شعری نین سحرینه شاهر ،یازیرسان ماهر ،ماهر "

اونا گؤره تازالیقدا ارض روم ادیب وپروفسورلاریندان آقپینار بو رایا گلدی لطفا منیم ائویمه ده گلدی اونلار اورادان منه بیرکتاب گؤندرديلروها بزاده نین شعرلری نی تورک الفباسیله چاپ ائدیبلر بونو اوخودوقدان صونرا منیم محبتیم وارادتیم داها دا آرتدی اما گلهک ایندی اؤز شاعرلریمیزین ایچینده آللاها شکرگنج نسیل ده بئله بیر تازالیق هیجان وبیرصمیمیت گؤروسوز بولارین ایچینده دئمک اولمازکی هانسی یاخشیدیر .

علتی بودورکی بونلاریئرده اوتوروب گؤگده گزمیرلر خلقین دردلرینی ،خلقین آجی حیاتینی شعره گتیریرلر ،فوقالعاده گؤزهل بیرطرزده شعردئیرلر .اونا گؤره دئمک اولمازکی هانسی داها یاخشیدیر ،آیری سئچگیلیک اولار من اولارین هامیسینی اؤزقارداشیم کیمی ،اوغلوم کیمی سئوه رم وسئوه جگم .

شاهر شعرلرله دولو بیردفتری الینه آلدی وصوروشدو :

ـ ایستیرسیز شعرا وخویوم اوبوشعرلری بیزیم اصرا ریمیزا وزره اوخودو :

خاطره لر

تبریزین باغلاریندا باداملار گوللهنر کن
گونشین قیزیللیغی بویاردی دیوارلاری
عطیرلی گئجه لرده یوخولار آغیرلاشیب
رؤیا دا انسان بئله گؤره ردی ایلک باهاری
گونون اول یورغون چاغی سوسارکن آوتیق قوشلار
کؤلگه لر دوشیردیلر یوللارا پنجه ـ پنجه
صانکی گؤی آلچالاردی داللاردان ،بوداقلاردان
اولدوزلار سالخیم ـ سالخیم آسلانار آی سیز گئجه

کیملر دؤشه نردی ،ستونلو ایوانلاردا
فانوسون آلتین نورو هاله تک گؤرونردی
گئجه لر سرینله شیب اوخوردو سوسه ریلر
اوشوردی اینجه آنام چادرا بورونر دی ...

شاعر بوایضاحی دا شعرلرینه اضافه ائتدی :

بونو من دئیه رکن صانکی اوشاقلیغیم خاطریمه گلیر هله بابامی اؤلدو ـ رمه میشدیلر ،بیای گئجه لری ایواندا فرش دؤشردیلر ،فانوس یاندیرار ـ دیلار وشام یئیه ردیک بابام "قلم قاش" قوهونو کسنده عطری بـــورؤدی آنام چادراسینا بورونردی اوتورار دی صونرادا تبریزده بولبول یوخد ـ ور اگر شاعر بولبول دئسه کم لطفلیک ائله پیدیرعلت بودورکی،بولبو یا یلاق یئرلردن خوشو گلمز ،قزوینده بولبول وار اوخور ،تهراندا دا وار، شیرازدا دا وار استانبولدا دا من ائشیتمیشم .

اورادا بولبولی حتی گؤرموشم ،تبریزین بولبولی یوخدور ،اونا گؤره تبریزین بولبولی گئجه لرا سوسه ریدی .

اما او سوسه ریلرده تهراندا ،قزوینده اولان سوسه ریلر دگیـــــل چونکی،اولارین اوخوشوندا بیرخصوصیت ومنه ائله گلیرکی نئجه دئیه رلر، بیر شاعرانه آهنگ واردیر .

اونلارین اوخوماларیندا گؤزه ل بیرتاثیر وار ،چوخ گؤزه ل کســـیک کسیک اوخورلار،انسانی فیکره آپارارلار .

بو کیچیک ملاحظه دن صونرا شاعرباشقا بیرشعرینی اوخوماقدان اول دئدی :

منیم تناسخ آدلی بیرشعریم وار ،بیلمیرم نئجه دیرکی،منیم بوشعره چوخ ارادتیم وار ،ایندیه جن هئچ بیریئرده چاپ اولونما میشدیر .

صونرا داها جدی له شه رک سؤزلرینین دالیسینی بئله گتیردی :

البته من هند فلسفه سینه معتقد دگیلم وتناسخه ده هابئله ،امـــــا انسانین حیاتیندا رنگارنگ صحنه لروار ،انیش یوخوشلاروار دیربونـــلاری شاعرانه باخیشلار مختلف تناسخ ودگیشمه مرحله لرینه بنزه تمک اولارمثلا" اوشاقلیقدان گنجلیگه ،گنجلیکدن،قوجالیغا گئچمک کیمی .

بو مقدمه دن صونرا شاعر سئودیگی شعرینی اوخودو ؛

غزللریم ســـازی ایشیق چراغیدی

حسرتیله اؤلنلرین قبری اوسته یانار یدی
گؤنلوم کهنه دیوار ایدی
قارا سئودا بایقوش کیمی او دیوارا قونار یدی
بیرداش ایدیم سئللر منی داشدان ـ داشا چالاردی
یونگول سامان چوپو ایدیم ،یئللرمنی قانادینا آلاردی
گؤزلر اؤنونه گلیب اوچان تصویرایدیم
رؤیالاردا. گزردیم
شفق ایدیم آخشام چاغی افقلری بزردیم
اوزاقلاشان پرده‌لرده خاطره‌یدیم‌بعضا منی آرخاداشلارآنار دی
ایمسیز چؤلده گزرایکن
قافله‌لرمنی کؤلگه سانار دی
ساکت‌گؤره‌ر هرکس منی اوره‌گیمده طوفان قوپار
یادا دوشر قانلی خزان،گولمز اولور گوللوباهار
ساری ایشیق چراغ آرتیق یاندی ـ یاندی
سؤنوب گئتدی
اوچدی دیوار
اوچدی بایقوش
سانحه‌لرا ولدی بیتدی...
ساهرین صون اولاراق ،بیزه‌اوخودوغوشعری‌ایسه" گؤزه‌لیم"آدیندایدی
گؤزه‌لیم آخشام چاغی اورتالیق قارالارکن
افقده قالماز آرتیق قیزا ران گوندن اثر
سن گؤزه‌ل رؤیا کیمی پرده‌دن چیخارـ چیخماز
جاملارا شوقو دوشر قارانلیق کؤچن زمان
سولاردا مئشه‌لرده ، اریه‌ر نقش‌و نگار
اولدوزلار ماوی گؤیده ،ائولرده چیراق یانار
چیراق وار اوزاقلاردان آرقینا اومید وئره‌ر
چیراق وار ایشیغینده کاروان یولدان گئچه‌ر
چیراق وار داخمالاردا گئجه‌نین گونشیدیر
چیراق وار پاریلتیسی حسره‌تین آتشیدیر
آغلارکن باغدا بولبول قیزیل گول فراقیندا

سن گؤزه‌ل ! گوللـه نرسن گلینلیک اوطاغیندا
گون دؤنر ، دؤنر، دونیا جاملاردا شفق سؤنر
او زمان کؤلگه‌ن گزه‌ر دیوارردا ، آینالا ردا
سؤزوندن گوللر یاغار ، گؤزوندن چاخار آتش
صاچلارین اوخشار مهتاب اوزوندن اؤپر گونش
درینـدیر خیال انگیز مئشه‌نین موسیقیسی
گئجه‌نین سکوتوندا کهریزین زمزمه‌سی
هرشئیدن داها سحار ،گؤزه‌لدیر یارین سسی ...

اوستادین اوخودوغو شعرلرین فرقلی خصوصیتلری وداها اول بحث‌ـ یمیزده تماس ائتدیگیمیز وزن مسئله‌سینی گؤز اؤنونده توتاراق صون سئوالا گلدیک واوندان سربست شعرحقیندا کی فیکرینی صوروشدوق .

او، بئله جواب وئردی :

ـ سربست شعر یا بیزیم دئدیگیمیز آزاد شعردئمک اولورکی،بوعصرین وبو زمانین گوللو باغلاریندان اسن بیرنسیمدیر یاداکی گؤگدن انن بیـــر ایشیقدیر ،چوخ گؤزه‌ل بیر سبک دیر .

منتها هر شاعرین قدرتینده دگیل کی سربست یاآزاد شعردئسین بیر چوخلاری گؤتورورلرسا چماساپان بعضی شعرلر یعنی بحرطویل سبکینده بیـر شعرلر دئیرلر چوخ زهله گئتمه‌لی اؤزلرینه چوخ گووه‌نیرلر ائله ظن ائدیرلر کی شق القمر ائدیبلر ،بیرتازالیق گتیریبلر قدیم زمانـدان بحر طویل وارایدی ،سربست شعرده قافیه اؤز‌ـ اؤزونه اوتوماتیـــــک گلر یعنی هئچ شاعرایسته‌مزکی،ایکی دنه مصرعی قافیه ایله‌باغلاسین.بیز بیز بیرینجی دفعه آزادشعری تورک ادبیاتیندان ائشئتدیک اوداا وطا‌ـ لع سیز شاعرکی جوانلیغینی زندانـدا کئچیردی اونون شعرلری‌ایدی ناظم حکمت .

ناظم حکمتین شعرلرینی من ایلک زمان گرامافون صفحه‌سیـــــــندن ائشیتدیم واوشعرلرین بیریسی "بحر خزر" ایدی بیریسی‌ده "سالخیم‌سؤیوذ ایدی صونرا تورکیه شاعرلری اوقدرده ناظم‌حکمتین سبکینی شیوه‌سینـی بیلمیرم بگینمیردیلر یا ایسته میردیلر ،نه‌ایسه تعقیب ائتمه‌دیلر . بونلار بیته‌ده لیریک شعرلر سلابیک شعرلر قایدا اوزیله‌دئیردیلـر تا اینکی صون زمانلاردا حسنی داغلاجا آزاد شعرلر دئیرآما آنلاماسی چـوخ چتیندیر .من ده بیرچوخ زامانلار ایسته‌میشم کی، آزاد شعر دئیم‌وبیـر نئچه‌سین دئمیشم ایکیسینی ایندی اوخودوم یعنی آزاد شعرلردئینلـر

ایله منیم سلیقمده بیرفرق واردیربیرچوخ شاعرلرآزاد شعردئیه رگن او سیلابیک یعنی هجا وزنی‌نین قایدالرینی نظره سالمیرلار مثلا" بیر چوخ چوخ زمان گؤرورسوزکی ،بیرمصراع چوخ اوزوندور اوبیریسی چوخ قیصادیر .اما من چالیشیرام‌کی،آزاد اولدوغوحالدا مثلا" آلتی ـ یئش گلسین ،دؤرد ـ دؤرد گلسین منیم عقیدمجه بئله شعرلردئینده داها خوش آهنگ اولور ،داها آرتیق خلقین خوشونا گلیر والسلام

***

ساهردن آیریلدیق.اونون سئوالللریمیزه وئردیگی جوابلاردا هرشئی دن قاباق بیلیک ،صمیمیت وآزادەلیک گؤزه چارپیر .اونون سؤزلرینده تمیزوبؤیوک بیرانسانین ان بارزخصوصیتی نه ،اوخوجولاریمیزدا ،هرحالدا دقت ائله‌یبلر : حقیقی تواضع .اوکتابلاریندان،موفقیتلریندن،مجادله لرینده بحث ائده‌رکن ،عادتا "اؤزونوگؤسترمه‌مگوسعی ائدیردی.ساده‌لیگی ایله‌هربحثی هرکسین آنلایاجاغی شکله سالابیلیردی.اونون سؤزلری نین حقیقی ابعادی آنجاق اونویاخشی تانیانلارا بللی اولار .ساهراؤزونو تبلیغ ائتمه‌گی،تظاهرواؤز یوکسک شخصیتی نه‌صیغیشدیرامماز .ساهرین ان بلاغتلی معرفی اونون یاریم‌عصرلیک اثرلری دیر .اونون هرفرصتده خلقی‌نین دردواشکنجه‌لرینی عکس ائتدیرەن مصراعلاری دیر .ساهرهرکلمه سینی بیرقویومجو (زرگر) دقتی‌ایله سئچن صنعتچی دیر ،اونون ایشله ـ دیگی موضوعلار ،هله قارانلیق استبداد دؤورونده ،عمومیت‌له ظلمه قارشی عصیان ،انسانلیق ،حیات‌عشقی،امه‌گین استثمارینا اعتراض،آنا یوردو حسرتی وبونا بنزەر تئم‌لردیر .سؤزون قیصاسی،ساهر تام‌معناسی ایله بیرحزیت و خلق شاعری دیر .

یازیمیزی گله‌جک ده ،بو درین دویغولو شاعرین شعرلرینه "وارلیق" دا داها گئنیش یئروئرمک ایچون ،حاضیرلیقلارا باشلادیغیمیزی سؤیله ـ مک له صونا گتیریریک ،شاعریمیزه اوزون عومور و سئوینجلی گونلر آرزولاییریق

" وارلیق "

آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش

(۲۲)

یازان: دکتر جواد هیئت

میرمهدی سیدزاده ۰ آذربایجان سووئت اوشاق ادبیاتی‌نین انکشافیندا بؤیوک خدمتی اولان حسن اوغلو میرمهدی سیدزاده ۱۹۰۷ ده‌عشق آباد دا گمی ایشچیسی عائله‌سینده آنادان اولموشدور ۰ ۱۹۱۵ ده‌آتاسی اؤلموش و ۱۹۲۰ ده‌آناسیله‌برابر باکی‌یه گلمیش واورادا یئرلشمیشدیر ۰
ایلک تحصیلینی عشق آبادda ، واورتا تحصیلینی باکی‌دا معلم مکتبینده اوخوموشدور ۰ میرمهدی بیرمدت خراساندا اولوب ،فارسی‌دیلینی مشهده اؤگره‌نیب ،صونرا شوروی اؤلکه‌سینه‌قاییتمیشدیر ۰
میرمهدی ۴۶- ۱۹۳۲ ایللرینده‌آذرنشر اوشاق ادبیاتی شعبه‌سی مدیری وصونرا داباش redaktorوظیفه‌سینده ایشله‌میشدیر ۰ ادبی چالیشمالارینا ۱۹۲۶ دان باشلایان میرمهدی‌نین ۲۰ دن چوخ اوریژینال کتابی چاپ اولموشدور ۰ میرمهدی نین" نرگیز" ، "کیچیک طیاره‌چی " ، "اسکندروچوبان"، "میوه‌لرین بحثی" وسایر اثرلری روس ،ارمنی ،تاتار، ترکمن ولزگی‌دیللرینه‌ترجمه اولونموش وسووئت خلقلری‌نین علاقه‌وسئوگی سینی قازانمیشدیر ۰
میرمهدی نین اثرلرینده، وطنین کئچمیشی وبوگونو، اونون نفتی ،پامبوغی وانکشاف ائدن یئنی حیاتی ترنم اولونور ۰
مؤلفین " پینتی حسن"، "ایلدیریم وشورا"، "پیلوتلار" (۱)، "نفته‌دوغرو" "تزه‌شهر" آدلی اثرلری تربیه‌وی باخیمدان چوخ اؤنملی‌دیر (۲) ۰
"پینتی حسن" ده ، کتابلارا حرمت ائتمه‌ین ،کتابلاری چرکلی ساخلایان و جیریب داغیدان حسنین حیاتی تصویرائدیلیره یازیچی اثرین صونوندا حسنی کتابلارین قوتلی تاثیریله اؤز سهوینی‌یاشادوشن وکتابلارا حرمت ائده‌ن آغیللی(عقل لی) بیراوشاق کیمی اوخوجولارا تقدیم ائدیر ۰

---

۱ ــ خلبان ۲ ــ مهم

ایلدیریم وشورا اثرینده خلق لرین دوستلوغو، اوکرایینالی پیشا ـ هنگ شورا نین باکی لی پیشاهنگ ایلدیریملا دوستلوغوتصویرا ئدیلیر.

نفته اوغرومنظوم حکایه سینده یازیچی مکتب لی پیشاهنگ لری اوستا مرادین دیلی ایله، نفتین نئجه چیخدیغی ونفتدن نه لرحاضرلاندیغی ایله تانیش ائدیر. مؤلف عینی زاماندا سوسیالیست و کاپیتالیست اؤلکه لری مقایسه ائدیر وسوسیالیست اؤلکه سی نین اوستونلوک لرینی دلیل لریله گؤسته ریر.

کیچیک طیاره چی لرآدلی منظوم حکایه سینده صبروارا ده، امک وایشه محبت اساس موضوعو تشکیل ائدیر. دل آزا و رسول آدلی ایکی اوشاغین سعی لری نتیجه سینده هدف لرینه چاتمالاری، یئنی سیستملی طیاره اختر ـ اع ائتمه لری گؤسته ریلیر.

میرمهدی سیدزاده نین بیرچوخ منظوم حکایه وپیئسلری نین موضوعلار آذربایجان خلق ادبیاتیندان آلینمیشدیر. ایلک دفعه الینه قلم آلارکن موضوعو خلق ادبیاتیندان " کئچل صمد " آدلی منظوم حکایه سینی یاز ـ میشدیر. اونون " قیزیل "، " جیرتدان "، " بلورقصر "، " قورخماز "، " آیاز " و " نرگس " آدلی پیئسلری نین ده موضوعوخلق یارادیجیلیغ ـ یندان، خلق ناغیللاریندان آلینمیشدیر. بواثرلر ایچه ریسینده " آیاز " و " نرگس " داها چوخ جالب دیر.

آیازین سیماسیندا مؤلف زحمتکش کندلی لرین آزادلیغینا چالیشان واونلاری ظلم وحقسیزلیغا قارشی عصیانا قالدیران، شاه وخانلاری محواائتمگه چاغیران بیرقهرمانین تصویری وئریلمیشدیر.

نرگس پیئسی موضوعوآذربایجان خلق ناغیللاریندان آلینمیش ومنظوم حکایه وهمده صحنه اثری کیمی یازیلمیشدیر. اثرین باش قهرمانی نرگس ایلان آدلانان طرخان خانا قارشی خلق عصیانی نین تشکیلاتچیسی دیر. شاعر نرگس سیماسیندا گئچمیشده خانلارا قارشی مبارزه ائده ن جسورآذری قیزی نین سیماسینی تصویر ائتمیشدیر. "باهار"، " یای"، "پاییز"، " قیش"، "اوغلوم باهاردیر" وبوکیمی سایرشعرلری موسم شعرلر آدلانا بیلیر. مؤلف بوشعرلرده ساده اوشاق دیلی ایله یاددا قالان ماراقلی وجانلی طبیعت تابلولاری یاراتمیشدیر. سیدزاده "قوبامیدانی ـ باغ"، "گونکا ـ تراموای"، "کتاب سرایی"، "داخمالاردان پاسیولکالارلا"، "باغچیلار" وبیر صیرا شعرلرینده باکی نین اسگی گونلریله بوگونونومقایسه ائتمیش واوشا ـ

قلارا اونلارین فرقینی آیدین شکیلده جانلاندیرمیشدیر .
۱۹۳۷ ده‌یازدیغی" کیم‌گوجلودور" اثرینده‌انسان امگی‌نین بوز،گونش ، بولوت ،یاغیش چای،برق وسایره‌دن قدرتلی اولدوغونوترسیم‌ائتمیشدیر ه "بالیقچیلار" ،"مینگه‌چئویر" شعرلرینده‌اوشاقلاردا امگه ،ایشه وصنعته محبت حسلرینی ایجادائتمگه‌چالیشیره"قوجابنّا "شعرینده‌زحمتی سئوه‌نقوجابیر کیشی نین بزه‌کلی، ظریف وناخیشلی ائولرتیکدیگیندن واوزامگیندن ذوق آلیب‌فرحلندیگیندن بحث ائدیر ه
سیدزاده‌نین"اسکندروچوبان" ،"سحرلی‌ساز"و"میوه‌لرین بحثی"آدلی‌اثرلری ـ نین‌موضوعلاری کلاسیک آذری شاعرلری نظامی وفضولی‌دن آلینمیشدیره بونلا ـ ری بئشلیک (مخمس) شکلینده‌یازمیشدیر ه
سیدزاده‌یاخشی ترجمه‌لرده ائتمیشدیره پوشکین دن، کریلوف دان ، و آ ه ژوکوفسکی دن ائتدیگی ترجمه‌لری مکتب اوشاقلاری طرفیندن سئویله ـ سئویله اوخونموش وبومؤلّفلرین‌اوشاقلارآراسیندا تانینماسینا یاردیم‌ائتمیشدیر ه
میرمهدی عمرخیّامین رباعیلرینی آذری تورکجه‌سینه‌ترجمه‌ائتمیش وترجمه‌ده رباعیلرین روحونو ، واسلوبونو ساخلامیشدیر ه
میرمهدی اوشاقلارایازدیغی شعرلری وگؤزل غزللریله‌مشهوروچوخ سئویلن بیر سیما اولموش ،غزللری آذربایجان‌ادبیات نشریاتی طرفیندن۱۹۷۰ ده‌باکی دا نشرائدیلمیشدیره غزللرینین بیرقسمی ماهنی شکلینده‌خلقآراسیندا آغیزدان آغیزا دولانمیش ورادیو ـ تلویزیون واسطه‌سیله‌شوروی حدودلای خارجینه یایلمیشدیر ه
میرمهدی سیدزاده ۶ ایل قاباق کانسر خسته‌لیگیندن باکی‌دا وفات ائتمیشدر
میرمهدی سیدزاده‌نین "کورا وغلو"منظومه‌سی اؤزنوعینده شاه اثرساییلان اثرلردن دیر ه بوا وزون منظومه۱۹۶۸ ده‌باکی‌دا چاپ اولموش وایران دا آقای ع ـ منظوری خامنه‌ای‌طرفیندن یازیمیزاکؤچورولره‌ک چاپ اولموشدور ه
میرمهدی نین لیریک شعرلرینین نمونه‌ایچون " شاعرانه‌دیر" و" دیلدن دیله‌دوشن" آدلی ایکی غزللرینی بورادا درج ائدیریک :

من سئودیگیم گؤزه‌ل او قده‌ر شاعرانه‌دیر
هرصحبتی ، سؤزو ،ائله‌بیل کی ترانه‌دیر ه
نازیله‌باخسا بیرجه‌دفعه‌یوز گونول ییخار
بیر اووچی دورکی ووردوغو اوو، ماهرانه‌دیر

اما نه دنسه ،عاشقینه سالما بیرنظر
بیلمیرکی قلبیمعشق اوخونا بیرنشانه دیر
یارین گؤروشمک اولسا اگرمقضدی اینان
کؤنلوم یئشروصالینا ، هجران بهانه دیر
عاشق همیشه گؤردوگونو سؤیله بیربیزه
میرمهدی دوشدون عشقه سؤزون عاشقانه دیر

دیلدن ـ دیله دوشن

****

عشقین چمنینده نظریم بیر گوله دوشدو
عاشقلیگیم ایلدن ـ ایله ،دیلدن ـ دیله دوشدو
گولدوکجه منه نازلی گولوم ، یاندی حسددن
دؤندو کوله اغیارین ایشی مشکله دوشدو
دگدیکجه کؤنول تئللرینه مضرابی عشقین
نغمه م اوجالیب پرده ده بم دن زیله دوشدو
عشقین دولانیب قافله سی آشدی زمانی
آخرگلیب هجران کیمی بیرمنزله دوشدو
میرمهدی ، گؤزومده گونشین نوری قارالدی
یارگئتدی، گؤزومدن اشله بیلدیم گیله دوشدو

صون اولاراق ،میرمهدی دن اوچ رباعی نقل اثده جگیک :

یارادان دنیانی نئچون یاراتدی صونرا دگیشمگه نئچون ال آتدی
اگر گؤزل دیرسه ، محوی نه لایق چرکین سه ، نئچون قصورا باتدی

گؤزل بیردلبرله اوتوروب دونن بیربولاق باشیندا می ایچیردیم من
اشله بیل چیخیردی سحر گونشی قارشیما قویدوغوم بلور قدح دن

نه یازیق عمروموز گئتدی طوفانا دؤندو چوخ جگرلر اجل دن قانا
او دنیادان دؤنوب گلن اولمادی بئلک نئیله بیرلر اوردا انسانا

مروارید دلبازی ٥ آذربایجانین گؤرکملی عائله سینه منسوب اولان مروارید پاشا قیزی دلبازی ۱۹۱۲ ده قازاخ ماحالینین موساقلعه کندینده آنادان اولمو- شدور ٥ آذربایجان دا ادبیات فاکولته سینی قورتارمیش ومعلملیکله یاناشی شعریازماغا باشلامیشدیر ٥ ایلک شعرلرینده آذری قادینی نین آزادلیغا چیخما- سین ،واونون سوسیالیست قورولوشوندا برابرحقوقلوبیروطنداش کیمی، اشترا- کینی هیجانلا ترنّم ائتمیشدیر ٥ بونونلا یاناشی، مروارید دلبازی یارادیجی- لیغا باشلادیغی ایللردن بری اوشاق وگنجلر ،خصوصا آزیاشلیلارا یچون یازدیغی اثرلریله اوشاقلارین وهابئله یاشلیلارین دا رغبت ومحبتینی قازانمیشدیر ٥ هرهانسی بیراوشاق باغچاسینا ، ابتدائی مکتبه گئتسه نیز اونون سئویملی لایلا ، نغمه ، ناغیل، شعرومنظومه لرینی ائشیده جک سینیز ٥

مروارید دلبازی اؤز اوریژینال یارادیجیلیغی ایله یاناشی روس ودنیا کلاسیک شعرینین ،معاصر روس وسووئت اتفاقی سایرخلقلرینین شعرینده ن منظوم بدیعی ترجمه لرائتمیش ومعاصرشعریمیزین زنگینلشمه سینه یاردیم ائتمیشدیر ٥ اونون اثرلری اوتوزدان چوخ آیری کتابلارحالینده چاپ ائدیلمیش بیرقسمی ده سووئت خلقلری دیللرینده نشرائدیلمیشدیر ٥

ادبیات ساحه سینده کی خدمتلرینه جهت مختلف نشان ومدالларلا تلطیف ائدیلمیشدیر ٥

مروارید دلبازی نین "منیم هدیه م" ،"بالاجا نماینده" ،"شعرلر" ،"بالاجا دوست- لاریم" وسایرکتابلاریندا ، اوشاقلارا وطنی، امک وزحمتی سئودیره ن، اونلارا اگلندیریجی بیرناغیل کیمی کندا قتصادیندان وبؤیوک صنایع تشکیلاتیندان ایلک معلوماتی وئره ن شعرلر ومنظوم حکایه لرچوخدور ٥

اؤلکه نین بؤیوک پارچاسینی" بالاجا دوستلاریم" کتابچاسیندا شاعرله بیرلیکده گزه ن اوخوجولار پامبیق تارلالارینی(مزرعه) ،تویوقچولوق فرماسینی(مزرعه وتویوق بسله مه یئری) ،اپکچیلیک مرکزینی ومینگه چئویر الکتریک استاسیونونو ، داها باشقا یئلری گؤروروچوخ مارا قلی شعرلر اؤگره نیر ، اونلار بیلیرکی مینگه چئویر :

نئچه کنده ، شهره	گوجو بوتون بیر الین
قوه ایشیق وئره جک	یاشاداجاق بیرچایین ...
الکتریک گوجو ایله	الکتریک گوجو ایله
ایشله یه جک کومباین	اکیب ، بیچیب تارلانی ،

گؤتورولن بول محصول
یاریداجاق انسانی
قاطارلاردانه کؤمور ،
نه نفت لازم اولاجاق ...

"گله جک شاگردین مکتوبو" آدلی شعرینده وطنی نین گله جگی کیمی اؤزگله جکلرینه اینا ملاباخان اوشاقلارین کیچیک یاشلاردان مکتبه ، بیلگی یه اولان بؤیوک ـ هوسلرینی افاده ائتمیشدیر :

آلتی یاشینا چاتمیشام
ساچلاریمی اوزاتمیشام
هؤروک ایچون لئنتیم ده وار
ننه م منه تیکیب پالتار
چوخ خوشوما گلیر چانتام (۱)
اونو منه آلیب آنام

واردفتریم ، وارکتابیم
بیر شکیللی قلم قابیم
پروم (۲) قیزیل رنگینده دیر
گؤره ن اونو تعریف ائدیر
یونولموشدور قاراندا شیم (۳)
یاخینلاشیر مکتب یاشیم .

مروارید دلبازی نین مکتب اوشاقلارینا یازدیغی اثرلرین تعلیم ـ تربیه باخیمدان دا ، اهمیّتی اولدوقجا بؤیوک دوره او ، "ریحان" آدلی منظومه سینده مکتب اوشاقلاری نین زحمت ـ تحصیل حیاتینی ، یئتیشمه لرینی ، وطنه وخلقه اولان صونسوز محبت وصداقتلرینی ، زحمته درین رغبتلرینی ، گله جگه محکم اینا ملاری مهارتله تصویرو ترنّم ائتمیشدیر . منظومه ده ، مؤلف حقیقی حیات صحنه لرینی ، عبرتلی حادثه لر ، جانلی انسان صورت وسجیّه لری یاراتماغا چالیشمیشدیر .

مروارید دلبازی عینی حالدا کومسومول (۴) حیاتیندان واونون قوروجولوق ایشیندن ، فداکار زحمتیندن ، محاربه ایللرینده کی قهرمانلیقلاریندان شعر ومنظومه لریازمیشدیر (هئچ یادیمدان چیخمیرا و قیز) ، (ایگیدکومسومول) وسائره کیمی . بونونلایاناشی ، مروارید دلبازی بین الملل تربیه ، خصوصا سووئت خلقلری آراسیندا صمیمی قارداشلیق فکرلرینی تبلیغ ائده ن بیرصیرا شعرومنظومه لر یازمیشدیر . "چین قیزی " شعرینده قیزیل چین خلقلریله دوستلوغو گؤزل جانلاندیرمیشدیر .

کاپیتالیست ولیبرال اؤلکه لری زحمتکشلری نین امپریالیزمه قارشی صلح وآزادلیق اوغروندا مبارزه سی ، مستملکه ویاریم مستقل خلقلری نین اؤز

۱ـ کیف ۲ـ سرقلم ۳ ـ مداد ۴ـ گنج کومونیست لر

حقوق واستقلالی ایچون قهرمانجاسینا چارپیشمالاری باره‌سینده ده‌حرارتلی شعرلرومنظومه‌لریازمیشدیره "کیچیک پیمپو"، "زنجی اوغلورااو"، "مجلسلرده دوغولانلار"، "رایموندا"، "میلیونلارین سسی" وسایرشعرلری بو قبیل ده‌ندیره ژاپون قیزینا جواب اولان "تامیدزاوا" آدلی شعری انسانلیغی یئنی فلاکتلره قیرقینلی ـ قانلی محاربه‌لره سوروکله‌مک ایسته‌ین لره‌قارشی جوشغون، غضبلی بیراعتراض دیر:

تامیدازاوا ! بوچاغیریشا
قوی سس وئرسین هربیریاندان
آفریقادان، هندوستاندان،
حبش‌لرین تورپاغیندان،
رومادان و فلسطین دن،
کوره‌آ دان، بؤیوک چین دن،
قدیم یونان، محکوم ایران،
ساتیلمیش تورک ائللریندن، !

عربستان چؤللریندن
آداملاردان یانا ـ یانا
صلح ایسته‌ین هربیرآنا
قوی سینه‌میز سرحد اولسون
یول وئرمه‌یه‌ک غصبکارا ه
قوی مقدس‌آنا حکمی
ظالملری چکسین دادا ه

مرواریددلبازی نین اثرلرینده یالنیزاستعدادلی بیرشاعرین‌قلبی‌نین دگیل، هم‌ده حساس بیرآنا قلبی‌نین چیرپینتیلاری دویولور، وبودا، اونون شعرلرینه‌آیری بیرحرارت وصمیمیت وئریر ه

قاپی‌نی، دؤیسه طوفان
قلبین سیخیلسا بیرآن
اوزمان منی سسله !
من ایلک باهارا دؤنوب
گللم ایستی نفسله ه

بو گونون چتین اولسا
صاباحا امیدبسله !
بیرگون بیر گولون اولسا،
تزه گول اک هوسله
من امیده دؤنه‌ره‌م
نغمه‌لره چئوریلیب
قلبینده سسله‌نه‌ره‌م ه

سئوینجی‌نی ایتیرسن
دئمه‌کی: بو صون آن دیر !
هر کدرین دالیندا
بیرسعادت پنهاندیر
اگر دیزین بوکولسه
دئمه: دورا بیلمه‌ره‌م
دونن سئل اوچورانی
بوگون قورا بیلمه‌ره‌م
بئله‌خیالا دوشسن،
فیکیرلرله دؤیوشسن
گنه‌ده منی سسله !

ایش باشیندا گؤردوگون

عنادیملا گله‌ره‌م
اوچوشلاردا بوکولمز
قانادیملا گله‌ره‌م
من سنه اُوز صبریمی
عنادیمی وئره‌ره‌م

سئوینجیمی ، نغمه‌می
قانادیمی وئره‌ره‌م
همیشه قوتلی اول !
سنه اوغورلو بیر یول !

بالاش آذر اوغلو ـ جنوبی آذربایجان شعری‌نین گؤرکملی نماینده‌لر ـ یندن بیری اولان بالاش آبی زاده آذراوغلو ۱۹۲۱ ده باکی داآنادان اولموش و۱۶ یاشیندا عائله‌سیله‌برابر اردبیله گلمیشدیر. داها اورتا مکتبده ایکن شعریازماغا باشلایان شاعر آذربایجاندا دموکرات فرقه‌سی قورولدوغو زامان بوفرقه‌یه داخل اولموش وبیرمدت اردبیل ده‌جودت غزئته‌سینده مسئول رداکتور وظیفه‌سینده چالیشدیقدان صونرا تبریزده رادیو کمیته‌سینده رئیس معاونی اولموشدور.

۱۹۴۶ دا آذربایجان ملی مجلیسینه اردبیل ولایتی نین گرمی محالیندان نماینده سئچیلمیشدیر. بالاش آذراوغلو آذربایجان دموکرات حکومتی سقوط ائدنده باکی یا گئتمیش وتحصیلینی اکمال ائتمک ایچون آذربایجان اونیورسیته‌سینه داخل اولموش و۱۹۵۲ ده دیلچیلیک (فیلولو ـ ژی) شعبه‌سیندن مأذون اولموشدور.

آذراوغلونون شعرلری‌نین مهم‌موضوعونو جنوبلی قارداشلاری‌نین حیاتی ومسئله‌لری تشکیل ائدیر. ان مهم شعرلریندن بیری "وطن بئله‌اوغول ایسته‌ییر" آدلی منظومه‌سی‌دیر.

بالاش آذراوغلو گنجلیگیندن درین احساسلی،جوشغون وقدرتلی تخیل قوه‌سینه‌صاحب بیرشاعرایدی. آشاغیدا درج اولونان وکؤمورشله‌سی گزدیرن قیزایچون یازدیغی "کؤمورچوقیز" آدلی شعری اونون دویغو ودوشونجه‌سینی آیدین شکیلده گؤسته‌ریر:

بیرقیزیولچی*سی‌دیرتوزلی یوللارین * دالیندا ان آغیرکؤمور شله‌سی .
احتیاج الینده بوغولانلارین * کسیبدیر چیگنینی عمورشله‌سی

بویئرده انسانا عمورده یوک دیر * حیاتی،نشئه‌سی،عشقی سؤنوک دیر .
بوبیرجهنم‌دیراودسیز ،آلووسیز * یاندیریرانسانی‌آهلار ، آمانلار .
اودیربوآتشده‌اودلانیر بیرقیز * فقط نه‌توستی وار ،نه‌ده‌دومان وار
یوخسا بوگونه حیات دییرسن * بلکه‌دوشونموسن،سهوایله‌ییرسن.

* ـ یولچی = مسافر .

او ،گنجلیگیندن خلق اوردوسونا قوشولدووقلمین خلق آزادلیق و انقلابینا وقف ائتدی "من کیمم " شعرینده بئله یازیر :

نه پادشاه نه سلطان نه باراشیق نه زینت
نه افسانه نه ملک نه سارای نه سلطنت
نه عصرلو آرخاسین یادا سالیب آغلایان
نه عمرونی غزله ،مرثیه یه باغلایان
نه پیمانه نه ساقی نه شراب شاعری یم
آزادلیغین جارچیسی انقلاب شاعری یم

آذربایجانا بسله دیگی عشق وباغلیلیغینی آشاغیداکی شعرینده بئله افاده ائدیر :

عزیز آذربایجان ای گؤزه ل دیار * آنامین مهربان قوجاغی سن سن
گؤنول طرلانی نین اوچوب قوندوغو * اونون چوخ سئودیگی بوداغی سن سن
سن سن دوشوندوگوم سن سن آندیغیم[1] * من بودنیادا آرخالاندیغیم
یئترآلیشدیغیم ،یئتر یاندیغیم * شعریمین قلبمین سوراغی سن سن
قوی آچسین گؤنلومی سؤزلریم منیم * سندن نجات اومور[2] گؤزلریم منیم
هله اگیلمه ییب دیزلریم منیم * چونکی اودیزلرین دایاغی سن سن
دئسه م ده وورغونام دیوانه سانما * من کی ،اؤز اوغلونام بیگانه سانما
بیرشمعسیز ،آتش سیز ،پروانه سانما * یاندیغیم اودلارین اوجاغی سن سن
قوی بیلسین ای وطن بوآلچاق یاغی * سولما زباغچا میزین یاشیل یارپاغی
سن بایک یوردوسان آذر تورپاغی * اصلانلار اویلاغی ،یاتاغی سن سن

آذربایجان شاعرلرینده بیری اونون "جبهه دن مکتوب" آدلی شعری دیر .شعرجبهه ده دؤیوشن بیرقیزیل عسکرین اؤز قیزینا یازدیغی مکتوبی دیر .نمونه ایچون منظومه دن بئش بیتینی درج ائدیریک :

مکتوبونی آلدیم قیزیم ، دوشونورسن آتانی
سندن اؤتری جبهه لرده سنگره یاتانی
هرکاغذدا یازیرسان کی گؤروشموروک هاچاندیر
مگر قیزیم بوزاماناارگؤروشمه لی زاماندیر
فکرین هئچ بوزماقیزیم جبهه لرده ساغام ـ ساق
یاخشی بیل کی منیم الیم زنجیرلری قیراجاق

---

۱ ـ آندیغیم = یادا ئتدیگیم . ۲ ـ اومور = امیدائدیر .

نه قدرکی،گؤروشمه میش کیچیک قیزلار ،آتالار
منیم‌سنله گؤروشمه مین قیزیم‌نه معنا سی‌وار
چون عزیزیم بویئرلرده‌گؤزیاشلاری دریادیر
مظلوملارین اینیلتی‌سی یئری ـ گوگی‌آغلادیر .

....

" ستارخان "شعرینده وطنپرورلیک دویغولارینی بدیعی بیرشکیلده ترنم ائتمیشدیر .نمونه ایچون بیربندینی درج ائدیریک :

یوخ‌دشمن دئمه‌سین سرداری اؤلدی * اونون کؤکسونده‌کی‌اوره‌ک بیزده‌دیر
بوگون یاناشی دادورماسا بیزلن * بیلین گؤتوردوگو تفنگ بیزده‌دیر
بیزیم‌آرزوموزبیر ،آمالیمیز بیز * اوایستک اوحسرت ،دیلک بیزده‌دیر
من کیمه ال آچیب‌کؤمک ایسته‌ییم * دنیاحسرت‌چکن کؤمک بیزده دیر
ایرانین ائللری بیزه‌گؤز تیکیب * آزادلیق گونشی دئمک بیزده دیر
وطن گردابلاردا بوغولان زامان * گاه‌بابک چیخارمیش‌گاه‌داستارخان

ـ ایندی لیریک شعرلرینندن بیرنمونه‌درج ائدیریک :

شهلا گؤزلرینی گؤردوگوم زامان * دئدیم‌گول اوستونه‌بیرژاله‌دوشموش
بیلمم اوباخیشدا نه‌معنا واردیر * بوشاعرعشقندن خیاله‌دوشموش

عمرونده‌گؤرمه‌دین نه‌بوران نه‌قار * سنی قوجاغیندا بؤیوتدی باهار
چیگنینه تؤکولن خرمانی ساچلار * سان مرمرا وستونه‌شلاله (۱) دوشموش

سالیبدیر گؤزلرین منی کمنده * یقین بوحالیمی دویموسان سن ده
سنی گؤرن دئییر قیزلار ایچینده * گوللر آراسینا بیرلاله‌دوشموش

قاهده‌دیرقوش اولار لانه وورغونی * من بیرگؤگرچینم دانه وورغونی
سئوگیلیم گتیرمه جانه وورغونی * گؤزوم آغ اوزده‌کی خاله‌دوشموش

اوگون کی قاپیدان باخیب‌گئدیبسن * منی آتشلره یاخیب گئدیبسن
قلبیمی مژگانا تاخیب‌گئدیبسن * گل گؤر عاشقین نه حاله‌دوشموش

بالاشین " باکی سفری "آدلی بؤیوک منظومه‌سی‌ده‌چوق احساسلی ومعنا ـ لی دیر . آذراوغلونون مهم شعرلرینندن بیری ده " تبریزیم‌منیم"آدلی منظومه‌سی‌دیر . بومنظومه‌دن نمونه ایچون اوچ بندینی درج ائدیریک :

---

۱ ـ شلاله = آبشار .

باشی سهند چالمالی
اته‌یی آجی چایی
قوزئی قار عطیرلی
گونئی چوبان هارایلی
یایی فیروزه کؤینک‌لی
قیشی بولود اؤرپک‌لی
یازی نیسان یاغیشلی
پاییزی آی چاناقلی
اولدوز باخیشلی
سینه‌سی آینا گؤللو
بولاق زمزمه‌لی
دوپدورو کهریزیم منیم
تبریزیم منیم

* * *

بابامین بابا سی‌نین یادگاری
قاراگؤزلو
شیرین سؤزلو
گؤزللرین
قهرمان اوغوللارین دیاری .
کئچمیشی عظمتلی
بوگونو حسرتلی
گله‌جگی امید دولو
بیر الی یاراق دا
بیر الی تورپاق دا
دؤیوشه ـ دؤیوشه یاشایان
حیاتینی،نعمتینی قورویان
شرفینی ، شهرتینی قورویان
ایکی گؤزوم منیم
تبریزیم منیم

* * *

دونن دؤیوشدوم سنین ایچون
جبهه ـ جبهه ، سنگر ـ سنگر
صاباح دا دؤیوشه‌رم
امر ائتسن اگر
دؤزمرم اوره‌گی نیسگیللی
آلنی گوللهلی اولاسان
آخی،سن آرخامدا بیر قالاسان
سن سیز من کیمم
من نه‌یم
نه آدیم وار، نه سانیم وار
" اوزویو قاشیلا تانییارلار "
سن سن دنیایا تانیدان منی
ائلیمین ، دیلیمین وطنی
هاراییم ، سسیم ، سؤزوم منیم
تبریزیم منیم
تبریزیم منیم

بالاش آذراوغلونون معروف شعرلریندن بیری ده "مینگه‌چئویر" پوئما ـ سی‌دیر .آذراوغلونون ایلک شعری ۱۹۳۷ ده‌وایلک کتابی ۱۹۴۳ده چاپ اولموش .مبارزه‌یوللاریندا کتابی ۱۹۵۰ ده ،منیم‌نغمه‌لریم ۱۹۵۲ ،سحرشفق لری ۱۹۵۳ده ،سئچیلمیش شعرلری ۱۹۶۴ ده ،ایللردن ایللر ۱۹۷۱ ،یاپراقلار دؤکولنده ۱۹۷۶ و دونه‌نیم ،بوگونوم ،صاباحیم ۱۹۷۸ ده چاپ اولموشدور

بالاش آذراوغلو بوتون حیاتیندا وطن وصلح ایچون چالیشمیش وقلمی نی ده بویوللاردا ایشلتمیشدیر .

دکتر علاءحسین بیلدی - پروفسور

سؤز و کلاسیک لریمیز

مقاله میزه باشلامازدان قاباق مولی امیرالمؤمنین علی (ع) نین سؤز حقینده سؤیله دیگی قصار کلاملاریندان بیرنیچه سینی وئریریک :

تَکَلَّمُوا تُعْرَفُوا فَاِنَّ الْمَرْءَ مَخْبُوءٌ تَحْتَ لِسَانِهِ

سخن بگوئید تا شناخته شوید که مرد زیر زبان خود پنهان است

دانیشین، تانیلاسینیز، چونکه کیشی اؤز دیلی نین آلتیندگیزله نیبدیر

رَحِمَ اللّٰهُ امْرَأً سَمِعَ حِکْمَةً فَوَعَی

خدا رحمت کند مردی را که سخن حکیمانه را بشنود و بپذیرد

الله حکمتلی سؤز و دینله ییب قانانا رحمت ائله سین

رُبَّ قَوْلٍ اَنْفَذُ مِنْ صَوْلٍ

بسا گفتار مؤثرتر از حمله است

بعضاً سؤز حمله دن مؤثردیر

اَلْکَلَامُ فِی وِثَاقِکَ مَا لَمْ تَتَکَلَّمْ بِهِ فَاِذَا تَکَلَّمْتَ بِهِ صِرْتَ فِی وِثَاقِهِ فَاخْزُنْ لِسَانَکَ کَمَا تَخْزُنُ ذَهَبَکَ وَوَرِقَکَ، فَرُبَّ کَلِمَةٍ سَلَبَتْ نِعْمَةً وَجَلَبَتْ نِقْمَةً.

سخن در قید و بند تو میباشد تا آن را نگفته ای و چون بزبان آوردی تو در قید و بند آن هستی. پس زبانت را نگاهدار چنانکه طلا و نقره را در خزینه می نهی که بسا یک کلمه نعمتی را از دست میدهد و عذاب و گرفتاری پیش میآورد.

نه قدر که دانیشمایب سان سؤز سنین دوستاقیندیر، ائله که دانیشدین سن اونون زنجیرینه باغلانارسان. اودور که، دیلینی ساخلا نتیجه قزیل گؤموشونو خزینه ده ساخلادیقین کیمی چوخ واخت بیرجه سؤز بیر نعمتین الده ن گتمه سینه دیا بیر فلاکتین اؤز وئرمه سینه سبب اولار.

لَا تَقُلْ مَا لَا تَعْلَمُ بَلْ لَا تَقُلْ كُلَّ مَا تَعْلَمُ فَإِنَّ اللّٰهَ سُبْحَانَهُ قَدْ فَرَضَ عَلَى جَوَارِحِكَ كُلِّهَا فَرَائِضَ يَحْتَجُّ بِهَا عَلَيْكَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ

آنچه را نمیدانی مگو، بلکه هرچه را هم میدانی مگو زیرا خداوند سبحان بر همه اعضاء و اندام تو احکامی واجب کرده که روز قیامت بآنها بر تو دلیل و بهانه میآورد.

بیلمه دیگینی دانیشما، بلکه بیلدیک لرینی ده سؤیلمه، چونکه اولوتانری سنین بدنی نین هر بیر عضوونه بیر حکم بویورموش که، قیامت گؤنونده اونلارا استناداً سنین له سؤرقو سؤال ائده جکدیر.

فَإِنَّ خَيْرَ الْقَوْلِ مَا نَفَعَ : نیکوترین گفتار سخنی است که سود دهد

سؤزون گوزه لی اودور که فایدا وئرسین.

رزق تن جان است ورزق جان سخن

جلال الدین رومی. مولوی

اگر اینجه صنعتی عظمتلی بیربنا یا بنزتسک ،بومحتشم وگؤزه ل بنا نین بینؤره سی بیرنئچه ستون ،بیرنئچه دیره ک اوزه رینده اوجالیرکه ،ادبیات ،سؤزوکلام بودیره ک لرین اساسینی ،ان محکمینی وان اعتبارلی سینی تشکیل ائدیر.

اگر رسا ملیق الوان بویالارلا جیلالانان گؤزه ل لوحه لرین تظاهرو، هئیکل تراشلیق مختلف ماده لردن یارانان گؤزه ل هئیکل ومجسمه لرین نمایش ائتدیره ، معمارلیق گؤزه ل بنا ویاراشیقلی آبده لرین یوکسلده نی ، موسیقی گؤزه ل و روح اوخشایان سسلرین وریتملی نغمه لرین ترنمو، رقص جاذبه لی وموزون و ظریف آهنگدار حرکتلرین نمایشی وایفا سی کیمی قیمتلندیریلیرسه ، بدیعی سؤزوکلام دا گؤزه ل،یوکسک ودرین تفکرون و دوشونجه نین رمزی ،مظهری،سمبولو بیان وافاده ائدیجیسی دیر.

سؤزوکلام انسان حسلرینین ،انسان دویقولارینین ،انسانین مقصد ،ایده آل وآرزولارینین، اونون محیت ،کین ،وغضبینین ،حرمت ،عزت ،نفرت وکدورتینین آشکارائدیجیسی ونمایش ائتدیریجیسی دیر. سؤزاظهارائدیجی ،تاثرات یارادیجی ،خاطرلاییجی ،اؤگره دیجی وبیرسؤزله بشردها سی وذکاسینین بوتون دوشونجه ،عقل ،تفکروتجربه وبیلیک محصولونون نمایش ائتدیریجیسی ، بروز وئریجیسی وقوروجوسودور. سؤز امگی ،حیاتی،تاریخی،حادثه لری،خیری،شری زحمتی،سئوینجی،کدری، بوگئنیش دنیادا یاخشینی، یامانی،وبشردنیا سیندا بوتون هرنه وارسا هامیسینی یئرلی ـ یئرینده اولدوغوکیمی عکس ائتدیره ن، بیان ائدن ،سینه دن ـ سینه یه ، عصردن عصره ،نسلدن ـ نسله ،خلقدن ـ خلقه چاتدیران اساس ویگانه عامل دیر. سؤزـ نطق وکلام انسانی حیواندان فرق لندیره ن اساس عامل لردن بیری دیر.

سؤزاولماسایدی انسان اولادینین ذکاسیندان ،حسیندن ،شعوروبیلیگیندن، حیات تجربه لرینین وئردیگی نتیجه لرینده ن ،بیرایز ،بیرعلامت قالابیلردیمی ؟ سؤزاولماسایدی مینلرجه شاعرین ،عالمین ،ناثرین ،اوره ک صاحبلری نین،درد اهلینین ،ذوقوصفا صاحبلری نین اوره ک دؤیونتولرینین آهنگی ،سسی ـ صدا سی دونن ،بوگون ،صاباح، وگله جگده ائشیدیله بیلردیمی ؟

سؤز اولماسایدی مینلرجه اوره گه یاتان ،روحو اوخشایان ،جانا غیدا وئره ن ،ذهنی ذکانی تسخیرائده ن ،سئوینج وکدربخش ائده ن ماهنیلار، نغمه و

ترانه‌لر نه‌یین واسطه‌سیله‌سسله‌نردی ؟

سؤزاولماسایدی تاریخدن ،کئچمیشدن ،اوز وئرمیش واقعه‌وحادثه‌لردن کیمین آزاجیق اولسادا بیرخبری اولابیلردی ؟

سؤزاولماسایدی اخلاق ،ادب ،محبت ،عصمت ،وفا ،صداقت ،جومردلیک ، وعفت درسینی نئجه‌ونه‌سایاق اؤیره‌نمک اولاردی ؟ عدالت تره‌زیسی نه‌ایلن اؤلچولردی ؟

سؤز اولماسایدی سئوگیلی‌لر بیر- بیرلرینه اؤز اوره‌ک سؤزلرینی نه‌یین واسطه‌سیله آچابیلردیلر؟

سؤزاولماسایدی بشرجمعیتلرینی اداره‌ائده‌ن قانونلار، باغلانیلان عهد وپیمانلار ،وفاوصداقت ایلقارلاری نه‌یین واسطه‌سی ایله یازیلیب ، قوه‌یه مینه‌بیلری ؟

سؤزاولماسایدی کائناتین اسراینی کشف ائده‌ن علم‌نه‌یین واسطه‌سی‌ایله اؤیره‌نیلردی ؟ شعروشعریت نه‌یین حسابینا جلوه‌له‌نردی ؟ حیات‌گؤزل لیکلری نه‌یین واسطه‌سی‌ایله اؤزغکسینی تاپاردی ؟و و و ...

اورتاعصرین گؤزه‌لوقدرتلی بیرشاعری اولان"کاشغی"نه‌قدر اؤلچوب- بیچمیش شکلده سؤیله‌میشدی :

ندیدم بدور سپهرکهن فروزنده‌تر اختری ازسخن

بیزجه امکده‌ن صونرا یئر کره‌سینده انسانین فورمالاشیب ،تکامل وانکشاف‌ینداجدی تاثیرگؤسترەن ایکینجی اساس واسطه ،مهم‌وقدرتلی عامل ، سؤز اولموشدور. سؤزده امک کیمی یارادیجی،اؤگره‌دیجی،روحلاندیریجی، یاشادیجی وابدی‌لشدیریجی وقادردیر. تربیه‌ائدیجی‌دیر. ابدی‌دیر ،همیشه‌لیک دیر. آنجاق بوگئنیش دنیادا ابدی‌لیک حقوقونو قازانان وهئچ‌بیرواخت محو اولمایان بیر مفهوم‌دور. فکریمیزجه آنجاق سؤز، بشراولادی‌نین یگانه ،ابدی، واؤلمزیادگاری اولوب ،فنایه‌اوغرامایان وابدیته قووشان یگانه عامل دیر.

سؤز اول لر چوخساده ،روان ،آنلاشیلان ، وعادی طرزده بیان وافاده ائدیلیرمیش ،مرکب ،غلیظ ،پرده‌لی، ایهاملی، وآنلاشیلمازافاده‌ومفهوملار نه‌البته‌که ، اوزون بیردور وزمان هله‌میدانا چیخمامیش ،ایلکین جمعیتلرده‌اؤزو یئرآچابیلمه‌میشدی . آنجاق معین تاریخی واجتماعی قورولوش وسبلره گؤره سؤز گئت- گئده‌اؤزساده‌لیک ،سلیس‌لیک ،وعادی‌لیگینی ایتیریر، طبقه‌لرین تؤره‌نیب ،اورتایا چیخماسیلا، صنفی ادبیاتین یارانماسی ایله‌علاقه‌دار،سؤزده

کؤکلو واساسلی دگیشیکلیک لرعمله گلیب ،یوخاری طبقه لر ،اشراف وحاکم طبقه لرین دیلی ،سؤزو وادبیاتی اورتایا چیخیر. اونلارین روحونو ،ذوقونو، طلباتینی،اوخشایان وخوشلارینا گلن شکله سالینیر. بوحادثه گئت ـ گئده آپاریب مداح لیغا ،تعریفه ،تمجیده ، ونهایت یالتاقلیغا چیخاردیروعیبه جر ـ له شیر. نتیجه ده سؤزون ،افاده وکلامین ترکیب وقورولوشو مرکب له شیرو اؤزطبیعی لیک وعادی لیگینی ایتیریر. یاخود" صوفیزم" ادبیاتی کیمی قسما معمایه چئوریلیر، خصوصی اصطلاحلار یارانیر، رمزلر ،معمالار ،اشاره لر، ایهاملارایشه دوشور. نهایت ایش اویئره گلیب چیخیرکه ، سؤزمعین درجه آنلاشیلمازمفهوملار ،سؤزچولوک ،قیصا بیرمطلبی اوزون ـ اوزادی ،علیظ، قاریشیق بیان افاده لر واسطه سیله شرح ائتمک دب اولوب ،یئرسیز وگرک سیز مختلف جناس ،تضاد ،طباق،مقابله ،مراعات النظیر ،تشبیه ،کنایه ، استعاره وبدیع علمی نین دیگرنوعلریندن بول ـ بول استفاده ائتمک فضیلت وهنر علامتی سایيلیر. غلیظ دانیشماق بیرنوع استکبارولوقالیق واسطه سینه چئوریلیر. بیرنوع عالم نمالیق ،باجاریق،ومهارت رمزیکیمی قلمه وئریلیر. بونونلادا ، گئت ـ گئده ایسترنظم ده وایسترسه نثرده بیرنوع بدعت یارانیر یالاندان علامه چیلیک میدانا چیخیر. افراطا ، لوقالیغا ،حتی معماچیلیغا یول وئریلیر. بوایسه معین چرچووه ده سؤزو ،کلامی،علمی،نثری،شعریوصنعتی محدودلاشدیریب ،تدریجاگئنیش کوتله لرین اختیاریندان چیخاریب ، اونون نفوذ دائره سینی دارلاشدیریر. بیر اووج یوکسک طبقه وصنفلرنماینده لریnین انحصارینا وئریلمیش اولور. بیزجه محض بوکیمی مسئله دن اؤترو اوزون عصرلر بویو شرقده سوادسیزلیق مسئله سی گئنیش مقیاسدا یایيلیب ،عادی ،حتیاورتا ـ سویه لی عائله لر ،علیالخصوص زحمتکش آداملار وبهره وئره ن انسانلار ایستر ـ ایسته مز علم وکمال آردینجا گئده بیلمه یيب وسوادنعمتیندن محروم اولموشلار. بیرده کی تاریخ بویو گئنیش کوتله لره علم وکمال اؤگره نمک اوناگؤره نصیب اولما میشدیکه ،استثمارچی قوه لر ،مستکبرطبقه اونلاری اسارتده ساخلاماق وداها آرتیق استثمارائتمک اوچون اونلارا سوادلانماق وآیيلماق امکانی وئرمه یيب علمی، سوادی اؤزانحصارلارینداساخلامیشدیلار.

کئچمیش یوکسک طبقه واشرافیته گؤره ،سؤز وکلام ،لفظ وافاده اعتباری ایله غلیظ ،برلی ـ بزه ک لی وطمطراقلی اولمالیدی . اونلارجالفظ وفورما گؤزل اولارسا ،معنی ومضمون درینلیگی ایکینجی درجه ده اولابیلر. نتیجه ده یاخین

واورتا شرق اؤلکه‌لرینده اورتا عصرلرده ایسترعرب ،فارس وایسترسه ترک وتاجیک دیللرینده بوکیمی‌گورولتولو ،طمطراقلی،معنا ومضمونو فورمایا قربان وئرمیش بیرپارا اثرلریارانیب میدانا چیخمیشدیرکه ،صونرالار همین ملت‌لرین نماینده‌لری بوا ثرلری ساده وروا جدیله چئویرمه‌لی اولوب ترجمه واسطه‌سیله اونلارین قاورا ییب درک ائتمه‌سینه نائل اولموشلار. بوکیمی‌اثرلری همان ادبیاتین وارث‌لری بئله‌دیلمانچسیز، ترجمانسیز درک وهضم ائده‌بیلمه‌میشلر. بوکیمی اثرلردن نمونه اولاراق فضل اله‌بن عبداله‌شیرازی‌نین" تاریخ‌المعجم‌وآثارملوک عجم" اثرینی ،ملاحسین کاشفی‌نین" روضه‌الشهدا" سینی،اسکندربیگ منشی نین "تاریخ‌عالم‌آرای عباسی" سینی ،میرزا مهدی‌خان استرآبادی نین"تاریخ نادری" سینی وبیر صیرا بوکیمی اثرلری آدآپارماق اولار.

نظم اثرلرینه‌گلدیکده ایسه ،غلیظ وآنلاشیلمازدیلده یازان شاعرلرده‌آزاولما‌میشلار، اونلارین بعضی‌لرینده اضطرارا ، زمانین مجبوریتی قارشی‌سیندا سمبولیزمه وکنایه‌واستعاره‌یه‌یول وئرمیش اؤزاثرلرینی ،ایهام‌واشاره‌لرله‌دولدورمالی اولموشلار. اوجمله‌دن حافظ‌دیوانی ،فضل اله‌نعیمی‌نین" جاودان نامه "سی حتی بیزجه‌جلال الدین رومی‌نین مثلی ،مانندی اولمایان" جاودان نامه" سی بئله‌بوقبیل اثرلرصیرا سینا داخل دیر.

قوجا شرقین بئله‌بیرعلمی ،دقیق واؤلمزفکری ومقایسه‌وی اؤلچوسو وار :
دنیادا یاشایان انسانلارین تعدادی وسایی قدرسؤز نوعو ،یازی شیوه‌سی واسلوب طرزی وار.هرشخصین اؤزونه‌مخصوص سبکی وار،بو اوجسوز، بوجاقسیزقوجادنیادا ایکی‌نفرعینی شکلده اولمادیغی ،بیری دیگرینه اوخشامادیغی کیمی، اونلارین سؤزلری،کلاملاری واثرلری ده ، بئله‌اولموشدور. کیمسه‌نین دانیشیغی ، سؤزو یازیسی دیگرینی تکرار ائتمیر. بو،دگیشیلمز وعمومی‌بیرقانون اولاراق حکم سورمکده‌دیر. عکسینه ، هره‌نین اؤز فکری، اؤزکلامی،اؤز اسلوبو و اؤزافاده‌طرزی واردیر. هرسؤز ،هریازی، اؤزلوگونده‌اوریژینال دیر. بودورکه ، سؤز، کلام ،صنعت ویازی حقینده مختلف دورلرده ، مختلف شخصیتلرطرفیندن مختلف رای وملاحظه‌لر سؤیلنمیشدیرکه ،بیز بورادا اونلاردان آنجاق بیرنئچه‌سی باره‌ده قیصا اولاراق فکرسویله‌یه‌جه‌یک .

بونودا قیدائده‌ک که ،کئچمیش ده بیرچوخ‌قلم‌وطبع صاحبلری اؤزلریندن آسیلی اولاراق یا اولمایاراق سؤزو ،کلامی چوخ واخت‌شخصی تسلی یاتسکین اوچون ، یا باشقالاری‌نین محبت وحرمتینی قازانماقدان اؤترو ،حاکم‌طبقه‌لر ،اعیان واشرافلار

وحکمدارلارین رغبت وسخاوتینی جلب ائتمک اوچون ،اونلارین ذوقونو اوخشاماق خاطرینه ،صله وانعام گؤدمک اوچون مدیحه سجیه‌لی،اصیل وحقیقی شاعره یاراشماز یالتاقلیقلار واویدورمالار ویالانلارلا دولو شعریازیب ،شعرین، صنعتین،شاعرین وصنعتکارین شخصیتینی آلچالتمیشلار : بونلاردان عنصری دیوانی باشدان ـ باشا افراط مدیحه‌دیر. اون مین بیت‌دن آرتیق قطران دیوانی آنجاق مدیحه‌چیلیک سجیه‌سی داشییر. فردوسی سلطان محموددان بؤیوک بیرصله (مکافات) گؤزله‌یه‌رک "شاهنامه"نی باشاچاتدیرمیشدیر. خاقانی عمرونون صونلارینا قدهر جوربه‌جور مدیحه‌لردن باشقا بیرشئی یازمامیشدیر وسائره وسائره ...

دوزدور آدلارینی چکدیگیمیز وچکمه‌دیگیمیز بوکیمی،اثرلرده سطرآراسی ، بیر صیرا تاریخی ماده‌لر، اخلاقی ،محبت ،وتربیه‌وی موضوعلار، عدالت‌پرورلیک وانسان سئوه‌رلیک موتیولره وچوخلو اؤگره‌دیجی مطلب لره‌راست گلمک اولار.آنجاق مدح ومنقبه ، بیرینجی پلن دوتماقدادیر. مسعودسعدسلمان ،ناصرخسروعلوی‌قبادیانی حکیم‌عمرخیام کیمی‌لری چوخ آزاولموشدور.

سؤزصنعتی اوستادلاری ایچریسینده اصل مترقی صوفی، وحدت وجودطرفدارلاری ، الهی محبت ترنمچولری آنجاق بوکیمی مدیحه‌چیلیک ومنقبه‌وی شعرلر یازماقدان تمامیله‌اوزاق اولوب ،اؤز اوره‌کلریاونلارا امرائتدیگی‌کیمی یازیب ،یاراتمیشلار شیخ‌فریدالدین عطار، جلال الدین رومی،اوحدی‌مراغه‌ای،فخرالدین عراقی،شیخ محمود شبستری ،عبدالرحمن جامی،و بیرصیرا بوکیمی مترقی تصوف طرفدارلاری آنجاق اؤز اوره‌کلرینه تابع اولموش وایسته‌دیگلرینی‌قلمه‌آلمیشلار واساس اعتباری ایله‌فورم یوخ مضمونا دقت یئتیرمیشلر وکلاسیک ادبیاتدا خارقه‌لریاراتمیشلار...

آرتیق مرورزمان وضعیتی کؤکوندن دگیشدیریب ،بوگون دنیا ادبیاتی فورما گؤزه‌ل لیگی‌ایله ،معنی ومضمون دولقونلوفونو آختاریب بگه‌نیر. بوگون مترقی بشریت سؤزده‌ـ ادبیاتدا فورم‌ومضمون وحدتی وگؤزه‌ل لیگی خریداری دیر. اگر فکر گؤزه‌ل ،یوکسک سویه‌لی ،وفایدالی دیرسا ، سوزده ،کلامدا ، گؤزه‌ل ،صنعتکارانه یئتگین وکؤنول اوخشایان ،همده‌اوره‌گه یاتان، ذهنی ،دوشونجه‌نی ،بئینی حرکته گتیره‌ن اولمالی دیر. چونکه‌فکر نه‌قدر یوکسک ،گوزه‌ل ،درین وظریف اولسادا ، اونو شیت ،تاثیرسیز، و اوجوز سؤزلرله‌افاده‌ائدیب ،بوگونون اوخوجوسو ودینله‌ییجی‌سی‌نی راضی سالماق غیرممکن دور. یاخودهمان یوکسک فکرچوخ غلیظ، آنلاشیلما ومرکب‌کلام‌وافاده‌لرله سؤیله‌نیلسه یئنه‌ده‌کیمسه اونو درک وهضم‌ائتمک ایسته‌میه‌جکدیر .بوگونون اصیل سؤزاستادی اوکیمسه‌دیرکه ،اونون هم‌فکری یوکسک ،همده سؤز

وکلامی ،افاده‌سی،بیانی گؤزه‌ل ،ساده ،جاذبه‌لی،وآنلاشیلان اولسون .چونکه حاضرکی‌شرائط ده‌طمطراقلی ،دبدبه‌لی،گورولتولو ،وبوش سؤزلرکیمه‌لازم‌دیر . یاخوداگربیرشخصین گؤزه‌ل سؤزو ،یاراشیقلی بیان وافاده‌ائتمک قابلیتی اولوب ،فکراعتباری‌ایله توشارلی‌وجدی‌بیرمطلب اورتایا چیخارابیلمیرسه یئنه‌ده اونون فورم‌جا گؤزه‌ل ،آنجاق مضمونجاضعیف سؤزلرینین هئچ بیر ده‌گری ،اهمیتی ،اعتباری وخریداری اولابیلمز . بودورکه ،حاضرداعصریمیز سؤز اوزامان ده‌گرلی ،اوزامان تاثیرلی واوزامان گؤنوله‌یاتان اولا بیلرکه ،میلیونلارلا انسان اونون خریداری ،اوخوجوسو یادینله‌ییجی‌سی اولسون ،هم‌فکر وسعتی، هم‌افاده‌گؤزه‌للیگی،هم‌ده کلام‌وبیان ساده‌لیگی اولوب ،آنلاشیلیقلی اولسون .آنجاق بئله‌اولدوقدا سؤز اؤزاصیل قیمتینی آلابیلر ،کلام‌صاحبی گئنیش خلق کوتله‌لریطرفیندن حرمتله قارشیلانار ، هم‌ده بئله‌سؤیله‌نیلمیش سؤز ،خلقه ،بشریته آنجاق فایداوئره‌ر .

بیرده‌کی بوگونون سؤزاستادی ،قلم‌صاحبی آرتیق کئچمیش ده‌اولدوغو کیمی تکجه‌بیر اووج اشراف ،بوخاریطبقه ،دارسارایلار ومرتجع ومستکبرلرین ذوقونو اوخشایان یازی واثرلرین ،مؤلفی، سؤز وکلامین افاده‌ائدیجیسی دگیل .ایندی آرتیق سؤز ،کلام ،یازی واثر بیرمعدود اوخوجونون انحصاریندا یوخ بوتون یئرکره‌سی‌نین ،بوتون ملت‌لرین ،گئنیش خلق کوتله‌لری نین بیرسؤزله بشریتین ذوقونو اوخشامالی ،ایستک وآرزوسونو تامین ائتمه‌لی عموم‌بشرطالعی ومصالحی ایله‌ماراغلانمالیدیر .انسانین سعادت وگله‌جگی مسئله‌سی قارشی‌سیندا دورمالی‌دیر . بودورکی ،اصیل یازیچی ،اصیل شاعر، اصیل ناطق ،اصیل سؤزصاحبی گرک اولیاوانبیا سایاغی بوتون بشریت اوچون یازیب ، یاراتسین ،رنگیندن ،عرقیندن ،بوردوندان آسیلی اولمایاراق ، بشر اولادینی مخاطب قرارواوئرسین ،انسانلارا صلح وسعادت نغمه‌سی چالسین ، هامینی وحدته وقاردا شلیغا چاغیرسین . بودورکه سؤز سؤیلویه‌نین قارشی‌سیندا علی‌الخصوص بوگون چوخ‌آغیر ،مرکب ،ومقدس ،همی‌ده معنالی وظیفه دورموشدور . بوگونون سؤزاستادی ،سؤز سؤیلوین صنعتکاری گرک مهارتلی بیر حکیم‌اولوب ،خسته‌بشریتین ساغالملیغی ،نجاتی،رفاهی ونهایت خوشبختلیغی اوچون دوشونوب فکرسؤیله‌سین، بشریته‌خیروئره‌بیلن مسئله‌دن سؤزآچسین،انسان پرورلیکدن ،متقابل تفاهم‌دن،حقیقی انسان اولماقدان دانیشسین .بوخساعکس تقدیرده اویازیچی ،اوسؤزوکلام‌صاحبی اؤزتاریخی وظیفه‌سی‌نین عهده‌سینده‌ن

گلمه یيب ،تاریخه ،بشریته خدمت یوخ خیانت ائتمیش اولابیلر...

یئری گلمیش کن بو مسئله یه ده توخانمالی یيق که ،واختیله سؤز میدانیندا شعر نثردن داها ماراغلی ،داها تاثیرلی ،وداها مقبول بیرادبی واسطه کیمی بشرجمعیتی نین ذهنیتی ،ذکاسینی ،فکرینی اوخشایيب ،مدنیت سویه سی نین انکشافیندا داها جدی رول اوینایيردی . دوغرودورشعر ،اصل شعر ،گؤزه ل ،مضمون لو مندرجه لی شعرائله بوگون ده اؤزقیمت تاثیرینی اؤزبدیعی لیگینی ساخلاماقدادیر اونون تاثیری آنجاق اصیل-موسیقی تاثیری ایله مقایسه ائدیله بیلر .لاکن حاضر عصریمیزصنایع عصری ،علمی تکنیکی انکشافلار ،آسمانلاری اؤیره نمک ویئنی- یئنی خارقه لروکشف لرعصری اولدوغوناگؤره گئت- گئده وضعیت دگیشیرو دگیشمکده دیر . بوگونون گونده لیک حیاتیندا آرتیق مطبوعات ،رادیو ،تله ویزیون ،سینما ،تآتر ، ودیگربوکیمی واسطه لرا ولدوقجا فعال ،عمومی وگئنیش مقیاسدا تطبیق اولونوب تاثیرائدیرلر .

بوقدرتلی ، عمومی ،گئنیش کوتله لرین حیاتیندان بیرآن بئله آیریلمایان ، اؤزوده گونو- گوندن داها گئنیش یاییلان بوتاثیرلی واسطه لرین غیدایا ، ادبیات غیداسینا ،سؤزغیداسیناجدی وضروری احتیاجی واردیر . لاکن نسبت- مسئله سی اورتایا چیخیر . ایندی آرتیق اساس وآپاریجی غیدا هئچواخت شعر اولابیلمز . شعر ،بوگونون تبلیغات ،تشویقات ویازی طلبلرینین نامحدود احتیاجلارینا جواب وئره بیلمز . شعرین دیلی بوگونون گونده لیک معلوماتلارینی بشریته چاتدیرماق اوچون نارسادیر . اونون اؤزونه مخصوص ساحه سی ،دایره سی ، مضمونو ، میدانی اولمالی دیر . بودورکه ،ایستر- ایسته مز شعرمیدانی گئتدیکجه دارالیر ،گئتدیکجه محدودلاشیر ویئنی - یئنی فورمالار ، شعرنوعلری میدانا چیخیر بوگون دنیادا " آزادشعر" ، "یئنی شعر" قافیه یه ،وزنه بیرقدرباغلانمایان شعر فورماسی اورتایا چیخیر وچیخماقدادیر . بوشعرلرین اؤزلریده بیرنوع نثره یاخین اولسالاردا ،یئنه ده گونون ضروری ورنگارنگ طلبلرینی اؤده مگه قادر اولمایيب ، ایستر- ایسته مز نثرین قدرتی ،الوئریشلی لیگی ، یارارلی لیغی اؤزونوگؤستریر .

بو مهم مطلبی قیدائده ک که ،نه اوچون اسلام عالمینده بوتون اورتاعصرلربویو شعر نثردن داها گوجلو ،داها گئنیش یاییلمیشدیر ،ائله جه ده نثر وعمومیتله ادبیات باشقا اینجه صنعت نوعلرینden گوجلو اولموشدور ؟

بو مسئله نی بونونلا ایضاح ائتمک اولارکه ،ایشین اساس تاریخی سببی بودورکه ،اسلامیت اینجه صنعتین بیرقسمینی ،اوجمله دن موسیقی ،رقص ،رسامليق ،وهئیکلتراشلیغی

منع ائتمیشدیر. محض بونا گؤره ده ذوق واستعداد صاحبلری بیرباشا ادبیاتا، پوئزیه، بیرده کی معمارلیق صنعتینه میل گؤستریب اؤزذوق واستعدادلارینی ایشه سالیب یارادیجیلیق وصنعتکارلیق عطش لرینی سؤندورموشلر. استعداد وباجاریقلار، آنجاق بوسمته یؤنلمیشدیر. نتیجه ده سؤز وکلام، شعرونثر بؤیوک نماینده لر یئتیردی، معمارلیق صنعتی خارقه لر یاراتدی که، بونلار بوگون ده بشریتین دقت مرکزینده دایانیب حیرتینه سبب اولموشدور.

توپال تیموردان (هجری ۱۲ـ عصر) باشلیاراق اینجه صنعتین دیگرنوعلرینده یئنی‌دن فعالیت باشلاندی گئت ـ گئده قوه لر بؤلونوب ادبیات ومعمارلیقلا یاناشی رسامليق، مینیاتور، تذهیب کارلیق، خطاطلیق، هئیکلتراشلیق، ـ موسیقی ورقص بازاری یئنی‌دن رواج ورونق تاپیب قیزیشدی. ائله محض بونا گؤره ده، یعنی قوه لرین پارچالانماسی نتیجه سینده شعروادبیات سویه سی بیر قدرآشاغی دوشمه گه باشلادی. بومسئله، صفویلردورونده تمامیله باشقا شکله دوشدو، عمومی تاثیرله یاناشی صفویلرین ترک اولمالاری ایشین باشلانقجیندا فارس ادبیاتی‌نین ضعیفله مه سینه گوجلو تاثیر بوراخدی. معین بیرمدت فارس شعرینده گوجلو انحطاط و دورقونلوق عمله گلدی، هله لیک سارای ودولت دیلی ائله جه ده ادبی دیل آذربایجان ـ ترک دیلی اولدو. فرمانلاروبازیلار ترک دیلینده یازیلدی. لاکن بوجریانین عمرو اوقدرده اوزون اولمادی. پایتخت قزوینه واورادان دا اصفهانا کؤچورولدوکدن صونرا یئنه ده وضعیت دگیشدی. فارس دیلی اؤلکه نین رسمی دولت دیلی اولاراق رونق تاپدی، گئت ـ گئده یئنی ـ یئنی قدرتلی فارسی‌دیللی شاعرونا ثرلر اورتایا چیخدیلار، حتی صفوی سلاله سی‌نین آخرلارینداباشایان صائب تبریزی یوزمین بیتدن چوخ فارسی‌دیلینده گؤزه ل ومرکب مضمونلو رنگارنگ شعرلرین مؤلفی اوندو.

بونودا قیدائده‌ک که، هربیرسؤز استادی، هریازیچی وقلم‌صاحبی گرک یازدیغی دیلین بوتون اینجه‌لیکلرینی وگؤزه ل لیکلرینی‌مکمل اؤیره‌نیب، اونون‌خصوصیت‌لرینه واقف اولسون، دیلی درینden بیلسین، دیلین متخصصی اولسون، همده هردیلین گؤزه ل لیگینین، شیرین لیگی‌نین، فصیح‌لیگی‌نین محکی، معیاری اودیلین شعری ونظمی اولدوقونا گؤره، ناثرده گرک شعردیلینه تانیش اولسون، شعردیلیندن اؤلچوگؤتورسون. دنیادا بوتون بؤیوک ناثرویازیچیلارچالیشمیشلارکه، یازیلاری‌شعردیلینه یاخین اولسون واوندان غیدالانسین، چونکه بونلاربیر ـ بیرلرینی تاملاییروبیر ـ بیرلرینه لازم وملزوم‌دورلار. بیرسؤزله شعرله نثردیلی‌گرک وحدت

اولسون ،خلق دیلیندن مایا گؤتورسون ،عموم‌خلق دیلی‌سجیه‌لی اولسون . شعردیلیندن بهره‌سیز اولان ناثرلرین اثری سؤزسوزکه ،بیرا وقدرده‌دولقون، فصیح‌وروان اولابیلمز . ایسته‌دیگی‌مطلبی ایسته‌نیلن سویه‌ده تقریروتصویر ائده‌بیلمز . سؤزونون ،کلامی‌نین دادی، تاثیری آزاولار...

قالانی وار

ملانصرالدین‌نین قالانی :

"تبریز ،مارت (مارس) ۳۰ ـ جماعتا حریّت مژده‌سی وئریلدی : بیله‌کی سرّبازلارین جیگرچیلیک ،قصابلیق ،و دیلنچیلیک ائتمکلرینه دولت طرفندن مانعچیلیک یوخدور ."

صحیفهٔ ۴ و۵ ده اوچ کاریکاتور واردیر . صحیفهٔ ۶ دا ،۳نجوصحیفه دن قالان "بیلمه‌لی‌خبرلر" دوام ائدیر ،ازجمله‌بوسؤال صورتنده‌کی جمله ده گؤزه چارپماقدادیر :

"۵ ـ هارادا بیرائله‌تعلیم کتابی اله‌گتیرمک اولارکی مسلمان اوشاغینا تورک دیلی اؤگرتمک ممکن اولا؟"

" آتالارسؤزو"باشلی یازیدان دانمونه‌لر : .

"آتی، آتین یانیندا باغلاسان ـ خان گؤروب دئیر :بیرینی باغیشلامنه !"

"آتامالی اولان یئرده اؤزون قازاندیغین حرامدیر" .

"آچیق آغیزآج قالماز ـ کوچه‌لریمیزین توزونا آلله‌برکت وئرسین !" .

"آدام یاتا ـ یاتا عالیم اولور" .

"اؤلمه ائشه‌گیم اؤلمه ، یازگلر ،حریت بیتر ."

۷ ـ نجی‌صحیفه‌ده " حیات "قزئتینین ۶۵ ـ نجی‌نومره‌سیندن " لسان بلاسی " آدلی بیریازی نقل ائدیلمیشدیر .

۸ ـ نجی‌صحیفه‌ده ده ، بویدان ـ بویا بیرکاریکاتور واردر .

یازیلارین صونوندا قزئتین" مدیر ،باش محرر"ی اؤزونوبئله تقدیم (معرفی) ائدیر : جلیل محمدقلیزاده .

حضرت علی(ع)نین اؤیودلری

****

اِیّاکَ وَالْغَضَبَ فَاِنَّ اَوَّلَهُ جُنُونٌ وَآخِرَهُ نَدَمٌ

غضبدن صاقین ،چونکی اوّلی جنون وصونو، پشیمانلیق دیر.

مَنْ حَسُنَ ظَنُّهُ بِالنّاسِ حازَ مِنْهُمُ المَحَبَّةَ

هرکس خلقه خوشبین اولسا اونون دوستلوغونو قازانار.

مَنْ اَکْرَمَ نَفْسَهُ اَهانَتَهُ

اؤزونو بؤیوک صانان کیچیلر.

اَلْمَکْرُ بِمَنِ ائْتَمَنَکَ کُفْرٌ

سنه اینانان وگووه‌نن کیمسه‌یه آل(حیله ومکر)ائتمک کفردور.

العدل قوام الرعیه

عدالت رعیّتین دایاغی وقوامی دیر.

رَحِمَ اللّهُ اِمْرَئاً اَحْیا حَقّاً وَاَماتَ باطِلاً وَحَضَّ الْجُوْرَ وَاَقامَ الْعَدْلَ

آللّه حقّی دیریلدن وباطلی اؤلدورن ،ستمی قالدیران وعدلی ایاقداتوتانی باغیشلاسین.

کَثْرَةُ المالِ تُفْسِدُ القُلُوبَ وَتُنْشِی الذُّنُوبَ

مالین چوخلوغو، اوره‌کلری پوزار وگناه گتیره‌ر.

لاذُخْرَ کَالعِلْمِ

بیلیک کیمی خزینه یوخدور.

لاتُغْلِقْ باباً یُعْجِزُکَ اِفْتِتاحُهُ

آچا بیلمیه‌جگین قاپی‌نی باغلاما.

لاتُغالِبْ مَنْ لاتَقْدِرُ عَلیٰ دَفْعِهِ

دفعینه گوجون یئتمه‌ین آداملا ووروشما.

اَلْغُشُوشُ لِسانُهُ حُلْوٌ وَقَلْبُهُ مُرٌّ

ایکی اوزلو آدامین دیلی شیرین واوره‌گی آجی دیر.

اَلْحَقُّ اَنْهَجُ سَبیلٍ اَلْعِلْمُ خَیْرُ دَلیلٍ

حق ،ان دوغرو یول وبیلیک ،ان یاخشی قلاووز (راهنما) دور.

اُبْذُلْ لِصَدیقِکَ کُلَّ الْمَوَدَّةِ وَلاتَبْذُلْ لَهُ الطُّمَأْنینَةَ

دوستونا سرّیندن سوای هرشئی تاپشیرا بیلرسن.

مَنْ ضَعُفَ عَنْ حَمْلِ سِرِّهِ کانَ عَنْ سِرِّ غَیْرِهِ اَضْعَفُ

اؤزسرّینی ساخلامایان آدام اؤزگه‌نین کین ده ساخلایانماز.

آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی (۳)

یازان : دوکتور جواد هیئت

xx عصرده آذربایجان فولکلورشناسلیغی ـ بوعصرین اوللرینده باش وئره‌ن اجتماعی ـ سیاسی حادثه‌لر وانقلابلار خلقده خلق ادبیاتینا اولان ماراقی آرتیرمیشدی.خصوصیله شمالی آذربایجاندا کئچن عصرین صون ایللرینده باشلامیش اولان ادبی ـ مدنی چالیشمالار شدتله دوام ائتمیشدیر.بودؤوره ده فولکلورا یازیچی وشاعرلرله بیرلیکده تعلیم‌وتربیت متخصصلری ده ماراق گؤسته‌ریردیلر.یازیلی ادبیات نماینده‌لری فولکلور ـ دان اؤز پداگوژیک فکرلرینی یایماق ایچون بیرواسطه‌کیمی استفاده ائدیردیلر.

ایکینجی طرفدن بوزامان فولکلورآنادیلی،ملی دیل وخلق دیلی مسئله‌سیله سیخ باغلی ایدی وشفاهی خلق ادبیاتی آنادیلی‌نین،ساده‌خلق دیلی‌نین اساس منبعی صاییلیردی.بودؤوورده خلق دیلینگدن صحبت اولاندا خلقین قاباقجیل اولادلاری ایلک نوبه‌ده فولکلورون دیلینی یعنی آنا دیلینی ایره‌لی آتیردیلار.فولکلورهم مطبوعاتدا نشرائدیلیرهم‌ده‌آیری، آیری کتابلار حالیندا چاپ ائدیلیردی.ملانصرالدین،مکتب،دبستان،رهبر ژورنالللاری‌نین صحیفه‌لرینده‌خلق ادبیاتی نمونه‌لرینه گئنیش یئروئریلیر وفولکلورون مختلف نوعلرینه عائد کتابلار نشراولونوردی. ملی نغمه‌لر،ملکمحمد،ناغیللار مجموعه‌سی،صالح ووالله،ادبیات مجموعه‌سی، آرواد آغیسی،ماهنیلار،سیف‌الملوک،شیخ‌بهلول لطیفه‌لری،گؤزه‌ل نامه لر،کوراوغلو،کرم‌ایله‌اصلی وسایره‌نی بونا مثال گؤسته‌رمک اولار.بلبو کتابلار مختلف شخصلر طرفیندن توپلانمیش،ترتیب ائدیلیب چاپ اولونمو ـ شدور.آنجاق بونودا علاوه‌ائتمه‌لییک کی،بوکتاب ومجموعه‌لرین تر ـ تیبینده علمی پرنسیپ‌لره رعایت اولونمامیش،تنقیدی،نظری قیدلر وئریلمه‌میشدیر.

بوایللرده رشیدآفندیوف ،فریدون کؤچرلی،عبداله شائق،م . .محمود-
بیگ اوف ،عباس صحت وباشقالاری‌نین دوزه‌لتدیک لری درسلیک لرده آذری
فولکلوروندان نمونه‌لرداخل ائدیلیردی .

فریدون کؤچرلی آذربایجان مدنیتی تاریخنده بؤیوک رول اویناـ
میش بیرشخصیتدیر .اونون چالیشمالاری زنگین وهرطرفلی اولموشدور .او ،
قاباقجیل معارفپرور ،معلم ،پداقوق،فولکلورتوپلایان وبوباره‌ده نظریه
صاحبی اولان ادبیات تاریخجیسی ایدی.او ،ایلک دفعه ادبیات تاریخیمیزه‌ی
دایرگئنیش مقیاسدا ماتریاللار توپلاییب ،ترتیبه سالمیش،وعلمی تنقید
فکرلر سؤیله میشدیر .اونون چاپ ائتدیگی خلق یارادیجیلغی اثرلری ایچنده
" بالالارا هدیه " ،"سایاچی سؤزلری" ،"عاشیق واله "وسایره وارایدی.

فریدون کؤچرلی خلق ادبیاتی اثرلری‌نین توپلانماسی لزوموندان
دانیشاراق بئله دئییردی :" گئچمیشده شان ـ شهرت صاحبی اولان تورک
ملتی اؤز معیشتینه ،آئین وعادتینه داپر یاراتدیقی قسم ـ قسم ناغیل
وحکایه‌لر ،گؤزه‌ل منظومه وبایاتیلار ،حکمت آمیز مثللر (آتالار سؤزو) ،
نازک معنالی معما وتاپماجالار ،بالالارقلبی آچان دوزگولر ویانیلتماجا
لار ،حیوانات قسمینه مخصوص سایاچی سؤزلری مرورایام ایله خاطره‌لردن
چیخیب دیر وبوحالدا اونودولماقدادیر" .او ،خلق ادبیاتینی خلقین سرـ
مایه‌سی آدلاندیریر وفولکلورون تعلیم ـ تربیه ایچون اهمیتنی ایلک
پلانا چکه‌ره‌ک بئله دئییر :" او ملت کی،اؤز تاریخینی،دولاناجاغینی،
وطنینی و دیلینی سئویربوقیسیم اثرلری کمال شوق ودقتله جمع ائدیب
ذیقیمت سرمایه‌کیمی ساخلاییر وبالالاری‌نین ایلک تعلیم وتربیه‌سینه اونلا
ـ ری اوخوتماق ایله باشلاییر ."

فریدون کؤچرلی آتالار سؤزو و مثللرین مقصدی وغایه‌سی،مضمون و
خصوصیتلری ویارانماسی باره‌سینده ملاحظه‌لرینی بئله سؤیله میشدیر :
" تورک دیلینده نئچه‌مین حکمت آمیز مثللر وارکی تامامی‌سی تجربه
یولیله دئیلیبدیر .ملت حددن زیادا مثللر ،حکمت آمیز سؤزلر ،تاپماجاـ
لار ایجاد ائدیبدیرکی بونلارین واسطه‌سیله بیلیگینی،تجربه‌سینی،حکمت
ـ ینی اظهار ائدیر ." آتالار سؤزونون اساس غایه‌لریندن بیریسی ده آز
سؤزله ییغجام شکیلده بؤیوک فکرلری ،درین معنالاری افاده ائتمکدیر .
" ملت هر بیراتفاقدا مناسب حال سؤیله‌مگینی،دنیادا دولانماسینی،

انسانلارا یله رفتارینی وسایره مخلوقاتلا علاقه‌سینی آز سؤزلو، اما درین معنالی (مفید ـ مختصر) کلامی‌ایله بیان قیلیر."

ف. کؤچرلی فولکلورون جامعه ده‌کی انسانلارین تربیه‌سی، آیدینلاماسی وسوادلانماسی ایچون مهم‌واسطه‌لردن حساب ائدیردی. اونا گؤره ده خلق ادبیاتی‌نین توپلانماسی ونشری ایچون چالیشیردی.

رشیدبیگ افندیوف دا کؤچرلی کیمی آذربایجانین مشهورمعارف خادمی ویازیچیسی‌دیر. او عمرونو خلقین شفاهی ادبیات نمونه‌لرینی ییغماقلا کئچیرمیشدیر. کئچن عصرین صونلارینداً بیرچوق خلق افسانه‌لری، خلق اعتقادی، عادت ـ عنعنه‌لری وحتی خلق طبابتینه عایدچوخ مارا قدر معلوماتی توپلاییب روس مطبوعاتیندا چاپ ائتدیرمیشدی صونرالار بو نمونه‌لرین بیرقسمینی بدیعی اثرلرینه داخل ائتمیش، بیرقسمینی‌ده وشاقلار ایچون یازدیغی درسلیک لرده. وئرمیش، وبیرقسمینی دا آیریجا چاپ ائتدیرمیشدیر.

آذربایجانین گؤرکملی شاعرومعارف خادمی عبداله شائق ده بودؤورده خلق ادبیاتی‌نین بیرصیرا مسئله‌لری حقینده مارا قدر فکرلرینی ائتمیشدیر. او، خلق ادبیاتی اثرلرینی منتظم اولاراق توپلاماغا باشلاییب. عینی زاماندا طلبه‌لرینه اؤز منطقه‌لری‌نین فولکلورنمونه‌لرینی‌بیردفترده یازمالارینی تاپشیریردی. وبئله‌لیک له‌آز مدتده بیرچوخ ناغیللار، مینه‌لر قدر آتالار سؤزو، آلتی یوزه‌یاخین تاپماجا ومین بایاتی توپلایابیلمیش‌دیر. عبداله شائق سوویت رژیمی حاکم اولدوقدان صونرادا بوایشینه ادامه وئرمیش واونون رهبرلیگیله عالی مکتب طلبه‌لری بوساحه‌ده چوخ ایشلر گؤرموشلر. ۱۹۲۸ ده ع. شائق معلم شفیقه‌خانم افندیووا ایله بیرلیکده توپلادیغی بایاتیلاری نشرائتدی. او، خلق یارادیجیلیغی باره‌سینده " دیلیمیز و ادبیاتیمیز" آدلی مقاله‌سینده فکرینی بئله‌بیان ائدیردی: " معیشتیمیزین بیره‌ر آیناسی اولان حدسیز ـ حسابسیز بایاتی، شکسته‌لریمیز، مثللریمیز، تاپماجالاریمیز اوره‌ک لری ان دریندن چیرپیندیران، روحلاری سماء لاردا کی شفقلره قدر یوکسلدن (اوجالدان) ماهنیلاریمیز، نغمه‌لریمیز غبطه ائدیله‌جک سعادتلردن دگیلمی؟" گینه ادیبه‌گؤره "بیز ـ یم ائل ادبیاتیمیز آدلی مقاله‌سینده آذربایجان ادبی دیلینی‌دوغرو استقامتده انکشاف ائتدیرمک ایچون شفاهی خلق ادبیاتیندان گئنیش

شکیلده استفاده ائتمگه چاغیریردی. او، ادبی دیلی آنلاشیلماز عرب وفارس سؤزلریله دولدورماغا قارشی چیخاراق، ائل دیلینین زنگینلیک لرینه مراجعت ائتمگی وا ونون اینجه لیک لرینه دریندن یییه له نمه گی ان دوغرو یول حساب ائدیردی *

شمالی آذربایجاندا سوویت حاکمیتی زمانیندا خلق ادبیاتینا مارا وباغلیلیق داها دا آرتیدی. بوایشده ۱۹۲۳ - نجی ایلده قورولموش " آذربایجانی تدقیق و تتبع "جمعیتی نین مهم رولو اولموشدور. بو جمعیتین غایه سی آذربایجانی هرطرفلی اؤگره نمک وتانیتماق ایدی. بونو ایچون مختلف منطقه لره تدقیق هیئتلری گؤنده ریلمیش بوهیئتلر مختلف یئرلرده اولان آبیده، قالاواسکی تاریخی بنالاری تدقیق ائدیر بونلار لا علاقه دار اولان افسانه وروایتلری اؤگره نیب مطبوعاتدا درج ائدیردی. جمعیتده خصوصی اؤلکه شناسلیق کورسلاری تشکیل ائدیلیب وخبرلر روس و تورکی دیلینده نشر ائدیلیردی. بوصیرادا لنینگراد، مسکو وغازان داچا - لیشان گؤرکملی شرقشناس و تورکولوقلار باکیپا دعوت ائدیلیب آذری متخصصیلرپله برابر چالیشماغا باشلادیلار. بونلارین آراسیندا و. قورد - له وسکی، آ. و. باقزی، ژوزه وباشقالارینین آدلارینی ذکرائده بیله ریک. جمعیتین بوراخدیغی" خبرلر "صحیفه لرینده بوعالملرین آذربایجانا تنو - گرافیاسی، فولکلورو ودیلی حقینده ماراقلی تدقیق اثرلری چاپ اولو - نوردو. بوایللرده فولکلور ساحه سینده چالیشانلار آراسیندا رشیدبیگ افندیوف، ولی خلوفلو، حنفی زینالللی، یوسف وزیرچمن زینلی، سلمان ممتاز پروفسور باقزی، امین عابدوهمت علیزاده نین آدلاری خصوصیله قید اولو - نمالیدیر. بونلار بؤیوک هوس و جدیتله خلق ادبیاتیمیزین توپلانماسی، نشری واؤگره نیلمه سی ساحه سینده اهمیتلی ایشلر گؤرموشلر.

پروفسور باقزی خلق ادبیاتینا دایرخصوصی مجموعه ترتیب ائتمیشدیر. بورادا قافقاز خلقلریله بیرلیکده آذربایجان خلقینین ده بیر صیرا ناغیل وافسانه لری چاپ اولموشدور. آیریجا ادبی سمینارلارتشکیل ائتمیشدیر.

حنفی زینالللی "آذربایجانی تدقیق وتتبع "جمعیتینده فولکلور قسمینین صدری اولموش وفولکلورون مختلف نوع لرینی توپلاماقلا مشغول اولموشدور. ۱۹۲۶ دا " آذربایجان آتالار سؤزلری ومثللری" کتابینی

* آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتی. بابایوف - پ. افندیوف. باکی ۱۹۷۰

نشرائتمیشدیر .ح.زینا للی خلق ادبیاتینی منظوم‌ومنثور قسملره بؤلور: بایاتی،ماهنی،آغی،باغلاما ،بئشیک باشی،میخانا ،تعریفنامه منظوم‌قسمه ، ناغیللار ،داستانلار ،قارا وللی‌لر ،تمثیللر ،افسونلار ،تاپماجالار و آتالار سؤزلری ایسه منثور قسمه عائدائدیلیر . *

۱۹۲۸ ده ح.زینا للی "آذربایجان تاپماجالاری "کتابینی نشرائدیر زینا للی تاپماجالارحقنده آوروپا و روسیه‌ده چیخان کتابلاری آراشدیرمیش ،ترتیب اصولونو یوخلامیش وهامیسیندان استفاده ائتمیشدیر .

یوسف وزیرچمن زمینلی ده بوباره‌ده‌هرطرفلی بیلیگه مالک مشهور یازیچی وعالم‌اولموشدور .یارادیجیلیغا باشلادیغی زامان "ملک ممد " ناغیلینی چاپ ائتمیشدی ."خلق ادبیاتی‌نین تحلیلی"باشلیغی‌آلتیندا یازدیغی بیرسئری مقاله‌لرینده‌خلق ادبیاتی‌نین منشائی،یاییلماسی و فولکلوردا اولان مختلف‌صورت وموضوعلاردان بحث ائدیر .مقاله‌لرینده آذربایجان خلقی‌نین عادت وعنعنه‌لرینه ،زردشتی‌لیک له علاقه‌دار ،خصوصیله نوروزلا باغلی اولان بیرصیرا مراسم‌لره‌دایر فکرلرینی بیان ائدیر . چمن زمینلی هم‌ده‌خلق ادبیاتیمیزین توپلاییجیسی‌ایدی.

ولی خلوفلو ۱۹۲۷ ده "کورا وغلو"کتابینی چاپ ائتدیریر .همان ایلدۀ ائل عاشیقلاری "آدلی کتابینی دانشرائدیر .بورادا شامخور ،تووز طرفینده یاشایان گؤرکملی عاشیقلار حقینده معلومات ونمونه‌لروئریلمیش دیر .ان چوخ عاشیق حسین شمعکورلی حقیندا معلومات وئریلمیشدیر . صونرا "تاپماجالار" کتابینی (۱۹۲۸) نشرائتمیش. کتابین مقدمه‌سینده تاپماجالارین منشائی باره‌سینده‌یازیر :" طبیعتده وحیاتدانه‌گؤروبورسه تاپماجادا اونون اوزه‌رینده قورولور ."کتابدا ۷۲۶ تاپماجا واردیر والفبا صیراسیله دوزولموشلر وهرتاپماجانین توپلاندیغی یئرده گؤسته‌ریلمیشدیر .

فولکلور ساحه‌سینده گؤرکملی ادبیاتشناس سلمان ممتازدا بؤیوک ایشلر گؤرموشدور .او ،بوتون عمرو بویو فولکلور نمونه‌لرینی ییغمیش، ترتیبه‌سالمیش وممکن اولانلارینی چاپ ائتدیرمیشدیر .او ،آذربایجانلیلار ایچون بؤیوک بیرخزینه قویوب گئتمیشدیر .بوخزینه‌آذربایجان خلقی‌نین دنیا گؤروشونو ،روحی خصوصیتلرینی وبدیعی تفکرونو اؤگره‌نمک ایشینده

* داستانلارین چوخ قسمی ویا هامیسی منظوم اولا بیلیر .

گؤزه‌ل وقیمتلی منبع‌دیر .سلمان ممتاز خلق ادبیاتینا دایربیرنئچه کتاب چاپ ائتدیرمیشدیر .بونلارین ان مهم‌اولانلاری بونلاردیر :" عاشیق عبداله "، مؤلف‌اوزون تدقیق وتحقیقاتدان صونرا ساری عاشیقین،عاشیق عبداله‌لاعینی شخص‌اولدوغونا عتینه (عقیده) گلمیشدیر .توپلادیغی بایاتیلارین کتابا دوزلوش‌اصولو باره‌سینده بئله‌قیدوئریر :" "بایاتیلار بیرینجی بیتین صون حرفنه‌گؤره‌الفبا سیراسیله‌دوزولموشدور" .بواصولی بایاتیلارین تدقیقاتینی آسانلاشدیرماغا مناسب‌گؤرور ۱۹۲۸ ده " ائل شاعرلری"کتابینی ایکی جلددهنشرائتمیشدیر .بوکتابدا صنعتکارلارا سلوبا ،دؤوره ویاشادیغی یئره‌گؤره گروپلاشمیشدیر .بومؤلفلردن داها گنج اولان همت‌علیزاده اساس‌ایشینی توپلاماساحه‌سینه صرف‌ائتمیشدیر .او، اؤلکه‌نی قاریش‌قاریش گزیب‌گؤروشدوگو آدامللارلا اوزبه‌اوزه‌اوتوروب اونلارین آغزیندان یازیردی .اونون ایلک‌کتابی "آذربایجان ائل‌ادبیاتی" آدیله ۱۹۲۹ دا باکی‌دا نشرائدیلمیشدیر .صونرا "داستانلار وناغیللار" کتابی ۱۹۳۷ ده نشر اولونموشدور .اوندان صونرا ایکی جلددن عبارت "عاشیقلار" ، " عاشیق علعسگر" ، "حسین بوزالقانلی" ، " عاشیق اسد" وسایرکتابلاری چاپ‌ائدیلمیشدیر .۱۹۳۸ ده "بایاتیلار" و ۱۹۴۱ده "کوراوغلو" کتابلارینی چاپ ائتدیرمیشدیر .

۱۹۳۸ ده مسکووادا آذربایجان ادبیاتی واینجه‌صنعتی اون گونلویو کئچیریلدی .بومهم حادثه‌آذربایجان اینجه‌صنعتی‌نین مسکووا تماشاچیلاری قارشیسیندا بیرامتحانی‌ایدی .بومناسبتله‌گؤسته‌ریلن عزیز حاجی‌بیگوفون خلق داستانی اساسیندا یازدیغی "کوراوغلو" اوپراسی آذربایجان اینجه صنعتی‌نین شهرنینی اؤلکه‌دن چوخ اوزاخلارا قدر چاتدیردی .آذربایجان عاشیقلاری د، اؤز صنعتلرینی باجاریله گؤسته‌ردیلر .عاشیقلاردان حسین بوزالقانلی،میرزه ،اسد،آواق ،اسلام وبنزرلری اؤز اثرلرینی اوخودولار و آلقیشلاندیلار .

ایکینجی دنیا محاربه‌سیندن صونراکی‌ایللرده فولکلورون نشری و تدقیقاتی ایشینده یئنی بیرجانلانما گؤزه چارپیر .بوایش ده‌آذربایجان س .س .ر ـ ع .ت .نظامی آدینا ادبیات ودیل انستیتوتو فولکلورشعبه‌سی نین فعالیتی دقته‌لایق دیر .شعبه‌مدیری پروفسور م .ح .طهماسبین رهبرلیگی ایله‌دفعه‌لرله مختلف‌منطقهٔ وکندلره هیئت‌لر گؤندریلمیش، ناغیللار،

لطیفه‌لر، عاشیق شعرلری ویئنی داستانلار توپلانمیشدیر. بوهیئتلره اهلیمان آخوندوف و ح. سیدوف وباشقالاری یاخیندان اشتراک ائتمیشلر. بودؤوره ده خلق ادبیاتی‌نین مختلف نوعلری‌نین علمی نشری باشلامیشدیر. ۵ جلددە "آذربایجان ناغیللاری" چیخمیش وعاشیق علعسگرین شعرلری علمی شکیلده نشر ائدیلمیشدیر. "کورا وغلو" داستانی‌نین علمی نشری تاماملانمیشدیر.

" کتاب دده قورقود " (۱۹۶۱) و " قاچاق نبی" (۱۹۶۱) کیمی قهرمانلیق داستانلاری تازادان چاپ اولموشدور.

. دده قورقود کتابینی آذربایجاندا ایلک دفعه حمید آراسلی تدقیق و نشرائتمیشدیر. او داستانلارا، عاشیق یارادیجیلیغینا وناغیللارا عایدبیر صیرا مقاله‌لر یازمیش وفولکلور نمونه‌لرینی اورتا مکتب برنامه ودرسلیک لرینه گئنیش شکیلده داخل ائتمیشدیر. عاشیقلار حقینده تدقیقاتینی بیر مونوگرافی شکلینده توپلامیشدیر. "عاشیق یارادیجیلیغی باکی ۱۹۶۰"

اهلیمان آخوندوف اساسا " توپلاماق ایشیله مشغول اولموش، اوزون ایل لر ناغیللار، داستانلار، عاشیق شعرلری نین توپلانیب چاپ اولونماسیندا یاخیندان اشتراک ائتمیشدیر. توپلادیغی ماتریالی "آذربایجان فولکلورو آنتالوگیاسی "آدیله ۱۹۶۸ ده ایکی جلددە چاپ ائتدیرمیشدیر. بوکتابدا مختلف نغمه‌لر، ماهنیلار، بایاتیلار، آتالارسؤزو، تاپماجالار، خلق تئاتروا و یونلاری، ناغیللار، داستانلار، لطیفه‌لر، قارا واللی‌لر، افسانه وروایتلرایضا حلاریله برابر درج ائدیلمیشدیر. کتاب نظامی آدینا یازی ودیل انستیتو - تو طرفیندن نشرائدیلمیشدیر. بوکتاب تورکیه‌ده سمیح تزجان طرفیندن بیرمقدمه وسؤزلوق علاوه ائدیله‌رەک لاتین حرفلریله "تورک دیل قورومو یاینلاری" آراسیندا "آذربایجان خلق یازینی اؤرنک لری"آدیله ۱۹۷۸ده چاپ ونشر ائدیلمیشدیر.

آذربایجان ناغیللاری‌نین توپلانماسی، نشری واؤگره نیلمه‌سی ساحه‌سینده چالیشان فولکلورچیلاردان بیری ده. ح. سیدوف دور. او، توپلادیغی ناغیللاری تورکی وروس دیلینده کتابچا حالیندا چاپ ائتدیرمیشدیر.

شفاهی خلق ادبیاتی ایندی یالنیز آکادمی‌نین فولکلور شعبه‌سی طرفیندن دگیل، دولت اونیورسیته‌سی‌نین آذربایجان ادبیات کورسی‌سی‌طرفیندن ده تدقیق اولونور. آذربایجان علملر آکادمی‌سی نظامی آدینا ادبیات ودیل انستیتوتونون فولکلورشعبه‌سی ۶۹ - ۶۶ - ۱۹۶۱نجی ایللرده

اوچ جلددە "آذربایجان شفاهی خلق ادبیاتینا دایرتدقیقلر"کتابینی چاپ ائتدیرمیشدیر .بوتون بونلاردان باشقا آذربایجانین گؤرکملی استاد ادیبلری ج. جبارلی دان باشلایاراق صمدوورغون، ح.مهدی،میرزه ابراهیموف .س .رحیم ،ر .رضا ،عثمان ساری وللی وباشقالاری دا اؤزچیخیش و مقالەلریله آذربایجاندا فولکلورشناسلیغین انکشافینا یاردیم ائتمیشلر .بیزسؤزله بوگون فولکلورو موزون توپلانیب نشرائدیلمه وعلمی تدقیقی ائرلرین اورتایا چیخماسینی داها چوخ شمالی آذربایجان ادیب یازیچی ومحققلرینه بورجلویوق .ایران آذربایجانیندا ۶۰ ایلدن بری پهلوی رژیمینین شووینیستیک فارسلاشدیرما سیاستینین نتیجه سی اولاراق آنا دیلیمیزده یازماق یاساق اولموشدور .طبیعیدیرکی،بوبوغونتولو شرایط ده خلق ادبیاتی دا انکشاف ائتمک دگیل یاواش - یاواش سؤنمگه واونودولماغا معروض قالمیشدیر .بونونلا بئله کندلرده یاشایان وآریا - مهری مدنیتین آفتیندن شهرلیلره نسبت داها اوزاقدا قالان خلقیمیزاؤز دیل وفولکلورونو شهرلی وطنداشلاریمیزدان داها یاخشی قورویابیلمیش - دیر .بوگون نسبتاً صاف وتمیز تورکی دیلینی آنجاق کندلرده واللر ایچه ریسینده ائشیده بیلەریک .داها آچیق سؤیله مک ایسته رسک دیلیمیزین قالماغینی،عادت وعنعنه لریمیزین قورونماغینی ائلیمیزه وسوادسیز خلقیمیزه مدیونوق .

بوآجی حقیقتی درک ائتدیکدن صونرا تئزلیک له دیلیمیزه صاحب چیخماغیمیز لازیمدیر. ایراندا انقلاب اسلامینین گتیردیگی دیل و مدنیت آزادلیغینین وئردیگی فرصتدن فایدالاناراق ممکن اولدوغوقدر دیلیمیزین وادبیاتیمیزین یئنیدن حیاتا قاووشماسینا وانکشاف ائتمه سینه چالیشمامیز ایجاب ائدر .بوفرصتی الدن وئریرسک خلقیمیزین قارشیسیندا وگله جک نسللرین مقابلینده مسئول وگناهکار صاییلاریق .

شدتلی بوغونتو وسانسور ویاساقلار آلتیندا یاشایان خلقیمیزآراسیندا گینه ده دیلینه وادبیاتینا باغلی وعلاقه دار اولان ضیالیلار چیخمیش وگیزلی ویاآشکارصورتده اؤزدیلینده شعرسؤیله میش وبعضیلری ده فولکلور خزینه میزدن نمونه لرتوپلامیشلار بوندان ۵۶ ایل قاباخ علینقی واعظ دهخوارقانلی و۵۵ ایل قاباخ دا محمدرحیم نصرت الملک ماکوئی آذربایجان فولکلوروندان کتابچالارچاپ ائتمیشلر ۱۳۲۲شمسی ده

علی‌اصغر محتهدی "امثال وحکم" آدلی کتابیمی ۲۵۰۰ آذری آتالار سؤزونه و مثللرینه اختصاص وئرمیشدیر.

تبریزده ۱۳۲۴ ده دموکرات حکومتی زامانیندا آنادیلیمیزوادبیاتیمیز مکتبلرده رسما "اوخونماغا باشلادیغی زامان فولکلورنمونه‌لری ده توپلانماغا باشلانمیشدیر. اوزامان تورکی دیلینده نشرائدیلن آذربایجان روزنامه‌سینده بایاتیلارین ایلک نمونه‌لری و ددەقورقود داستانلاری بوگونکو دیلده م.ع.فرزانه طرفیندن نشرائدیلمیشدیر. لکن بو وضعیت بیرایلدن آرتیق ادامه تاپمامیش ودموکرات حکومتی یؤیوک دولت لرین اؤز منفعتلری اوغروندا کی سیاسی معامله واوجلەدن نفت آلیش‌وئریشینه قربان ائدیله‌رەک داغیتلدیقدان صونرا آنادیلینده یازیلان کتاب ومطبوعات تهران حکومتی آداملاری طرفیندن یاندیریلیب محو ائدیلدی. وگینه تورکی دیلینده یازیب‌ـ اوخوماق یاساق ائدیلدی.

۱۳۲۶ دا تهران حکومتی و دانشگاهی طرفیندن گؤندەریلمیش اولان ـ استاد فروزانفر تبریز دانشگاهیندا وئردیگی نطقینده آذربایجان فولکلورونون توپلانماسینی توصیه وتکلیف ائتمیشدی. لکن بوگونەقدر تبریز دانشگاهی طرفیندن بوباره‌ده قابل توجه بیرایش گؤرولمه میشدیر ویا نظربمیزه چاتمامیشدیر.

وزارت فرهنگ وهنره باغلی اولان ادارەء فرهنگ عامه طرفیندن بوتون ایران خلقلری نین فولکلور نمونه‌لری توپلاندیغی صیرادا آذربایجان فولکلورنمونه‌لریندن ده نمونه‌لر توپلانمیش اولسا گرەکدیر. لکن بونلار دان آنادیلیمیزده هئچ بیرشئی نشرائدیلمه میشدیر.

بوتون حیاتینی خلقینه خدمت ایله گئچیرەن دوکتور. س. جاوید توپلادیغی فولکلور نمونه‌لرینین بیرینجی جلدی ۱۳۴۴ ده چاپ ائتدیرمیشدیر. بوکتابین ایکینجی جلدینی " آذربایجان فولکلوریندان نمونه‌لر "آدیله ۱۳۵۸ ده یعنی انقلابدان صونرا چاپ ائتدیرەبیلمیشدیر.

دوکتورجاوید عبدالکریم منظوری خامنه‌ایله بیرلیکده ۲۱۷۷ تاپماجالاری و ۳۸ یاهالماجلاری (شاشیرمالاری) و ۷۲ عاشیق باغلامالارینی " تاپماجالار " آدیله ۱۳۵۸ ـ نجی ایلده نشرائتمیشلر.

م.ع.فرزانه ایللربویو توپلادیغی بایاتیلاری ایلک دفعه ۱۳۴۲ ده و ایکینجی دفعه ۱۳۵۹ دا چاپ ائتمیشدیر.

یعقوب قدس دا نئچه ایللیک زحمت وچالیشمالاری‌نین محصولـــو اولان ۶۰۰۰ آتالار سؤزونون بیرینجی جلدینی فارسجا - قارشیلیغی وایضاحیله بیرلیکده ۱۳۵۹ ده چاپ ائتدیرمیشدیر.

تبریزده بهروز انتشاراتی طرفیندن ر.پوراکبرین "بررسی ادبیات شفاهی آذربایجان" آدلی کتابی فارس دیلینده نشر ائدیلمیشدیر.

تهراندا ۱۳۵۵ ده حسین صدیق طرفیندن فارس دیلینده "عاشیقـــلار" آدلی کتابی چیخمیشدیر.

گینه تهراندا ۱۳۵۸ ده "ادبیات شفاهی مردم آذربایجان" آدیله ح. روشن طرفیندن فارس دیلینده بورا خیلمیشدیر.

آذربایجان فولکلورونون توپلانماسینا مرحوم صمدبهرنگی وبهـــروز دهقانی ده چوخ چالیشمیشلار. خلق ایچه‌ریسیندن چیخمیش اولان بهرنگی آذربایجان کند وقصه‌لرینده معلم‌لیک له‌برابر فولکلورموز حقینـــده آراشدیرما آپارمیش وبیرچوخلی ماتریال توپلامیشدیر. صمدبهرنگی بهروز دهقانی‌ایله بیرلیکده "مثللر و تاپماجالار)کتابـ بی‌نین چاپینا موفق اولموشلار. بوایکی معلم حیاتلارینی دا اؤز مدنی فعالیت‌لرینه ومفکوره‌لرینه فدا ائدیب بهرنگی آرازدا "بوغولموش"، دهقانی دا تهراندا کئچن رژیمین آدامларی طرفیندن اشکنجه ایلـــه اؤلدورولموشدور. صمدبهرنگی یازدیغی اوشاق ناغیللاری نین مایاسینی‌دا فولکلورموزدان گؤتورموشدور.

داها اول ده بحث ائتدیگیمیز کیمی خلق شاعری مرحوم سهند دده قورقود داستانلارینی نظمه‌چکیب کتابین بیرینجی جلدینی"سازیمین سؤزو" آدیله ۱۳۴۵ ده چاپ ائتدیردی. کتابین ایکینجی جلدی "ددهمین کتابی" و اوچونجی جلدی "قارداش آندی "عنوانی آلتیندا یازیلمیش لکن بو گونه قدر چاپ ائدیلمه میشدیر.

ددهقورقود داستانلارینی تورکیه داستان شاعرلریندن بصری قوجول و نیازی گنج عثمان اوغلو دانظمه چکمیشلر. سهندین سازیمین سؤزوکتابـ بی دا تورکیه‌ده دورسون یئلدیریم طرفیندن لاتین حرفلرینه کؤچورولوب معارف وزارتی طرفیندن چاپ ائدیلمیشدیر (۱۹۸۰)

ح. مجیدزاده آذری ماهنی‌لار وبایاتیلاری "تورکی ترانه‌لر"آدیله ایکی جلددە ۱۳۴۱ و ۱۳۴۳ ده چاپ ائتدیرمیشدیر.

گئچن ایل ده "ادب خزینه‌سی "آدیله غزل،شعر،بایاتی،عاشیقلارسؤزو لای لایلار،آتالار سؤزلری،حکمتلی سؤزلر ،مثاللار وتاپمالاردان عبارت ایری حجملی بیرکتاب چیخدی بو کتاب آقای علی‌اصغر خرم‌طرفیندن حاضرلانمیش وپروفسور غلامحسین بیگدلی رداکتورلوغوایله چاپ ائدیلمیشدیر.

۱۳۳۲ ـ نحی ایلده علی تبریزی " اصلی کرم" داستانینی اصلینه نسبت ایکی برابر حجمده ایکی یوز صحیفه‌ده چاپ ائتدیرمیشدیر.گینه علی تبریزی کاظم‌سردرودی ایله بیرلیکده "عاشیق غریب وشاه صنم " داستانینی بیرمقدمه‌ایله چاپ ائتمیشدیر.

الی بوش گئتمه‌نین قالانی :

امیدیم حقّه‌دیر، حقلی‌دیر یولوم ائل کیمی‌سارسیلماز بیردایاغیم‌وار
منیم‌بو قارانلیق، یورغون گئجه‌ده محبّت‌آدلی بیرشمعچراغیم‌وار

خلقیمیز،اوره‌کده امید بسله‌ییر بولانلیق دنیزلر دورولماقدادیر
گؤز تیکیب گله‌جک ایشیق گونلره اؤلکه‌ده‌شورالار قورولماقدادیر

گئدیرسن دالینجا بیر کؤلگه‌کیمی سورونوَر کدرلی باخیشیم منیم
آردینجا گلدیکجه بیر نئچه قدم بولاق تک اینجه‌لیر آخیشیم منیم

گئدیرسن گئت ، باری بیرآیاق گئتمه دومانلی تبریزین گؤزو سنده‌دیر
الی بوش‌گئتمیرسن دوستلار یانینا "سؤنمز" ین سؤنولمز سؤزو سنده‌دیر

قیدلر: ۱ ـ رسول رضانین" قوزئیلر گونئیلر" آدلی کتابینا اشاره‌دیر۲ ـ شعرده‌چکیلن آدلار،شمالی‌آذربایجانین بویوک شاعرلری‌دیرلر۳ـ میرمهدی ـ چاووشی بیراحساسلی شاعراولاراق ،تبریزده توخوجو" ظفر" کارخاناسی‌نین بانیسی اولموش و منده‌اوکارخانادا توخوجولوغا مشغول اولموشام. چاووشی صونرا شمالی آذربایجاناکؤچوب ،اورادا یورد ـ یووا سالمیش ، لاکن تأسفلر اولسون کی بوشعریازیلیب ، گؤنده‌ریلندن صونرا ،اونون نیسگیللی اؤلوم خبری گلدی ۴ ـ صمدوورغونون " استقبال ترانه‌سی" آدلی کتابیندان دیر.

۳۴ ایل بوندان اول، مستبد وقتان ایچن رژیمین آغیرسیخینتی‌لاری آلتیندان حان قاچیردیب خارجی اؤلکه‌لره ،وا وجمله‌دن شمالی آذربایجانا مهاجرت ائدیب اورادا یورد- یووا سالان وطنداشلاریمیزین بیری انقلابدان صونرا عزیز وطنیمیزین ایستی قوجاغینا قایيدارکن ،منله تانیش اولورو ،اوره‌کدن قونوشور بوغزیوو حرمتلی همو طنیمیز اؤزعائله‌سینی گتیرمک اوچون باکی‌یه قایيدانزمان "الی بوش گئتمه "دئیه ، بوشعری بیردسته‌گول کیمی اونا اتحاف ائتدیم .

سئونمز- ۱۳۵۸/۲/۱۰

الی‌بوش گئتمه

****

قاردا شیم‌موسوی ای صادق انسان — نیسگیلون یاندیریر اوره‌گیمیزی
بیرگؤنلون بوتا یدا ،بیری‌اوتا یدا — دیبه‌ردی داغیلسین آییران بیزی

نه‌دنسه بیلمیره‌م ایکی گؤروشده — سنه‌بیرقاردا ش تک اوره‌ک باغلادیم
ایندی‌کی‌گئدیرسن،قاردا شلارکیمی — یولونا بیردسته چیچک باغلادیم

بوگوللر دریلیب کؤنول باغیندان — هئچزمان سارالیب ،سولان دگیلی
دئسم‌کی اوره‌گیم سنیله گئدیر — اینان کی‌دوغرودور ،یالان دگیلی

بیرینی‌وئره‌رسن"رسول رضا " یا — او ،یازدیقلاریله پوزدورارمنی
دئیرسن: "قوزئی‌لر "اوشودن زمان — غم‌بئسمه "گونئی‌لر "قیزدیرارمنی (۱)

بیرینده‌وئره‌رسن"علی‌توده "یه — سیخارسان الینی"آذراوغلو" نون
گولابین توتارسان بیرنئچه‌سی‌نین — سپرسن قبرینه " صمدوورغون"

"سلیمان رستمه " آلقیشلارا ولسون — منیم‌اوندان اؤترواوره‌گیم‌تیتره‌ر
چمندن آیری‌سیر کسیک قوش کیمی — قانادیم‌چیرپینار ،یئلگیم تیتره‌ر (۲)

"میرمهدی‌چاووشی" قالیرسا اگر — حرمتله‌الینی سیخسان یئری دیلر
دئیرسن:ای منیم‌عزیز اوستادیم — "ظفر" خاطره‌سی سنله‌دیری دیر (۳)

"بختیار "قاردا شیم ،بختیارا ولسون — چوخ عزیز توتاریق خاطرین، یادین
اونو ،چوخ سئوه‌رکن رحمتلیک"سهند" — بختیار قویموشدو اوغلونون آدین .

محمدراحمین اؤلوم خبرین — ائشیدیب اوره‌کدن پوزولدوق بیزده
محبت " سؤزونه او ، وورغون شاعر — " وورغون" تک یاشایيراوره‌گیمیزده

نئجه‌کی "سهند"ده بوصون گونلرده — حیاتدان گؤز اؤرتوب ،بیزلری‌آتدی
دیلیمیز ،زنجیردن آچیلان زمان — اونون حق نفسی باتدی کی باتدی

بیرزمان من سیزین گؤزه‌ل باکی‌دان اؤترگی‌گؤزومو گزدیریب ،کئچدیم
کؤچری قوش کیمی"سوسوزام" دئییه سوا یئچیب ،اؤزومو ،سوزدوروب کئچدیم

بو تایدان کؤچولن وطنداشلاریـن نه‌دنسه بیرینده گؤره بیلمه‌دیم
یاشیل باغلاریزین بول حاصیلیندان بیرقیزیل آلمادا دره‌بیلمه‌دیم

آیریلدیم‌باکی‌دان سیزی گؤرمه‌میش بیردنیا حسرتله ، غمله ، کدرله
فضولی باغیندان بیرگول درمه‌میش قاییتدیم وطنه جوشغون خزرله

اوزمان یادیماگله‌ـ گلمه‌یه یوردوزو ،توتموشدو قارا بولودلار
دوست ،دوستا اوره‌گین آچا بیلمیردی نه‌اوموب ـ کوسه‌جک اؤزگه‌لر ،یادلار

عرب کولتورونده‌بیرمثل واردیر : "دنیادا ایکی دیر ان بؤیوک نعمت
قیمت‌دن دوشرلر دوام تاپدیقجا بیریسی ساغلیق دیر ،بیری امنیت"

بئله‌ظن ائدیره‌م اوتایدا بعضاً نعمتلر ایتیریر اؤز قیمتینی
ائللریز اونودور بؤیوک وورغونون "اوره‌ک" شعرینده‌کی نصیحتینی:

"بعضاً ملک کیمی گولومسه‌یه‌ره‌ک سنه سیرداش اولور حسدیله ، کین
سنسه آلدانیرسان ساده‌لوح اوره‌ک تورونا دوشورسن هر مصیبتین

ایللردولاندیقجا ،او سؤنوک حسلر اریدیر دمبدم سنی موم کیمی
او صاف وارلیغینی یئییرابلیسلر اسیر باهاریئلین بیرسموم‌کیمی

بعضاً ده قدرینی‌بیلمه‌یه‌یرک بیز دئییریک بیزهارا ،انتظام هارا
سرخوشلوق عشقینه اویور نسلیمیز اوره‌ک قربان اولور احترا طلارا(۴)

بئله‌لیک گؤرونوزعزیزقارداشیم اوره‌کده مخالف دویغولار یاشیر
سبب سیز دگیل کی رهبرین بعضاً یوقوشدا آیاغی بودره‌یه‌ر ، چاشیر

دئیه‌رلر :"چوخ گزه‌ن چوخ‌بیلر"آنجاق" سن مندن چوخ گزیب ،چوخ دولانیبسان
سؤیله :باشچیلارین ماهیّتینی سن نئجه‌دوشونوب ،نئجه‌قانیبسان

نه‌قده‌ر محتاجدیر ائل دایاغینا اؤزون آدلاندیریر :"ائل قوللوقچوسو
ال آچیب ائللردن یاردیم دیله‌یه‌یر خلقیلن جانلانیر عشقی ، آرزوسو

لاکن اؤزسقّه‌سین قورشوملادیقجا کیملیگی بوسبوتون یادیندان چیخیر
اونودور بیرکره‌عهدین ،ایلغارین کئچدیگی کؤرپونو ،دالینجا یئیخیر

داها ،اؤزچیخدیغی قینی بگنمیر آتیربیردفعه‌لیک ائلین ،آرخاسین
ائله‌بیل آنادان"شاه" دوغولموشدو آییریر ائلدن اؤزچیرکین دنیاسین

هرگئجه "امامی" یوخودا گؤرور هردن سولاندیریر هرزه گؤزونو
آلدادیب احساسلی ، ساده ائللری آللاهین" کؤلگه" سی سانیر اؤزونو

یالتاقلار ،باش اَگیب اؤپور الینی چکینیر بیرقالین پرده گؤزونه
بیرگون" فرعون" کیمی مشتبه‌دوشوب اؤزون آلله بیلیر یئرین اوزونه

دینه‌نین دیلینی کؤکوندن کسیر جینقیری چیخانی باسمارلاییری
قیریب ـ تؤکور یئره‌سارماشیقلاری یوللاری اؤزی اوچون هامارلاییری

نئیله‌ییم منیم‌ده قاندیغیم‌بودور : "نظام"دیر انساندا خصلت یارادان
نظام‌دگیشیلسه ،محیط دگیشسه بونلار قالدیریلار بوتون آرادان

استبداد ،هریئرده اولورسا اولسون انحراف تؤره‌دیر ، فساد تؤره‌دیر
او ،یالنیز ائل دیرکی‌قدرت تاپدیقجا علویّت تؤره‌دیر ، قاناد تؤره‌دیر

قدرتلی بیررهبر ، درین چاykیمی هدایت اولونسا ، حیات یارادار
لاکن اؤزباشینا بوراخسان اونو دهشتلی سئل اولوب ،بیخار ،داغیدار

هرایکی اؤلکه‌نین یاخین کئچمیشی شاهددیر سؤزومون صداقتینه
مستبدرهبرلر ، مستبدشاهلار گؤردوک نئیله‌دیلر اؤز ملّتینه

دیکتاتورشاهلارین قانلی الیلن یئدّی قات استعمار چوروتدو بیزی
قویمادی بیرآزاد نفس چکسین ائل قورشوم‌تک قاینادیب اریتدی بیزی

بوگئنیش دنیادا بیر اوره‌ک دوستو تاپابیلمزیدیک جان قیمتینه
حقیقت سؤزونو ، اوره‌ک سؤزونو دئییردیک، بیرناحق قان قیمتینه

آغیرایللر بویو آنام دیلینده دانیشا بیلمه‌دیم ، یازابیلمه دیم
اونودا بیلمه‌دیم هویّتیمی من نه‌اولدوغومو پوزابیلمه دیم

استعمارچیلارا ساتیلان کولتور نه‌آنلیر دیلیمین گؤزه‌ل لیگینی
جمدک قوخوسی‌ایلن انسیّت تاپان خوشلاماز یاسمن گولون ایییی نی

هله‌ده بو عزیز وطنیمیزده قارانلیق ، ایشیقلا آتیشماقدادیر
ایشیقلیق اوردوسو ظفرچالدیقجا اوره‌ک یارالاری بیتیشماقدادیر

دوکتور ح[illegible]ی

لاله

یای گلدی دئیه‌ردیک
یولا دوشردیک
"لاله"یه گئده‌ردیک

سحر ـ سحر
گونش‌له برابر
اوزون ـ اوزون یوللاریندا لای دیوارلی باغلارـ
یارپاقلارین نشئه‌سیله داشاردی کؤنلوم
کولک‌لرله اسه‌رک یاشیل ـ یاشیل یاشاردی کؤنلوم
گؤللرینده یوصونلار اویون یولداشلاریمدی
بوداقلارین بئشیگینده اوزاناردیم یاتاردیم
قیرقی لارین قانادیندا بولودلارا ال آتاردیم
بزه‌ک‌لی گؤک قورشاغیندان افق‌لره سوروشردیم
قیپ ـ قیرمیزی آخشاملارین قوجاغینا دوشه‌ردیم
رؤیالارین سارایيندا اوطاق ـ اوطاق گزه‌ردیم
سئوینجیمی وراق ـ وراق دفتریمه یازاردیم ...
ایندی " لاله "
گؤللریله
گوللریله
کئچمیشلرده قالیبدیر
باغچالاری دفتریمین یارپاغی تک سارالیب‌دیر
صولوب‌دور
اوشاق چاغیمداکی " لاله "
بس‌گؤره‌سن نه اولوب‌دور ؟

تهران ـ ۱۳۶۰

لغت‌لر : یوصون = خزه . سارای = قصر .

ت . پیرهاشمی

خیامین رباعی‌لری‌نین آذری تورکجه‌سینه ترجمه‌لری

حکیم ابوالفتح عمربن ابراهیم خیام نیشابوری، ریاضی‌دان وهیئت عالمی اولدوغوحالدا استراحت وقتینده ،بورغونلوغونو چیخارتماق او چون ،رباعی یازماق اونا بیر اکلنجه (سرگرمی،تفریح)ومشغولیت اولوبدور . لکن بوگون خیام بیرعالمدن چوق بیرشاعرکیمی تانینمیشدیر .بونون علتی اودورکی،خیامون رباعی‌لری‌نین هربیری فلسفه زمینه سینده درین بیرمبحث دیرکی،اوخوجو ،اونو آنلاماق ودرک ائتمک اوچون دوشونور واطرافینده فکیرله‌شیر .خیامین دنیا اؤلچوسونده معروف و مشهور اولماغی دا بوراسیندا دیر .

ظن ائدیرم ،خیامین رباعی‌لری‌نین ترجمه‌سی حقینده دانیشماقدان قاباق،رباعی نین اؤزونو تانیماق لازیمدیر .

رباعی نه‌دیر؟ رباعی دؤرد مصراع دان عبارت بیرشعردیرکی اول ، ایکینجی ودؤردینجی مصراعین قافیه‌سی بیردیروبو دؤرد مصراع دا بیر مطلب قورتاریر .لکن دئدیگیمیز صورتده اولان هربیرشعررباعی اولابیلمز اونا گؤره‌کی،بیزیم چوخ شعرلریمیز واردیرکی بوشرط لراوندا اولدوغو حالدا رباعی دگیل لر ،بونا مثال بایاتیلاری،واقفین دؤردلوک (دوبیتی) لرینی ویانسیمی‌نین آشاغادا نمونه اوچون گتیردیگیمیز فورمادایازدیغی شعرلرینی گؤسته‌رمک اولار :

ای قمرزلفون شبینده روسیاه ، * مهررخسارون اؤنونده تیره‌ماه
کئچمه‌ین عشقونده‌عمر ،اولدوتباه * طاعتیندن باشقا طاعت‌لرگناه .

کی،بونلارین هئچ بیری رباعی دگیللر ،رباعی‌نین اساس شرطی اونون وزنی دیرکی، (لاحول ولا قوه الا بالله)وزنینده اولمالیدیرورباعی‌نی تانیماق ایچون بووزن ایله‌توتوشدورماق گره‌کدیر .

باغچه‌بانین بوترجمه‌سینه دقت ائدین :

یارب ، رخ مهرآورین اول ماهین سن ،
گول تک بزه‌دین قوجاق دولو سنبلدن ،
هم حکم ائلییورسن کی صورا باخما اونا ،
بوحکم ائله‌دیرکی اگری دوت ،تؤکمه‌گیلن

خیامین رباعی‌لری،بوتون دنیا دیری دیل لرینه چئوریلدیگی‌کیمی آذری تورکجه‌سینه‌ده ترجمه اولوبدیر .بوایشه ،بیزیم آذربایجاندانئچه شاعر ال وورموشدورکی،من اونلاردان اوچونون اثرینی گؤرموشم .

۱ ـ رحمتلیک جبارباغچه‌بان ۳۴۲ رباعی،یعنی خیامین بوتون رباعی‌لرـ ینی آذری تورکجه‌سینه چئویریب ۱۳۳۴ـ نجی ایلده چاپ ائتمیشدیر . کتابین صونوندا دا ،ترجمه‌نی فارسی رباعی‌لرایله‌توتوشدورماق ایچون بیررا هنما قویموشدور .

۲ ـ آقای یوسف معماری ، ۱۱۲ حدودیندا رباعی ترجمه‌وچاپ ائتمش ـ دیر .معماری‌نین کتابی‌نین خصوصیتی بودورکی،اول ،رباعی‌نین فارسیـ سینی یازیب وهربیری نین آلتیندا ترجمه‌سینی قویموشدورکی اوخوجـــو توتوشدورماق ایچون چتینلیگه دوشمور .

۳ ـ صون ترجمه آقای میرصالح حسینی دندیرکی، ۱۰۰ رباعی‌خیـــام ـ دان ترجمه ائدیب ۱۳۵۸ ـ نجی ایلده نشرائدیب دیر .

بونلاردان کئچنده شمالی آذربایجاندا دامیرمهدی سیدزاده‌خیامین رباعی‌لرینی آذری تورکجه‌سینه‌ترجمه‌ائدیب .کتابی ۱۹۶۹ ـ نجی ایلـــده چاپ اولوبدور .

انسان بو ترجمه‌لری اوخویاندا ،ترجمه‌ایشی‌نین نه‌قدرچتین وحساس اولدوغونو درک ائدیر .مخصوصا "لطیف وفلسفی بیرشعرین آیری بیردیلـــه شعرایله ترجمه ائتمگین داها مشکل اولدوغونا اینانیر .

دئدیگیمیز اثرلرین بیرنئچه ضعیف یئرلرینه باخمایاراق،بعضـــی رباعی‌لر اوقدر گؤزه‌ل ترجمه‌اولوبدورکی،اصل رباعی دن یوخاری اولماـ سادا ،اوندان آشاغی دگیل دیر .

معماری‌نین بوترجمه‌سینه باخین،نه‌قدر خیامین فکرینه یاخیـــــن، فصاحتجه عالی ودیل جهتیندن ساده واینجه‌دیر :

خاکین درینیـــندن دوتا ، تا اوج زحـــل ،
ائتدیم هامو مشـــکلات‌دنیانی حـــــل ،
علمیله بوتون بندلری آچدیم مـــــن ،
هربند آچیلوب ، آچیلمادی بند اجـــل .

ویاباغچه‌بانین بوترجمه‌سی‌اوج فصاحتده اولدوغو حالدانه‌قدر خیاـ مین فکرینه یاخین دیر واونون نظرینی افاده ائدیر :

مئی جامی ونازلی ساقی، بیرطرفه[4] چمن ،
بو نقد منیم ،نسیه بهشتی آل سن ،
آلدانما گیلن جحیم[5] وجنت سؤزینه ،
کیم گئتدی جحیمه ،گلدی کیم جنتدن؟

حسینی‌نین بوترجمه‌سی نه‌قدر گؤزه‌لدیر:

دئرلر کی، بهشت ایچینده جانان یئییدیر،
منجه بورادا ناب مئی، اوندان یئییدیر،
آل نقدی، بوراخ نسیه‌نی، طبلین سسینه ،
آسماق قولاق ،البته ، اوزاقدان یئییدیر.

سیدزاده بوگؤزه‌ل شعرینده خیامین فکرینی اولدوغوکیمی‌بیان ائتمیشدیر:

اهل اولان آدامدا جان قربان دیر، جان ،
اهلین ایاغینا ، باش قویار انسان ،
اگر جهنمی بیلمک ایسترسن ،
نا اهل صحبتی دیر جهنم ،اینان .

آد آپاردیغیمیز شاعرلرین،هردؤردو ترجمه‌ائتدیگی رباعی‌لردن نئچه‌سینی نمونه اولاراق فارسی‌دیلیله بیریشرده‌یازیریق تا شعر وادبیات سئوه‌ن اوخوجولاریمیز ،شاعرلریمیزین باجاریق ویارادیجیلیغینی‌ترجمه‌ده وخیامین اصل فکرینی اؤزشعرلرینده افاده‌قدرتینی مطالعه‌وقضاوت ائتسونلر.

بونودا دئمک لازیمدیرکی،سیدزاده‌نین شعری رباعی وزینینده دگیل، آنجاق او ،اؤز شعرینده خیامین فکرینی نه‌قدر داشییابیلیب‌واوخوجویا منتقل ائتدیگینی مطالعه‌ائتده‌بیلیریک .

۱ـ خیام: چون عهده نمی‌شود کسی فردا را ،
حالی خوش کن این دل پرسودا را ،
می نوش بنورماه ،ای ماه ، که ماه ،
بسیار بتابد و نیابدما را .

* * *

باغچه‌بان: چون عهده‌سینه صباحی یوخدور گؤتوره‌ن ،
خوش ائیله بو سودابوروموش قلبیمی‌سن،
گل ایمدی مئی ایچ ،آی‌ایشغیندا ،ای آی ،
آی چوخ آرایار بیزی، تاپانماز یئنی‌دن.

معماری: صباحی چون ائیله‌ین ضمانت اولماز ،
بولحظه خوش اول،ائله اؤزاحوالوی ساز
دور آی ایشیغیندا ایچ شرابی،کی بو آی
چوخ- چوخ دولانار ،بیزلری بیرده تاپماز .

* * *

حسینی : چون بیلمه‌یه‌یریک صاباح گله‌ر بوگونه تای،
ساخلا کؤنولون شاد ،گونون فرصت سای،
ایچ آی ایشیغیندا مئی،آیا اوزلوم ،کی بوآی،
چوخ گؤیده گله‌ر گزر ،تاپانما زبیزی دای.

* * *

سیدزاده : صباحی بیلن یوخ ، اولما پریشان ،
چالیش قلبون درددن اولماسین شان - شان
شراب ایچ آی اوزلوم ، آی ایشیغیندا ،
چوخ گزه‌ر آی ،بیزدن تاپماز بیرنشان .

۲- خیام: مرغی دیدم نشسته بر باره‌ٔ طوس ،
درپیش نهاده کله‌ٔ کیکاوس ،
با کله همی گفت که افسوس - افسوس
کو بانگ جرسها و کجا ناله کوس.

* * *

باغچه‌بان: گؤردوم کی قونوب حصار طوسه بیر قوش ،
کیکاووسون کله‌سین قاباقدا دوتموش ،
سؤیله‌ردی او ، کله‌یه کی افسوس - افسوس ،
زنگین سسی گلمه‌یه‌یر ،دهل لر سوسموش [۶].

* * *

معماری: گؤردوم بی قوشا مکان اولوب گنبد طوس ،
قویموش قاباغیندا کله‌ٔ کیکاووس ،
او کله‌یه دئدی پی درافسوس - افسوس ،
زنگین سسی هاردادیر ، نولوب ناله‌ٔ کوس .

* * *

_حسینی: طوس بورجونا بیر قوشو اوتورموش گؤردوم ،
کاووس باشینین اؤنونده دورموش گؤردوم ،
نولدو جرسین سسی ، طبیل نالهلری ،
بوسؤزلری افسوس ایله سورموش [7] گؤردوم .

* * *

سیدزاده : طوسون حصارینده گؤردوم کی بیر قوش ،
جیرناغیندا کیین باشینی دوتموش ،
کلهیه سؤیلهییر افسوسلار اولسون ،
زنگ لرین سسینی عالم اونوتموش [8]

———— * ————

۳ـ خیام : اسرار ازل را نه تودانی و نه من ،
این حرف معما، نه توخوانی و نه من ،
هست از پس پرده گفتگوی من و تو ،
چون پرده برافتد ،نه تومانی و نه من .

* * *

باغچهبان: سر ازلی نهسن بیلیرسن ،نه ده من ،
بوبیلمهجگی [9] نهسن اوخورسان،نهده من ،
بیز پردهنین آرخاسیندا سؤیلهشمهدهییک
تا پرده دوشر ،نهسن قالیرسان نه دهمن .

* * *

معماری: سر ازلی نهسن قانارسان،نهده من ،
بو سری نهسن تحویل آلارسان نهده من ،
وار پرده دالیندا بیزلرین صحبتی چوخ،
گر پرده دوشه ، نهسن قالارسان،نهدهمن .

* * *

حسینی: سرین ازلین نهسن قانارسان ،نهده من ،
بو تاپماجانی نهسن تاپارسان ،نهدهمن ،
وارپرده دالیندا ایندی بیزدن دانیشیق ،
پرده دوشهرک نهسن قالیرسان ، نهدهمن .

* * *

سیدزاده : ازلین سرینی بیلمریک سن ـ مـــن،
بیر شئی درک ائتمریک بوگیزلی سردن،
پرده آرخاسیندا گئدهر صحبتلر ،
سن ـ من صاف قالماریق پرده دوشرکن.

۴ـ خیام : تا زهره و مه درآسمان گشت پـــدید ،
بهتر زمی ناب کسی هیـــچ ندیـــد ،
من درعجبم زمی فروشان ،کایشـــان،
به زانکه فروشند چه‌خواهند خـــرید.

باغچه‌بان: آی ـ اولکر ۱۰ اولاندان بری گؤیده پیدا ،
مئی دن داها یاخشی شئی گؤرهن یوخ اصلا ،
ماتم بوناکیم بومئی ساتانلار نه‌آلیر ،
مئی دن داها یاخشی شئی ،ساتاندان صونرا .

معماری: تا زهره و آی اولوبدو عالمده عیـــان ،
مئی دن بیری یاخشی زادگؤره بیلموب اینان،
حیرتده قویوبدو مئی ساتانلار منی چوخ ،
مئی دن نه‌آلیریاخشی، ساتان چوخ ارزان.

حسینی: چیخمیش اوزماندان کی،گؤیه آی ـ اولدوز ،
مئی‌دن یئی‌سین کیم گؤروب اوندان سورونوز ،
من مئی ساتانین ایشینده مبهوتم کیم ،
مئی‌دن یئی‌سی نه‌دیر ،اونو ساتمیش اوجوز ؟

سیدزاده : زهرهنی یارادان گوندن طبیعت ،
یاراتماییب مئی دن گؤزهل بیرنعمت ،
آل شرابدان یاخشی نه آلا بیلیـــر ،
مئی ساتان ؟ باخ بونا ائدیرم حیرته.

۱ـ اگلنجه = سرگرمی،مشغولیت ،تفریح.۲ـ اؤن =قاباق،مقابل .
۳ـ توتوشدورماق = تطبیق ائلمک ، مقایسه ائتمک.۴ـ طرفه = تازا،کمیاب
۵ـ جحیم= دوزخ،جهنم.۶ـ سوسموش = ساکت اولموش ،خاموش اولموش .
۷ ـ سورموش = سوروشموش ،خبرآلمیش .۸ـ اونوتموش = یاددانچیخارتمیش
۹ ـ بیلمه‌جه = معما ،تاپماجا .۱۰ـ اولکر= ثریا اولدوزو ،ستاره‌ٔ پروین .

مجله میزین ۲۰ نجی سایی‌سیندا "سؤنمز"ین "زنگانلی قاردا شلاریما "عنوانلی شعری چاپ اولاندان صونرا ،عزیز زنگانلی ادیب وشاعرلرطرفیندن بیرنئچه صمیمی مکتوب وشعرلرمجله میزه گؤنده‌ریلمیشدیرکی ،اونلارین بیرقطعه‌سی جزئی اصلاحدان صونرا مجله‌ده چاپ اولونور. بواحساسلی شعری گؤنده‌رن ، آقای مسعود احمدی نین آیدین گله‌جگینه اینانیریق .

مسعود

****

یوردوم

****

ای جان سنه قربان منیم افسانه‌لی یوردوم
صهبا یئرینه ، قان دولو پیمانه‌لی یوردوم
مین عاقله اوستون دلی ـ دیوانه‌لی یوردوم
فرزانه‌لی یوردوم .
آی سینه‌سی پیکانه دولان غملی دیاریم
آی دردلی وطن ، آی قوجا ـ ماتملی دیاریم
گؤرکملی دیاریم.
گلزاری سولان داغلی آنام ، غصّه‌لی زنگان
هردفتری مین غصّه دوغان قصّه‌لی زنگان
جنگللری اصلانلاری‌نین یوردو ، یاتاغی
آی قورخماز ایگیت‌لر بؤیوده‌ن قانلی قوجاغی
مبارزلر اوجاغی .
عاشقلرین افسانه‌سی افسون یاراديبلار
فرزانه‌لرین شهرتی دنیانی توتوبلار
دفن ائیله‌میشم خاطره‌لر هربوتاغیندا
قورخمام یاغاگر باشیما آتش قوجاغیندا
تونقال یاخارام هر اوجاغیندا
بیراود قالارامکی :
ظلمون کؤکونو ، یاندیرا بیلسین
قانما زلارا حق سؤزلرینی قاندیرا بیلسین.
سینه‌نده یارالار یاشله‌بیل کی گول آچیبدر

قلبینده اوغوللار داغی درددن دیل آچیبدر
مین نیسگیل آچیبدر.
اما نه‌قده‌ر وارسا زمان ، سن قالاجاقسان
ظلمیله آخان هرقانا ، مین قان آلاجاقسان
جان وئرمه‌لی اولسان دا بوُ یولدا
جاندان گئچه‌ره‌ک ، جان آلاجاقسان.
آجلار داراشیب دامنیوه قورد کیمی اما
تاء چایلارین آخماقدادی ، قانلار آخاجاقدر
تاء جوشماداندر چشمه‌لرین ، قان جوشاجاقدر
باشدان آشاجاقدر.
اوغلانلارین اعلان کیمی تاریخ یازاجاقدر
ظالملری عدلیله قیریب برگ خزان تک
قبرین قازاجاقدر.
بیرگون اولار افسانه‌لره جان وئره‌جکلر
ضحّاک لاری حرّیّته قربان وئره‌جکلر
قانلار سئل اولارکن ، آخاجاقدر
بوملّتی زنجیردن آزاد ائده‌جکلر
آزاد اولاجاق ظلم‌دن افسانه‌لی یوردوم
صهبا یئرینه ، قان دولو پیمانه‌لی یوردوم
مین عاقله اوستون دلی ـ دیوانه‌لی یوردوم
فرزانه‌لی یوردوم.

" تورکجه ـ فارسجا معمولی دانیشیقلار"

عبدالکریم منظوری خامنه‌ای نین تألیفی ۱۶۸ صفحه ده چاپدان چیخدی .بوکتابی دانشگاهین قارشیسیندا کی کتابچیلاردان آلا بیلرسینیز .

دکتر محمدتقی زهتابی
تبریز دانشگاهی‌نین آذری‌دیل و ادبیاتی استادی

بیر شعرچلنگی‌و اوندان سولما زبیرچیچک

****

(دان اولدوزو) زنگان شاعرلرینین آنادیلینده‌اثرلریندن نمونه‌لر. جمع ئله‌ین : سیداسداله‌جمالی ۱۳۵۹

بؤیوک فضولی‌نین اؤلمزغزلی روحومداسیلینمز ایز بوراخدیغی‌کیمی، زنگانلی هیدجی‌نین ده دادلی- دوزلوغزللرینین لذّتی هئچ‌وقت مذاقیمدان آیریلمازدی. بوناگؤره‌ده انقلابدان بویانا ،شیرین دیلیمیزین بلبللری نسبتاً آزادچهچه ووروماغا باشلایاندان، گؤزوم بنالی هیدجی بالالاری‌نین داگؤزه‌ل نغمه‌لری و ایستی نفسلرینی آرایاردی ،بیرگون تصادفاً کتاب ساتانلارین بیرینده آختاردیغیمی تاپدیم. "دان اولدوزو". نه‌قشنگ ویاراشیقلی‌آد!."زنگان شاعرلری‌نین اثرلریندن نمونه‌لر" . ایللردن بری سراغیندا اولدوغوم بیر شعرچلنگی . جمع ئله‌ین :سیداسداله‌جمالی.غیاباً ایلک دفعه‌تانیش اولدوغوم خلقینی اوره‌کدن سئوه‌ن بیرزنجانلی روشنفیکر،ادبیات‌شناس عالم.

کتابین اوست‌قابیغی‌نین معنالی طرحی‌وار. قارانلیق گئجه‌ده‌سپه‌لنمیش اولدوزلار دوغولاجاق آغ گونشدن خبروئریر. کتابدا ، ایگیرمی اوچ معاصر زنجانلی شاعیرین شعرلریندن نمونه‌لر توپلانمیشدیر."دان اولدوزو" نون قیسّا ،لاکن دولغون مقدّمه‌سی ،فهرستی وترتیباتی یئرلی - یاتاقلی دیر.

"دان اولدوزو"نون بوبیرینجی‌مجموعه‌سی‌نی بؤیوک هوسله‌اوخویوب قورتارمایینجا یئره قویا بیلمه‌دیم .دوشاب‌آلمیشدیم ،موراّبا چیخدی. دوغرودان دانهنگ بیر شعر چلنگی تاپمیشدیم .ایگیرمی اوچ شاعیرین هربیرینین شعرلرینده بیر داد، بیر ملاحت ،بیر گؤزللیک ،خصوصی‌صنعتکارلیق ومعنا واردیر. هر بیرینین اؤز یولو ،اؤزجیغیری‌اولان بو شاعیرلرین هامیسی کلاسیک شعریمیزدن :نسیمیدن ، فضولیدن ،خطائیدن و صابردن الهام آلیر و شهریارلا یازیشیرلار.کریمی زعفری و ذبیح‌الله‌شاه‌محمدینین غزللری نقدر اینجه‌و گؤزلدیرسه ،تقی فاضلی ، عباس‌کریمی (اوخ) و باشقالارینین اثرلری بیر اوقدرمعاصرلیک و اجتماعی - ملّی مبارزه‌باخیمیندان گوجلو و دولغوندور.

مجموعه‌ده هر شاعیردن بیر نئچه شعری وئریلمیشدیر .بوناگؤره‌ده اونلارین هر بیریسینین یارادیجیلیغی باره‌ده گئنیش‌دانیشماقو قطعی فکرسؤیله‌مک

اولماز. بوایش اوچون "دان اولدوزو"نون تازا سایلاری و شاعیرلرین آیریجا شعرمجموعه‌لرینی گؤزله‌مه‌لییک. اما مجموعه اساسیندا زنجان شاعرلرینین عمومی یارادیجیلیغی و بو یارادیجیلیغین عمومی گئدیشی و آخینی باره‌ده فیکیرسؤیله‌مک اولار. مجموعه‌ده‌کی‌شعرلرا ساسیندا ئمک اولارکی ،عمومآذری- ادبیاتینین آیریلماز بیرقولوا ولانزنجان شاعرلرینین یارادیجیلیغی ساغلام فیکیرلی و رآلیزم خطیله‌گئده‌ن‌بیر شعردیر. بوایسه‌ان مهمّ ،اساس ،اومود وئره‌ن و سئویندیریجی بیرحالدیر. اکثر شاعیرلرین شعرلرینده‌دیل تمیز- لیگی ،وزن / هم هئجا ، همده‌عروض / وقافیه‌لرین سرراستلیغی و محکم‌لیگی شعرقایدا- قانونلاریندان دوزگون استفاده‌بدیعی افاده‌واسطه‌لرینـــدن ـــ مهارتله‌و إستادجاسینایارلانما ، هر بیر فیکیره‌و خصوصیله‌هربیراجتماعی فیکیره‌لازملی وزن ، شکیل و فورمانی تاپماق آیدین نشان وئریرکی ،زنجان شاعیرلرینین چوخوتجربه‌لی ، شعرفنلرینه‌وارد ،ایلک قلم تجربه‌لرینـــی چوخدان بریآرخادا بوراخمیش قلم استادلاری دیرلار. یعنی زنجان شعرینین کؤکوو ریشه‌سی درین ، سابقه‌سی ایسه اوزوندور ، اورادا هیدجی‌عنعنه‌لری دوام ئتمیش ، گونو- گوندن‌بللورلاشمیش ، پردا خلانمیش وبوگون ده یئنـی ـــ یئنی‌نائلیّتلرالده‌ئدیر. "دان اولدوزو"ندا کی‌شعرلرین اکثری اون نئچه ایلدن بری ، وطنیمیزده‌باش وئره‌ن اجتماعی -سیاسی حادثه‌لرله‌علاقه‌دارقلمه‌آلینمیش اثرلردیر. بوایسه‌زنجان شاعیرلرینین حیات ، سیاسی حادثه‌لر ، گونده‌لیک مسئله‌لروخلقله‌سیخ باغلی لیغینی گؤسترییر. باشقا سؤزله‌دئسک ،بو اونونشان وئریرکی ، شاعیرلری حیاتلایاشاییر ، زنجان شعری دیری ، مبارزوحیاتـــلا چیگین-چیگینه‌گئده‌ن بیر شعردیر. زنجان شاعیرلرینین شعری ناتورالیـــزم، شعارچیلیق ، بایاغیلیق ، کوسگون احوال-روحیّه ، کهنلمیش فیکیرلر ،گئریپیه باخمالارو ارتجاعی دوشونجه‌لره‌یاددیر، او ،دؤیوشکن وجانلی‌بیر شعردیر ، حیاتدان سوایچیب اونوترنّم ئدیر. مجموعه‌ده‌کی‌شعرلرین اکثری وطن پرستلیک دویغولاری ، ساغلام ملّی حسّلر ، آنادیلینه‌محبّت و سئوگی ،آذری خلقینیـــن ملی حقوقوو پارلاق گلجگینه اینا ملادولودور. بوتون بونلارزنجان شاعیرلرینین گلجگینه‌بؤیوک اومود بسله‌مگه‌حق وئریر. "دان اولدوزو"ندا کی شعرلـــــری اوخودوقدا زنجان شاعیرلری ، قانادلاری آچیلمیش بیر شاهینی خاطرلادیر کی، ایشیقلی افقلرو انگین فضالاراگؤزتیکرک قانادآچماغا باشلاییر .بو شاعرلره اوغورلو اوچوشلارو صنعت ذیروه‌لرینه قونماق آرزولاییریق .

× × × × × ×

"دان اولدوزو"نون مقدمه‌سینده بیرشاعیرباره ده قیسّا معلومات وئریلمیش و اونون اثرلرینه‌دن یئدّی پارچاسی چاپ ائدیلمیشدیر. بومعلومات واثرلرین دولغونلوغو، بوادبی سیماحاقّیندا، قیسّا اولسادا، علیحده فیکیرسؤیله مکمک امکانی وئریر. بوشاعیرحیاتلا وداعلاشمیش خسرومیرزادارائی دیر. شاعیرین دوغوم‌و اؤلوم تاریخلری وعمومیّتله حیاتی واثرلریباره ده معلوماتیمیزیوخدور. بونلاری ایشیقلاندیرماق وشاعیرین اثرلرینی‌ایتیب - باتماقدان نجات وئرمک، بیرینجی‌نوبه‌ده زنجان ادیبلری واوجمله‌دن حرمتلی‌عالم‌سیداسداله جمالی‌نین ملی‌و وجدانی‌بورجودور. بیز بوباره‌ده معلوماتی "دان اولدوزو"نون تازا سایلاری، هابئله "وارلیق" مجله‌سی‌نین صحیفه‌لرینده‌صبیرسیزلیکله‌گؤزله‌ییریک. بونونلابرابرآقای‌جمالی‌مجموعه‌نین مقدمه‌سینده مرحوم‌خسرومیرزا واونون اثرلریباره‌ده‌ییغجام، لاکن اولدوقجا قیمتلی، معلوماتلار وئرمیشدیر. بومعلوماتلاردان گؤرونورکی، رحمتلیک خسرومیرزانین" شکرستان" آدلی شعر کتابی‌اولموش، هابئله "کلیله‌ودمنه "کتابینی‌آنادیلیمیزده نظمه چکمیشدیر. خسرومیرزانین" دان اولدوزو"ندا کی‌شعرلرینده‌گؤزه‌چارپان استادلیق، مهارت وپیشگین لیکدن منظوم‌کلیله‌ودمنه‌سی‌نین ده ده‌یَرلی ودقّته‌لایق بیراثراولدوغو گمان ائتمک اولار.

مرحوم‌خسرومیرزانین بواثرلری، هابئله‌چاپ اولونمامیش آیریاثرلری و اونلارین مقدّراتی‌باره‌ده‌دوشونمک لازمدیر. خوشبختلیکدن آقای‌جمالی‌بوباره‌ده دومانلی اولسادا، معلومات وئریر. گویاشاعیرین بعضی ال یازمالاری، شاید کلیله‌ودمنه‌نین ده‌ال یازماسی، ملی‌دانشگاهین استادی‌آقای دکترابوالفتح حکیمیانداساخلانیلماقدادیر. بوندان علاوه، شبهه‌سیز، شاعیرین چوخلوال یازمالاری اونون خلف اوغلوآقای‌جهانسوزمیرزادا اولمالیدیر.

اومودوموز وارکی، هم‌آقای‌حکیمیان، همده‌آقای جهانسوزمیرزابوباره‌ده ایستر "دان اولدوزو"، ایسترسه "وارلیق" ویامصلحت بیلدیکلری هربیرواسطه ایله، علم عالمینه معلومات وئرمکله‌هم‌شاعیرین‌تانینماسینا، اونون اثرلرینین آرادان گئتمه‌مه‌سینه کمک ائتسینلر، هم‌ده‌شاعیرین اثرلرینه‌چاپ یولو هاموارلاماقلا مرحومون روحو وخلقیمیزین اوره‌گینی سئوندیرسینلر.

× × × × ×

مرحوم‌خسرومیرزادارائیه، بیرشاعیرکیمی‌اهمیت وئرمه‌میزین اساس‌سببی اوندان ایلمیزده‌اولان نئچه‌پارچاشعردیر. بوشعرلردن گؤرونورکی، خسرومیرزا بوتون

وارلیغی ایله وطنپرور ،یوردونو ،ئلینی ،آنا دیلینی وملیّتینی سئوه‌ن بیرشخصدیر .
شاعیرین بومحبّتی قورو- بوش احساسات دئیلدیر . او ،وطنینی وارلیلارگؤزوایله
گؤرمور،اورانی وار- دولت الده‌ئتمک منبعی‌کیمی سئومیر ،شاعیروطنینی بیر
اووج وارلیلارا جنّت ،وگئنیش زحمتکشلره بیرجهنّم‌کیمی‌ایسته‌میر . او ، وطنینی
آزاد ،آباد ،مستقل وخلقینی‌باشی‌اوجا ،ایشینه‌آرخالانان ودنیا خلقلری‌داخلینده
آدی - سانی اولان بیرخلق ایستیر :

ئل گرک آزادا اولسون چالیشسین آباد اولسون
ئلده‌گرک آد اولسون یاشا اوبا ،یاشا ئل

خسرومیرزا ئلی ووطنین قدرتی،برکتی، گوجو ونعمتینه‌اوره‌کدن اینانیر :

ئلین برکتی وار خلقین حرکتی وار
توکنمز قدرتی وار یاشا اوبا ، یاشا ئل

شاعیر اؤزخلقینه اوره‌کدن باغلیدیروا ونون مدنیّتینی ودیلینی سونسوز محبتله
سئویر . اؤزخلقینی ،دیلی ومدنیّتینی سئومه‌ینه‌انسان وایگیت دئمک اولارمی ؟
آخر بوآدا ملیغین ایلک نشانه‌سیدیر . اؤزخلقینی‌ومدنیّتینی‌سئومه‌ینلر باشقا
خلقلری ومدنیتلری نئجه‌سئوه‌بیلرلر؟ مگر اؤزخلقینی سئومک بوتون انسانلاری
سئومگین ابتدائی مکتبی‌دئیلدیر؟:

ایگیت اونوتماز ئلین سئوه‌ر اؤزآنا دیلین
ئلینه باغلار بئلین یاشا اوبا ،یاشا ئل

خسرومیرزا آذربایجان خلقی‌نین ملّی‌فاجعه‌سی‌نین بیرعلّتینی چوخ گؤزل درک
ئتمیشدیر .اودا دشمن طرفیندن بوخلقین آراسیندا سپیلمیش دشمنچیلیک توخومو.
دور

دشمن آییریب بیزی قارا داغدان زونوزو
آستارادان تبریزی یاشا اوبا ،یاشا ئل

شاعیرحیات وآزادلیق الده‌ئتمگین ،قارانلیقلاری‌ایشیغا چئویرمگین یولونو
بیرلیکده ،وحدتده گؤرور .دوغرودان دا آذری‌خلقینین فلاکتینه‌بیرسبب ده‌سؤز
بیرلیگی و وحدتین اولماماسیدیر . بو ،امپریالیزمین دائماکؤروکله‌دیگی بیر
ضعف نقطه‌میزدیر . :

یاشا دیرلیک اولسون آزادلیق ،بیرلیک اولسون
قارانلیق ایشیق اولسون یاشا اوبا ، یاشا ئل

خسرومیرزا وطنی‌وخلقینی‌شخصی‌حیاتی‌وحتّی‌سئوگیلی‌سیندن ده‌آرتیق سئویر . چونکه ،
اگرخلقی‌آزاد ،ووطنی‌آباد اولسا ،اونون بوتون انسانلاری‌شن وآزادحیات سورسه‌لر ،

اوندا شاعیرین ده شخصی حیاتی شیرین وفرحلی اولاجا قدیر ،یوخسا ،سوسوز چوللرده بیتن تک چیچکلر کیمی ،اونون شخصی حیاتی، نه قدر فرا وان وتأمینلی اولسا بئله فلاکتلر و محنتلر دریاسی آراسیندا زهره چئوریلمه یه بیلمز :

شیرین دیاریم ،اونا عشق وار ،ولی وطنه
اورکده عشق واریم ، باشدا افتخاریم دا

خلقینین آزادلیغی و وطنینین آبادلیغی وباشی اوجالیغی یولوندا شاعیر هر دقیقه حیاتینی قوربان وئرمگه وقیزیل قانینا بویانماغا حاضیردیر :

گرک ئل یولوندا بویانام قانا قیرمیزی ،ایستی قان اولا بویاغیم

دئدیک کی ،شاعیر خلقی ،وطنی ،ئلی ،اوباسی ،دیلی ،تاریخی ،مدنیّتی ،ادبیاتی و ملی وارلیغینی دلیجه سینه سئویر ،اونلارلا افتخار ئدیر ویوردونون زحمتکشلرینین دؤزوملی زحیاتینا اورکدن آجیییر .لاکن اونون بو محبتی اؤز خلقی ،دوغما یوردو زحمتکشلریله محدود دلاشمیر . او ،دا ردوشونجه لی جیلیز بیر ملّتچی دئیلدیر .او ـ بوتون ایرانی و اونون خلقلرینی ،بوتون زحمتکش انسانلاری سئویر .خسرو میرزا دوغروچو بیربین المللچی دیر وبوهنری اؤز ملّتی و ملّی وارلیغینی سئومک مکتبینده اؤیره نمیشدیر . اؤز خلقی و مدنیّتینی سئومه ین ،اونا خدمت ئتمه ین انترناسیونالیست دئیل ،اولسا ـ اولسا بیر نهیلیست اولابیلر .

بوتون زحمت انسانلارینی سئوه ن، اونلارین دردینی چیگنینده داشییانلار بو محنتلرین چاره سینی دوستلوقدا ،قارداشلیقدا وزحمت قوللارینین بیرلیگینده گؤره ر. خسرو میرزا دا بئله شاعیردیر . بوباخیمدان آشاغیدا کی ایکی بیت سرراست هدفه آتیلمیش اوخلاری خاطیرلادیر :

دوشمانی ازمگه دال ـ دالا دایا ئلینن ال بیراول،خلقینن بارین
انقلاب قولونو گوجلندیرمگه یولداشا ،یولداش اول،دوستلاقا ریتر

شاعیرین آرزولادیغی انقلاب وطنین وخلقین ایستکلرینه جواب وئره ن، اونلارین دردلرینه ملهم قویان بیر انقلاب دیر .بو انقلاب دشمنی اؤلکه دن قووا جاق، گونه وگونشه یول آچا جاق، گؤزل یاشایشی یوردا ارمغان گتیره جک ،شانلی خلقی آیدین گونه چیخاردا جاق وافتخارلی ایشه وامگه یول آچا جاقدیر .

سس آتیرانقلاب قهرمانلارا اؤلکه دن دوشمانی قووماغا چالیش
یول آچا انقلاب گونه ،گونشه نور ساچا اؤلکه یه گؤزه ل یاشایش
شرفلی خلقیمیز چیخا آیدینا یارادا اؤلکه ده افتخارلا ، ایش

شاعیر ،بو انقلابی ملی دردلرینین ده درمانی بیلیر .اونون سؤزلری ایللر بو

سینه سینده بوغولوب قالمیش ،آنا دیلینده دانیشاندا دوداقلاری تبکیلمیش ، دوستلاری،یولداشلاری،دایاقلاری دشمن الینده اؤلموش ،اوره گینه دنیالار- بوبدا عملرقالانمیش ،اوزون ایللر ایچین - ایچین آعلاییب اوره گی نین ناعی اریمیشدیر... بوتون بودردلرین چاره سیبی شاعیرآنجاق انقلاندا کؤرور: بوغازدا بوغولان سینه مین سؤزون

گرک دی دانیشا ، دئیه دوداغیم

آزادلیق یولوندا ،دوشمان الینده

قیریلدی یولداشیم ،سیندی دایاغیم

غم دولوب باغریما دنیالار بویو

اریب قان اولوب اوره کده یاغیم

حلقیمین کؤنلودور پارلاقا ولدوزوم

انقلاب شوقودور یانار چیراغیم

خسرومیرزا بیرشاعیرکیمی اجتماعی وظیفه سینه واقفدیر. او ،شعورلوحرکت ئدیر. او ،ببلیرهاسی دؤورده ،هاردا ،ونه شرائطده یاشاییر. او ،باشادوشور کی،یاشادیغی محیط ده وزماندا ،بیرشاعیرکیمی،وظیفه سی نه دیر ونه دن یازما- لیدیر. دیللرباغلی وقوللارزنجیرلی اولان بیرزماندا ،ارتجاع وامپریالیزم آت چاپان بیرشرایط ده ،زندانلارین ایگیتلرله ، مبارزلرله دولو اولدوغو بیراؤلکه ده ،حق سؤزه گولله ایله جواب وئریلن یئرده ،زحمتکشلرین سون داملا قانینی سوران شاهلیق رژیمی شرائطینده شاعیربوفاجعه لره اعتناسیز اولاراق اؤز عالمینه دالیب سئوگیده ن - یاردان مئی وموسیقی دن یازابیلمز. او ، حیاتلا آیاقلاشمالی واونون دردلرینی باغیرمالیدیر .شاه رژیمینی ییخماق اوچون خلقی عصیانا ،سنگره چاغیرمالیدیر .او ، زمان شاعیری دیر. وطنی نین فاجعه سی، اونو شاعیریاراتمیشدیر .اونون سؤزو فریاد اولوب دشمنی ،تاجی وتختی تیتره تمه لیدیر زمانین ایستگی بئله دیر .خلق جبهه سینده دایانان بیرشاعیرآیری جورده حرکت ئده بیلمز .بوتون بوخصوصیتلری "زمان شاعیری" یارچاسی اؤزونده عکس ئده ن دولغون بیرشعردیر. بیزه ئله گلیرکی، ه - ا .سایه نین"گالیا "شعری،بواثرینی یازماقدا ،خسرومیرزا یا مثبت تاثیرئتمیشدیر.

خسرومیرزانین یارادیجیلیغی باره ده گئنیش دانیشماغی شاعیرین بوتون اثرلریله تانیش اولماق زمانینا قویماق مجبوریتینده ییک .

× × × × × × ×

بیرآزدا ،"دان اولدوزو" نون نقصان جهتلریندن دانیشاق گؤستردیگیمیز بوتون مثبت جهتلریله یاناشی "دان اولدوزو" مجموعه سینده نقصانلاردا واردیر .نظری ایلک باخیشدا جلب ئده ن ان بؤیوک نقصان کی ، مجموعه نین اوّلیندن آخرینا قدر دوام ئدیر ،یازی قایدالاری نین پوزولماسی دیر . باشقا سؤزله دئسک ،مجموعه ده دیلیمیزین سسلی حرفلری چوخ حاللاردا یازیلما- میش ویا غلط یازیلمیشدیر . هابئله دیلیمیزین آهنگ قانونو رعایت ئدیلمه میشدیر .بونقصانلارین میدانا گلمه سینده ،نه شاعیرلرین، نه ده حرمتلی توپلایانین هئچ بیرگناهی یوخدور . بو ،طاغوت دؤوروندن بیزه قالان ارثدیر . بونقصانلار ، کئچمیشده وبوگون آنا دیلیمیزده تدریس ،مطبوعات ،علمی مرکزلرو واحد یازی قایدالاری نین اولماماسی نتیجه سینده دیر . بوسؤزلریمیز اساس سیز گؤرونمه سین دئیه ،مجموعه نین اوست قابیغینداکی دؤردکلمه نین یازیلیشینا اشاره ئتمکله کفایتله نیریک .دیلیمیزین آهنگ قانونونا گؤره " دان اولدوزی" دئیل "دان اولدوزو" یازیلمالیدیر ."شاعرلرنن، دلنده ،وایلین" سؤزلری ترتیبیله " شاعیرلرینین ،دیلینده ،و ئله ین" شکلینده یازیلماق لازم دیر . یعنی سسلی حرفلرین هامیسینی یازیدا عکس ئتدیرمک ضروری دیر .

بونقصانلاری آرادان قالدیرماق اوچون زنجانلی شاعیروادیبلریمیز ، تبریز وتهراندا ،آنا دیلیمیزده یاییلانان دئوری مطبوعات وکتابلارلا تانیش اولمالی وخصوصیله دیلیمیزین یازی قایدالاری وصرفی باره ده یازیلمیش اثرلری گؤزدن کئچیرمه لی دیرلر .

مجموعه نین نقصان جهتلریندن بیری ده ادبی دیل نورمالارینی پوزوب ،لهجه خصوصیتلرینه قاپیلماق دیر .بونقصان جهت اساسا آیری ـ آیری شاعیرلره خاصدیر مجموعه ده کی بعضی شاعیرلرین شعرلرینده خصوصیله سیدسجاد احمدی، عباس امیر اصلانی، نقی امینیان ،ذبیح اله شاه مجمدی ومحمدمنزوی نین شعرلرینده زنجان لهجه سینه خاص تلفظلره تئز ـ تئزراست گلیریک . ادبی دیلیمیزین فعللرینده ایندیکی زمان وغیرقطعی گله جک زمانین، هابئله شرط وبعضی باشقا شکیللرینده ایکینجی شخص تکین شخص سونلوغو "سه ن ـ سان" دیر .زنجان لهجه سینده بو سونلوقلارین "س" حرفی دوشور . یوخاریدا آدلارینی چکدیگیمیز شاعیرلرهمین فعللری چوخ حاللاردا زنجان لهجه سینده اولدوغوکیمی ایشله دیرلر .مثلاسیدسجاد احمدی دن بیرنمونه :"مین حسرتله گؤز یوموران /یومورسان/دار فنادان ."

بوشاعیرلرین شعرلرینده لهجه چیلیگین آیری حاللاری دا گؤرونور .بیرصورتده

کی، خسرو میرزانین شعرلرینده ئله حاللارا تصادف اولونمور. بوشاعیرلر، بیلمه‌لی‌دیرلرکی، هربیردیلین، ئله‌جه‌ده آنا دیلیمیزین اونلارجا لهجه‌سی — واردیرکی، هره‌سی بیرمنطقه اهالی‌سینه خاصدیر. اونون مقابلینده بیرده واحد ادبی‌دیلیمیزواردیرکی، مختلف لهجه‌لریمیزدن میدانا گلیب وبوتون آذریلره مفهومدور. بوادبی‌دیلین نورمالارینی رعایت ئتمک بوتون آذری شاعیرلری وقلم‌صاحبلری اوچون لازیمدیر. اگرهربیرشاعیر اؤزلهجه‌سینده یازسا، اونلارین یازیلاری اوبیری لهجه‌صاحبلرینه مفهوم اولمازوبئله‌لیکده ادبی‌دیل اؤز اهمّیتینی الده‌ن وئره‌ر. هالبوکی، ادبی‌دیل بیرملّتین وحدتینی قورماقدا ومختلف لهجه‌لرده دانیشانلاری بیری — بیرینه باغلاماقدا مهم‌رول اوینا ییر. قیدئتمه‌لی‌ییک کی، ادبی‌دیل نورمالارینی پورماق حاللاری آیری — آیری یئرلرین شاعیرلرینده بعضاً گؤزه‌چارپیر. بوایش، هرکس طرفیندن اولورسا اولسون، خطادیر. ادبی‌دیلیمیزین نورمالارینی رعایت ئتمک بوتون یازیچیلار وقلم‌صاحبلری‌اوچون لابد دور.

بونونلا برابرقید اولونمالیدیرکی، مختلف لهجه‌لریمیزده ئله گؤزه‌ل کلمه‌لرده واردیرکی، هله ادبی‌دیلیمیزه یول تاپا بیلمه میشدیر. بئله سؤزلری تاپیب اونلاری ادبی دیل نورمالاری‌اساسیندا ایشلتمک مثبت حالدیر.

مجموعه‌ده‌کی شعرلرین بعضی سینده ناتورالیزم، بایاغیلیق وگئری‌باخما عنصرلری‌ده گؤرونور. بودا " دان اولدوزو" نون نقصان جهتلریندن دیر. حیاتی عکس ئتمک ادبیاتین اساس وظیفه‌سیدیر. بو، رآلیزم‌دیر. لاکن حیاتی اولدوغوکیمی، پیسلی، یاخشیلی، مثبتلی‌ومنفی‌لی، گؤتور— قوی ئتمه‌دن عینی‌ایله تصویرئتمک رآلیزم‌دئیل، ناتورالیزم‌دیر. رآلیست جدی بیر یازیچی حیات حقیقتلرینی گؤتور— قوی ئتمه‌لی، صافی چوروکدن آییرمالی، فایدالیلارینی، حیات وجمعیّتین ایره‌لی‌له‌مه‌سینه خیروئره‌نلرینی گؤتوروب تصویرئتمه‌لی، یاشایش ومبارزه‌یه‌ضررلی وحتی خیرسیزلریندن گؤز یوممالیدیر. هربیرحیات حقیقتینده مختلف جهتلرواردیر. رآلیست، جدی یازیچی‌بوجهتلرین خیرلی، آزادلیق وسعادت یولوندا مبارزه‌یه فایدالی‌اولانلارینی‌قلمه آلمالی وقالان جهتلریندن وازکئچمه‌لیدیر. مثلاطبیعت حادثه‌لریندن قوجالیغی گؤتوره‌ک. قوجالیق هربیریاشا دولان انسانین باشینا گلن‌حالدیر. بوبیر حیات حقیقتی دیر. قوجالار، معمولا مدرک، تجربه‌لی، دنیا گؤرموش، ناغیل، داستان، مثل، اؤیود، حکمتلی‌سؤز، تاپماجابیلن واوزاق گؤره‌ن اولارلار. بونلارلا یاناشی

یازان: دوکتورجوادهیئت

آذربایجانین تانینمامیش بؤیوک شاعری :
مرتضیقلیخان(ظفر)

مرتضی قلیخان ظفر،آذربایجانین بیرینجی درجه‌شاعرلریندن اولدوغو حالده بوگونه قدرخلقیمیزطرفیندن تانینمامشدیر. بوشاعر، شاملی‌ائلی نین بؤیوکلریندن اولوب ۱۷ـ اینجی عصرده یاشامیش وایکینجی شاه‌عباس زامانیندا وزیرلیک رتبه‌سینه یوکسلمیش واردبیل ده‌شیخ صفی‌الدین مقبره سی‌نین متولّی‌سی اولموشدور.

شاعرین تورکی دیوانی ۱۹۶۵ ده‌استانبولدا تاپیلان اؤزال یازماسیندان پروفسوراسماعیل حکمت ارتایلان طرفیندن چاپ ائدیلمیش. اسماعیل‌حکمت بوکتابا گؤزل وعالمانه بیرمقدّمه یازمیش ودیوان اوفست شکلینده چاپ ائدیلمیشدیر.(۱)بومقدّمه ده مؤلّف ال یازماسی‌حقّینده بئله قید ائتمیشدیر: "اثر،قاسم‌آدلی بیرخطّاطین ۱۵ ربیع‌الاول ۹۵۵ هجری‌ده یازمیش اولدوغو چوخ گؤزل خطلی وتذهیبلی بیرفضولی دیوانی‌دو" بنگ وباده "سی‌ایله بیرجلد ایچینده دیر.اوزرینده‌کی‌عبدالحمیدطغراسیندان استانبول اولدوزسرایی کتابخاناسیندان چیخدیغی معلوم‌اولور.مؤلّفین اؤزال یازماسی‌صایه‌سیندان بواثر،کتابچی(راعف)طرفیندن بیزه (پروفسوراسماعیل حکمته)تدقیقا یچون امانت وئریلمیشدیر.مرتضی‌قلیخان متولّی(ظفر)بیرینجی شاه‌عباس‌دؤرونون صونلاریندا دنیایا گلمیش وشاه‌صفی زامانیندا (۱۰۳۵) گؤستردیگی جسارت وقابلیّت سایه‌سینده ائشیک آقاسی‌باشی ودیوان بیگی مقامینا چاتمیشدیر. ایکینجی‌شاه‌عباس زامانیندا قوروجوباشی‌لیق رتبه‌سینه‌چیخمیش وکرمان والی‌سی اولموشدور. قزوین محاربه‌سینده بیرافترا اوزوندن‌عزل ائدیلمیش بیرمدت صونرا سوچسوز (گناهسیز) اولدوغوآنلاشیلاراق اردبیل‌متولی‌لیگینه منصوب اولور ووزیرلیک رتبه‌سینه یوکسه‌لیر.

شاعرین هانسی‌ایللرده دنیایا گلیب ـ گئتدیگی‌قطعی بیلینمه‌مکده‌دیر، لاکن دیوانینی یازدیغی‌زمان ۷۴ یاشیندا اولدوغونوسؤیله‌ییر.

مرتضی‌قلیخان،شاملوقبیله‌سی‌نین‌دیگربؤیوکلری‌کیمی‌زمانینین علم‌وعرفانینی

---

۱ ـ کتاب ،آقای عظیم‌تمجیدی طرفیندن تورکیه‌دن آلینمیش وتدقیق ایچون بیزه‌وئریلمیشدیر. آقای تمجیدی بووسیله‌ایله بؤیوک شاعر ـ یمیزی تانیتدیرماغا بالفعل یاردیم ائتمیشدیر.

تحصیل ائتمیش دور. بلاغاتی شعرو انشادا رغبت گؤستریب شعرعالمی نین اوستادلاریندان اولموشدور. تورکی دیوانی نین مقدمه سینده یازدیغی کیمی فارس اشعاری قریب یوز مینه یئتیشمیش ایکن ،تورکی شعرلری یازماغا باشلامیشدیر .فارسی شعرلریده مرتضی و مرتضی علیخان تخلّصلرینی ایشله دن شاعر تورکی دیوانی نین تدقیقیندن ،ئله سطره گلیرکی ظفر ،قوّتلی بیر شاعر و ناثر اولموش و شاعرلردن فضولی و خطائی نی اؤزونه اؤرنک (نمونه) سئچمیش و شیخ صفی الدین اردبیلی نین طریقتینی منیمسه میشدیر. شاعر ،عین حالدا بیرینجی درجه خطّاط اولوب ،موجود اولان تورکی دیوانینی دا اؤزونون یازدیغی محتمل دیر.

ظفر ،کلاسیک تورک شعرینین اوستادلاریندان دیر. او ،فضولی و خطائی کیمی شاعرلرین پیرو و دوامچیسی اولوب اولارین شعرلریندن الهام آلاراق نظیره لر یازمیشدیر. آشاغیداکی غزله دقّت ائده ک :

یارب مدام عنایتین ائت پیشوا منه (۱)
ذوق وصالین ائیله گیلن آشنا منه
کؤنلوم ائوینده سندن اگر غیر واریسه
قهرینله ائیله گیل سن اوفکری بلا منه
یوز درد اگر بودؤورفناده چکر کؤنول
بیر ابر رحمتین یئتیره رمین دوا منه
غم دن بوخسته جانیم اولوبدور بلا ائوی
وئرگیل خزانهٔ کرمیندن شفا منه
درگاهینا بوبنده ده شایسته یوخ عمل
عالملریجه لطفونو گؤردون روا منه
یولوندا ثابت ائیله بنیم اعتقادیمی
شول یولدا مرتضانی ائله پیشوا منه
ائتمه ضعیف جانیمی دوزخ شراره سی
نور عدالتیله یئتور گیل صفا منه

بوغزلی فضولی نین: **یارب همیشه لطفونی ائت رهنما منه گؤسترمه اول طریق کی یئتمز سنا بنا (منه)**، مطلعلی غزلیله توتوشدوراندا ، ظفرین افاده طرزی حتّی صرف ونحووبیان شیوه سی نین ده فضولیانه اولدوغونو گؤره ریک .

---

۱ – اوریژینال نسخه ده " یارب مدام عنایتین ائت پیشوا بنا "صورتده یازیلمیش

مرتضی‌قلیخان ظفرده ، نظیری چوخ آز شاعرده گؤرولن بیرخلوص وصمیمیّت ،طبیعی لیک ، وروانلیق واردیر.

جان وئریب تا همنشین وصل جانان اولموشام
پایبند رشتهٔ بیرعهدو پیمان اولموشام

تا نفس واردیر تنیمده ترک ائتمم عشقینی
بیرگدا ایکن بحمدالّه کی سلطان اولموشام

بولموشام دوق وصالین قویمام الدن دامنین
گرچه هجرانین ایله دست وگریبان اولموشام

وئرمیشم جان نقدینی اول ماه بدره رونما
خلوت خاصّینده تا بیرگئجه مهمان اولموشام

بوسبب دن یار اولموشدورسنا (منه) فتح وظفر
بیرتن بیجان ایدیم اونی گؤروب جان اولموشام

بوشعری سؤیله‌ین شاعر، آشاغیداگلن غزلی یازان آدام‌دیر. طنطنه‌لی ودبدبه‌لی حیات کئچیره‌ن ظفر، انکسارین ونکبتین ده آجی‌لیغینی دادان بیرشاعردیر.

کئچدی عمروم دؤندی دوران مونسم‌دیر دردو غم
ساقیا گل دؤره‌سالگیل ایچه‌لوم (۱) بیرجام جم

عشق اوتدی کؤدوروپدور (۲) بوتن عریانیمی
سرو قدّیم‌بیرهلال آی کیمی تاپدی پیچ وخم

یارلطفون کسدی مندن بودؤبن دؤران کیمی
ائشیدوب شاد اولماسون اغیار،وجهینی دئمم

دشت‌آرا ، مجنون کیمی دوتموشدوم الفت وحش ایله
شیمدی اونلار هم‌منی گؤرگج ائللّر جمله رم

بیلمزه‌م‌کیم بو فلکدن دیر، ویا دؤتموش ظفر
یاعدو تدبیری دیر اولسون جهاندا عمری کم

گئنه‌فضولیانه‌بیر غزلینه دقّت یئتیره‌ک :

کؤنلوم آچیلیرسرو خرامانینی کؤرکج(کؤرجک)
خوشحال اولورام پستهٔ خندانینی گؤرگج

گون رشگ ائده‌ر گُل بوزونی گؤرسه سحرده
مه پاره‌لنور ناوک مژکانینی کؤرگج

---

۱ ـ ایچک ۲ ـ آلوولاندیر یپدیر.

نقاش اگر چکسه قلم بیرله جمالین
تیتره‌ر الی اول سیب زنخدانینی گؤرگج
گر تاب وئره زلف پریشانینی یوزده
گون تیره اولور چهرهٔ تابانینی گؤرگج
دوزخ قاپوسی باغلانوبن جنّت اولور دهر
قوینوندا کی سیب وگل وریحانینی گؤرگج
فتح ایله ظفر یارا ولور عاشق زاره
اسبابلنور نازایله سامانینی گؤرگج

ظفرین شعرلرینده فضولی‌دن صونرا شاه اسماعیل خطائی‌نین ده تأثیری گؤرولمکده‌دیر :

بیلدون می کؤنول کی یارگلدی قیش گئتدی ولاله‌زار گلدی
بلبل اوخور ایندی بوسبقده کیم فصل گل وبهار گلدی
قوشلرتولگه چکدی الدن فرصت گؤزه‌دوب شکار گلدی
نرگس‌گله مژده‌وئردی کای یار اؤزون بزه گل که زار گلدی
دوران بیزه ائتدی یارلیق بس آخرده بشکل مار گلدی
اگدی قدیمی هلاله دؤندوم گؤزوم اؤنونه غبارگلدی
گل کیمی چمن آرا گزردیم دؤندو ظفر و نزار گلدی

بوقطعه ، بیزه خطائی‌نین دهنامه آدلی اثرینده‌کی :

قیش گئتدی گینه بهار گلدی گل بیتدی ولاله‌زار گلدی
قوشلار قاموسی فغانه دوشدی عشق اودی گینه بوجانه دوشدی ...

پارچاسینی خاطرلادیر . ظفرین شعرلرینده صفوی دوری اوستاد وشاهلارینه‌دا تأثیری گؤرولمکده‌دیر . مثلاً بومربّع ترجیع بندی اوخویاندا :

اوچ بلالی کیمسه اولموش همدمیم گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ،گه ملال
گئجه گوندوزدور انیس ومحرمیم گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ،گه ملال

دییه‌بیلمم کیمسه‌یه‌حالیم‌تمام یار بدخو بیردم‌اولمازبیزه رام
آغلادورلار بوفقیری صبح‌وشام گاه‌هجران ،گاه‌حرمان ،گه ملال

ساقیا گَل دؤوره‌سالگیل ساغری شاید اولا کؤنلومون روشنگری
قویمادیلاز بزمیمه سن دلبری گاه‌هجران ، گاه‌حرمان ، گه‌ملال

وصله‌یئتورگیل منی ایی‌یوزی‌گُل اکسوک ائتمه بزمیمیزدن جام مُل[1]

۱ـ شراب

اوده یاقدی جسم زاریم اولدی کول گاه هجران ،گاه حرمان ،گه ملال

بیر قولوندوربوینی باغلوبوظفر دوست کؤیونه اونی یئتوربی خطر
ائتدی ایشیم گون بگون یوم البتر گاه هجران ،گاه حرمان ، گه ملال

وئردی دوران جام عشقی ساقی تک قالدی حسرت یوره گیمده داغی تک (۱)
چئوره م آلمیش گاه وبیگه یاغی تک گاه هجران ،گاه حرمان ،گه ملال (۲) (۳

اولموشام مجنون تکی یاردان ایراق جانیمه کارایله دی سوز فراق
منی ایسته یوبن ائدرلر سوراق گاه هجران ، گاه حرمان ، گه ملال

شاه عباسین آشاغیداکی منظومه سی خاطریمیزه گلیر :

اوچ وفالی کیمسه اولموش همدمیم گاه فرقت ،گاه محنت ،گاه غم
گئجه گوندوز هم انیس و محرمیم گاه فرقت ، گاه محنت ، گاه غم

وئردی دوران جام هجران ساقی تک قالدی حسرت یوره گیمه تاقی تک (۴)
چئوره م آلیر گاه وبیگه یاغی تک گاه فرقت ، گاه محنت ، گاه غم

دییه بیلمه م کیمسه یه دردیم تمام یار منه سرکش واغیاره رام
گؤنلومه اولابنیم هر صبح و شام گاه فرقت ،گاه محنت ،گاه غم

ظفر چوق دوشونولو ، حسّاس بیر شاعردیر ،او ، چوق یاشاییب ،عزّت و احترام گؤرموش ،سئومیش ، سئویلمیش و بیر زامانلاردا گؤزدن دوشوبه طالع سیز گونلرده یاشامیشدیر ، لکن همیشه خلقینه باغلی قالمیش و دویغولارینی دا گؤزل و بدیعی بیر افادهٔ ایله ترنّم ائتمیشدیر .

قوجالیق چاغیندا یازدیغی شعرلردن :

گنه کارم جهان ایچره منی خوار ائیله مه یارب
کمند زلف پیچانه گرفتار ائیله مه یارب

ازلدن گون کیمی مشهور ائتدین ذره نی پئرده
ابد ملکونده داخی خوار ایلن زار ائیله مه یارب

خم اولدی قامتیم حمّال تک اسباب عصیاندان
ضعیفم موندان آرتوخ بویینیمه بار ائیله مه یارب

حکومت ائیله دیم چوق بوجهان ملکوندن اوصاندیم (۵)
بناکنج قناعت منزیلین دار ائیله مه یارب

---

۱ ــ یوره گ = اوره ک . ۲ ــ چئوره م = اطرافیم ۳ ــ یاغی = دشمن
۴ ــ تاقی = طاغی ، گناهکار ۵ ــ اوصاندیم = بئزیکدیم .

ظفروئردین حیاندا دشمنیمی خوار وزار ائندن
مسیحا منّتین چکمکده سیمارائیلمه یارب

یار وصلیندن جدا، پامال دورانم هنوز
یانارام عشق اودونا سیمارهجرانم هنوز
خاطریم‌دور جمع کیم غیرایله یوقدور العنین
دئمه‌کیم یاد اولموشام درفکر جانانم هنوز
گؤزلریمدن قانلی یاش آقماقدان اولدوم‌بی بصر
بویینی[1] چکمکده سلگیل پیرکنعانم هنوز
گر گداتک درسه‌در دوشدوم وصالیندان جدا
اؤز یانیمدا فکرون ایلن شاه سلطانم هنوز
بیر کمینه چاکریندیر بو ظفر ای گلعذار
دوشموشم گر نظرینندن بنده فرمانم هنوز

تازه‌دلبر شوقی دوشدی باشیما پیرانه‌سر
شکر لله حاصل اولدی مطلبیم بی درد سر
طالعیم اولدی ظفر یولدوزی ایله توامان
عاقبت یئتدی یئرینه چکدیگیم آه سحر
جانیمه دوشموش ایدی عشق آتشی بلبل کیمی
بیر گل اوزلو یار اوزوندن روشن اولدی‌چشم‌تر
حیف‌کیم اگدی شجاعت‌غیرتی اندامیمی
ضعف آرتدی گون به‌گون اؤلماقه‌تک یوم البتر
باش‌آغاردی دیش‌تؤکولدی بئلده‌قوّت قالمادی
حلقه اولموش یایه دؤندی سرو رعناتک کمر
صبر ائدوب‌چکدیم ایاغی بیرقناعت کنجینه
یار اولا بیرگون مگر توفیق ایلن فتح وظفر
ظفر، هجران اودوندا یانارکن فضولیانه فریاد ائدیر واونون کیمی
تألّم وتظلّم گؤستریر. ظفرین روحونا ان یاخین ویاتقین شاعرفضولی‌دیر
ظفر،فضولی دئمیش‌عهدینا وفا قیلگیل
یئته‌ر شکایت‌ائدوب‌شرح ماجرا قیلگیل
وجودینی هدف ناوک بلا قیلگیل
قامو (هامی) حفالرینه صبر ائدوب دعا قیلگیل

۱- ایگینی، قوخونو

نیاز وعجزیله دور عرض مدّعا قیلگیل
که حقّ دور قامونون جمله ایشینه بانی
زمانه ایشینه آلدانما گیل اولور فانی

عشقه دوشدون ای ظفر کُل راحت جانی اونوت
یئتمه دون بزم وصاله ، هجر جانانی اونوت
عرصه تنگ اولدی خزانِ عجره یوقدور اعتبار
پسته ٔ خندانی وسیب زنخدانی اونـــــوت
دلبرین محراب ابروسینه ائیلردین نماز
تا پریشان اولمادین زلف پریشانی اونوت
تُوک گوزون یاشین گئجه لرتا سحر
نشئه ٔ لعل لب و یاقوت رمّانی اونـــوت
چون ایاق چکدین بو دنیانین ائویندن ای ظفر
شوکت ملک سلیمانی وسلطانی اونـــوت

آشاغیدا درج ائدیلن شعرده عشق حقیقیه وخالق لم یزله وتصوفی باغلارا یاپیشیر :

خم اولدی قامتیم هجران الیندن وئر شفا یارب
وصال یاردن غیری بنا یوخدور دوا یارب
مجازی عشق ایلن یوقدور ایشیم زاهدکیمی دائم
حقیقت نشئه سیندن وئر بنا جام بقا یارب
آییرما بنده نی محشر گونی ساقی کوثردن
اونون مهری ایلن دور کُونلوده ذوق وصفا یارب
جهاندا چوق حکومت ائیله دوم گُوردوم وفاسی یوق
چکیلدیم کنجه لطفون کسمه گیل تا منتها یارب
یئتیشدی عمر یئتمیش دُورده ، گلدی موسم پیری
جهانده گُورمه دیم هیچ کیمسه دن بوی وفا یارب
ظفروئردین بنا دشمنلریمی خوارو زار ائتدین
بحمداله که سندن گُورمه دیم هرگز جفـــا یارب .

وبالاخره اُوز ترجمه ٔ حالینی بو غزل ایله بیان ائدیر :

صانع اودور عدم ده ایکن وئردی جان بنـــا
آرتوردی ملک ومال ومحلّ ومکـــان بنـــا

خوار وذلیل ائتمه‌دی بو خلق آرا بنی
عمروم چوق ائتدی وئردی اجل دن امان بنا
انعام ائتدی بیزه بو دنیا گؤزل لرین
لطفیله وئردی نطق و شعور وبیان بنا
دیل وئردی شکر نعمتینی ائده‌لوم مدام
بین(مین) شکر فیض رحمتی اولدی عیان بنا
شاداول ظفر،کؤنولده داخی عقده‌قالمادی
ایکی جهانده عمر وئرور جاودان بنا

ظفرین ترکی دیوانینا یازدیغی قیصّا مقدمه ،اونون قوّتلی بیریازیچی اولدوغونو گؤستریر: " امابعد،ناظم لآلی[1]حُلل[2] وحُلی[3] مرتضی‌قلی متولّی بو طرزیله‌بیان حال وبونهجیله شرح‌مافی‌البال ائدرکه' چون صفحهٔ روزگارده قالماق ایچون خاطره‌یئتیشدی که‌فارسی اشعاری قریب یوزبین بیته‌یئتیشمیش ایدی بیرنئچه ده‌ترکی گفتاری انشاء اولونه‌هوای روح‌افزای بوستان شوقه دوشوب بلبل شوریده‌حال کیمی مست اولوب بیرنئچه‌غزل شکسته بسته نظمه چکوب بو نادره‌مجموعه درج اولدی . رحمت ازلی اول پاک نهاد یولداشلره که‌بونوعروس شاهده مشاهده‌قیلدوقجه اعلاسی‌نین حلیه‌سینه تحسین ایله جمال کمالینه زینت یئتوره و ادناسی‌نین شانهٔ مروت بیرله زلف‌خطاسیندن عقدهٔ عیوبون چیقاروب آئینهٔ قدرتیندن صیقل احسانیله نقصان غبارین گؤتوره .

شاعرین فارسی‌دیوانی باره‌سینده‌آختاریشلاریمیزا رغماً بیرشئی تاپا بیلمه‌دیک . نصرآبادی تذکره‌سینده دؤرد مین بیت‌شعریندن بحث ائدیلدیگی حالدا ،آنجاق "بهترین اشعار پژمان" مجموعه‌سینده بیرنئچه مربع وتک بیت‌تاپیب اونلاردان بیرنئچه‌سینی بورادا نقل ائتدیک : (۴)

من نمیگویم‌سمندرباش یاپروانه‌باش چون بفکرسوختن افتاده‌ای مردانه‌باش *
آنچنان منتظرم در ره شوق که‌اگر زودبیائی دیر است *
بگریه‌ی شب وآه‌سحرچه‌کارمرا بناله‌ایکه‌ندارد اثرچه‌کارمرا
همیشه‌دولت وصل تراطلبکارم که‌بی‌خبر برسی باخبرچه‌کارمرا
دل من که‌نازکتراز موی یاراست گرفتار خوی بد روزگار است
توهرجورخواهی بکن بادل من مرا باتوکاراست ، بادل چه‌کاراست

---

۴ ـ از: بهترین اشعار پژمان بختیاری : تهران ۱۳۱۳

۱ـ داش ـ قاش . ۲ـ زینت‌لر ۳ـ زینت لنمیش

غیرتسلیم به‌تیغ توسرما چه‌کند قطره‌را کارچوافتاد بدریا چه‌کند

قاباغیندا (*) اشارتی قویدوغوموز تک بیت لرایران دا ضرب المثل کیمی مشهور اولدوغوحالدا بو بؤیوک شاعرین قوجامان دیوانی هنوزتاپیلمامشدر.

دان اولدوزونون فلانی:

ـ طبیعت وئردیگی قوّه‌لرینی‌ده قوجالاردان آلار. قوجالارین بوتون بوموثبت جهتلرینی‌بوراخیب جسمی جهتدن ضعیفلیکلرینی‌قلمه‌آلماق جمعیتین وملی آزادلیق مبارزه‌سی‌نین نه‌دردینه ده‌یر؟. جوانلاردا حیاتا بدبینلیک حسّلری یاراتماقدان باشقا بوایکین نه‌خیری‌اولابیلر؟. بیزیم‌بوسؤزلردن هدفیمیز شاعیرعباس امیراصلانین" اوینورقوجا " شعری‌دیر. شعرین ،نه‌مضمونو خوشا گلن دیر ،نه‌ده حیاتا ومبارزه‌یه‌فایدا وئره‌ر .شعرین تصویرلری‌ودیلینده‌ده بایاغیلیق واردیر. یاخشی اولاردیکی،حرمتلی امیراصلانی قوجالارین مدرک ـ لیگی، تجربه‌لری،وفولکلورمعدنلرینه‌فیکیر وئره‌ایدی. شبهه‌سیزبوقوجالارین داخلینده‌کئچمیش ملی‌مبارزه‌لریمیزده‌شرکت ئده‌نلری آزدئیلدیر. نه‌اوچون اونلارین بوگؤزه‌ل خاطیره‌لرینی‌قلمه‌آلمایپرسیز؟

بونلاردان علاوه‌اگرحرمتلی سیداسداله‌جمالی هربیرشاعیرین شعرلرینده‌ن اوّل ،قیّماحالدا ،اونون حیاتی‌باره‌ده‌معلومات وئرسیدی "دان اولدوزو" داها دامکمّل وفایدالی اولاردی.

بیرده‌کی،هربیرآذری‌اوشاغیندان بئله" دان اولدوزو هاردااولار؟" دئیه سوروشساز ،توتوق الیله گؤیون معیّن سمتینی‌نشان وئریب دئیه‌ر: باخبورادا. آمازنجانین "دان اولدوزو" نون یئرینی هئچ‌کیم‌بیلمیر. بونا گؤره‌ده‌اونونلا یازیشماغا حسرت قالیرلار.

قوی "دان اولدوزو" گونش کیمی‌پارلاسین ،داهاآرتیق نورساچیب‌آذری ادبیّاتی وورغونلارینین گؤزلرینه‌ایشیق واورکلرینه‌حرارت چیله‌سین !

سیزلره‌یئنی ـ یئتّی موفقیّتلر دیله‌ین :

دکترمحمدتقی زهتابی

تبریز ـ ۱۳۶۰/۲/۳۰

ملانصرالدین

بوشانلی قزئتین ۱۹۰۶ داچیخمیش ۱ـ نجی نومره سینین "فاکسیمیله سی"(عینی صورتی)للیمیزه کئچدی . بوتاریخی نسخه کاملاً اصلی کیمی ،همان ابعاددا و رنگ لرده ،چوخ نفیس "قلاسه "کاغیدا وستونده چاپ اولوبدور . سگگیز صحیفه ـ لیک بیرینجی صایین عینی ده کیریل الفباسیله اصلینه ضمیمه اولونموشدور . اوخوجولارلا بوقیمتلی نسخه نی مطالعه اقده ک :ایلک صحیفه ده ایضاحسیز بیر کاریکاتورا راقه ائدیلیر . قزئتین سمبولوا ولان ملانصرالدین کنایه لی باخیشلاری ایله "یاتان لار"ین یانیندان کئچمکده دیر .بومعنالی شکیل ان گؤزل باشلانغیج دیر، وملانصرالدینین ان مهم هدفی بویاتانلاری اویاندیرماق اولاجاغینا اشاره دیر . چاپ ایجابلارینا گؤره ۲ ـ ۳ وع ـ ۷نجی صحیفه لرده هئچ بیرشکیل یوخدور . قزئتین عنوانی (آدرسی)ان باشدا وئریلیر . صونرا تک نسخه سینین قیمتی آبونه قیمتلرینین آلتیندا یازیلیدیر :۱۲ قپک . تاریخ اولاراق آنجاق "۷ آپریل (آوریل) سؤزنری اوخونور . باش مقاله بوجلب ائدیجی سطرلرله بیتیر :(بورادا ،"ملانصرالدین"ین املا اسلوبونوعیناً محافظه ائدیریک) "سوزومی تمام ایتدوم . آنجاق بیرجه عذرم وار :منی گرک باغیشلیاسگز، ای منم ترک قارداشلاریم ،که من سزایله ترککٔ آچیق آنادیلی ایله دانشرام . من اونی بیلرم که ترک دیلی دانشماق عیب دروشخصکٔ علمنکٔ آزلقی نه دلالت ایدیر. ،اماهردن بیرکیچمش گونلری یادایتمک لازمدر : سالکز یادکزه اوگونلری ، که آناکزسزی بشیکده یرقالیا یرقالیا سزه ترک دیلینده لای ـ لای دییردی ، وسزقولاق آغریسی سببنه ساکت اولموردکز ، آخری بیچاره آناکز سزه دییوردی "بالا آغلاماخوتدران گلرسنی آپارار" وسزدخی جانکزک قورخوسوندن سسکزی کسوب آغلامقدان ساکت اولوردکز . هردن برآنادیلنی دانشماق ایله کیچمشده گؤزل گونلری یادایتمکٔ نه عیبی وار ؟.ملانصرالدین" ۳ـ نجوصحیفه ده "مجموعه مزه مشتری اولانلارا"نصیحت "باشلیغی آلتیندا ازجمله بو" نصیحت "واردیر :"دؤردونجو ـ مکتوبلاری ائله بیردیلده یازینیزکی بیردنه تورک کلمه سی اولماسین : .تورکجه یازماق عیب دیروشخصین علمینین آزلیغینا دلالت ائدر . . . " .

بیرآز آشاغیدا "ملانصرالدینین تئله قرا ملاری "و"بیلمه لی خبرلر"درج اولونموشدور . بوستونلاردان دابیرنمونه وئره ک :

قالان ۳۶ ـ اینجی صفحه ده

تئاتر

یازان : مهدی محمداوف

آشاغیدا درج ائدیلن مقاله تئاتر حقبنده فایدالی معلومات وئردیگی ایچون عینا " مهدی محمداوفون رژیسور صنعتی کتابیندان آلینمشدیر ایچنده‌کی فکرلر مؤلفه عایددیر .
(وارلیق)

اینجه صنعتین باشقا نوعلری کیمی،تئاتردا گئرچک (حقیقی)حیاتی، انسانلارین حیاتا وبیر- بیرلرینه مناسبتلرینی عکس ائتدیریر .

خلق وانسان طالعی، صنیفلرین وفردلرین مناسبتلری،حیاتین ضدیت لری،انسانلیغین آزادلیق،ترقی وخوشبختلیک نامینه آپاردیغی مبارزه - لر صحنه‌ده اؤزونون پارلاق انعکاسینی تاپیر .تئاتر کئچمیشی‌وحاضری گؤسته‌ریر .او عینی زماندا بیزیم نظرلریمیزی گله‌جگه چئویریر ،" یا - خشیلیغی اولدوغو کیمی،فنالیغی(پیسلیغی)دا یئنه ،اولدوغوکیمی‌گؤسته - ریب " بیزه حیات درسی وئریر .اگر ادبی- بدیعی اثرلر ،جئرنیشئوسکی نین تعبیرینجه دئسک ،بیره‌ر حیات درسی‌دیرسه ،تئاتر- حیاتین عیانی و جانلی درسلیگی‌دیر .

تئاترین اؤگرنمک و اؤگره‌تمک واسطه‌سی،ادراک قوه‌سی قات - قات آرتیقدیر .اونون گوجو ،سحری اونون حیاتی‌لیگینده‌دیر .او ،حیاتی‌حیاتین اؤزونه بنزه‌ر شکیلده عکس ائتدیریر .حیاتا بنزه‌رلیک و یاخینلیق جهتدن اینجه صنعتین هئچ بیرنوعی تئاترلا بحث ائده‌بیلمز .صنعتلرین هئچ بیری حیاتی تئاتردا اولان کیمی،جانلی اوبرازلار (سیما)لا ،جانلی افاده واسطه‌لری‌ایله تصویرائتمک امکانینا مالک دگیل .

تئاتر جمعیتده‌کی حق سیزلیغا ،استثمارا ،عدالت سیزلیگه ،هردورلو (هرنوع) گئریلیگه (دالی‌لیق،عقب ماندگی) ،اگریلیگه ،حیاتین چیرکین و عیبه‌جر جهتلرینه ،بوتون غیرانسانی مناسبتلره قارشی درین نفرت دو- غورور . تئاتر حیاتین مثبت تظاهرلرینه جمعیتده‌کی،مترقی مئیل لره ، انسانی فکیرلره وعمللره ایسه بیرده حرمت حسی اویادیر .او ،یاخشیلیغی خیرخواه عمللری،مثبت انسانلاری گؤزه‌للیک واولویت تمثالی‌کیمی‌تاما - شاچیلارا تقدیم ائدیر .اونلاردا بوانسانلارا ،بئله عمللره پرستش وتقلید هوسی یارادیر .

قاباقجیل تئاتر اؤز تاریخی بویونجا خلقین گؤزه‌ل آرزولارینی دؤورون ائستئتیک ایدئیالارینی تجسم ائتدیرمیش، ادراک وتربیه اهمیتی باخیمیندان بیرمؤسسه‌کیمی تانینمیشدیر. او، اجتماعی - سیاسی مبارزه‌لرده، مفکوره توققوشمالارینda همیشه‌فعال رول اوینامیشدیر. عبرت مکتبی اولموشدور.

گؤرکملی صنعت خادملری (هنرمندلری)، مترقی یازیچیلار، دراماتورقلار انسانلیغی معارفه، آزادلیغا، خوشبختلیگه چاغیرارکن تئاتردن بیر تبلیغات کورسیسی، بیر معارف اوجاغی، بیرعبرت مکتبی کیمی استفاده ائتمیشلر قدیم یونان دراماتورق لری آشیل، سوفوکل، ائوریپید، رومانین کومدیا نویسلری پلاوت، تئرئنسی، غربین مشهور کلاسیک لری شکسپیر، مولیر، شیللر، گؤته، روس کلاسیک لری پوشکین، گوگول، اوستروووسکی آذربایجان تئاتری‌نین بؤیوک خادملری م.ف. آخوندوف، ن.ب. وزیروف، ج.ممسد قلیزاده، ن. نریمانوف، ع. حقویردیوف صحنه صنعتنه بؤیوک اهمیت وئرمیشلر. اونلارین هامیسی بوفکری تصدیق ائتمیشلرکی، جمعیت ده‌کی گئریلیگی (دالی قالماغی)، انسانلارین عیب لرینی تنقید اوچون تئاتر گؤزه‌ل بیرواسطه، خیرخواه وقاباقجیل فکیرلری تبلیغ اوچون معتبر بیر کافئدرا (کورسی) دیر.

آذربایجان خلقی‌نین شعور انکشافیندا تئاتر آز رول اوینامامیشدیر. ملی تئاتریمیزین کئچمیشی ایله آز- چوخ تانیش اولانلار اونون جهالته، نادانلیغا، استبدادا وظلمه قارشی مبارزه‌ده هله انقلابدان اول نه قدر بؤیوک خدمت گؤسته‌دیگینی بیلیرلر.

معاصر دؤورده ایسه تئاتر ایدئولوژی مبارزه‌نین اؤن (قاباخ) جرگه- سینده دایانیر. ایکی حیات سیستمی، ایکی دنیا گؤروشی، ایکی ضدمفکوره باش- باشا گلیب دوروشدوغو بیرزماندا صحنه‌صنعتی وتئاتر خادملری، البته، لاقید وبی طرف قالا بیلمزلر.

کاپیتالیست اؤلکه‌لرینده ائستئتیجی‌لیک بلاسینا توتولموش، "آنتی درام"، "آنتی قهرمان" آدلانان مرتجع جریانلارا اویموش تئاترلار محافظه کار، اجتماعی قوه‌لرین منافعینه خدمت ائدیر، کوتله‌لری حیاتین دوزگون ادراکیندن یاییندیریر، صنفی مبارزه‌لردن اوزاقلاشدیرماغا چالیشیرلار. اونلار هرج- مرج لیک، امیدسیزلیک، دوشگونلوک، لابدلوک ایدئیالاری،

آشیلاییر (تزریق اقدیر) ،تاماشاچیلاری دؤزوم ،تحمل،صبر ومطیع‌لیک رو- حوندا تربیه‌له‌ندیرمگه سعی اقدیرلر.

معاصر سوویت تئاتری تمام اؤزگه‌بیرموقعده دایانیر.او،زمانین ان مترقی فکیرلرینه ،انسانپرورلیک ایدئیالارینا خدمت اقدیر.سووئت تئاتری بیرتربیه وتبلیغات مؤسسه‌سی کیمی خلقین مدنی ومعنوی‌انکشا- فینا چالیشیر. تئاتر هرکسین مقدس وطنداشلیق ،وطنپرورلیک بورجونو

صنعتین دیلی‌ایله ایضاح اقدیر وتماشاچیلاری یئنی - یئنی قهرمانلیق

نمونه‌لری گؤسته‌رمک اوچون روحلاندیریر.

بوشرفلی وظیفه‌لری یئرینه یئتیرمک اوچون تئاترین بؤیوک امکا- نلاری واردیر.او،چوخلو و مختلف افاده واسطه‌لرینه مالکدیر.همین واسطه‌لربیرآرایا توپلانیب وحدت داخلینده بیرله‌شنده تئاترصنعتی‌نین محصولی اولان تماشا میدانا چیخیر.

مهم حیات‌لوحه‌لرینی ،تیپیک انسان خاراکترلارینی جانلاندیرا بیلن تماشانین استتئتیک نفوذی گوجلودور ،دریندیر.چونکی،او ،فکیرلره یول تاپا بیلیر.تاماشا ان مرکب ،ان اینجه حصه‌لری،سیاسی واجتماعی‌فکیر لری ،دؤورون قاباقجیل ایدئیالارینی آسان قبول اقدیله‌بیلن طرزده‌تما- شاچیلا چاتدیریر.تئاتر کوتله‌ایله‌هرکسین باشا دوشه‌بیله‌جگی‌آیدین بیردیلده دانیشیر.او،فکره ،معنویته غیدا (غذا) وئریر،انسانلارین شعو- رونو درین له‌شدیریر، حیات‌حقنده صاف یوکسک فکرلرا ویادیر.

صحنه‌صنعتی‌ایله یالنیزپروفئسیونال (حرفه‌ٔ)تئاترلار وصنعتکارلار مارا قلانمیر.وطنیمیزین بؤیوک صنایع شهرلرینده توتموش کیچیک کندلر- ینه قدر هر یئرده اؤز فعالیت درام کوللئکتیولری واردیر.مدنیت اوی لرینده (خانه‌ٔ فرهنگی) ،کلوبلاردا ،مکتب‌لرده ،انستیتوتلاردا وطنداشلار صحنه صنعتینه بؤیوک ماراق (علاقه) گؤسته‌ریر ،شوه- شوه اونونلامشغو اولورلار.درام کوللئکتیولرینده مشغول اولان یوزلرله سووئت‌آدامی پیئس اوزه‌رینده ایشله‌یه- ایشله‌یه ،تاماشالار گؤسته‌ره- گؤسته‌ره اؤز بیلیگینی،مدنیتینی،استتئتیک ذوقونو انکشاف اتدیریر.اونلارعینی زماندا بویوللا معاصر حیاتین واجب مسئله‌لرینی درک اقدیب اؤگره‌نیر مهم اجتماعی پروبلم‌لره (مسئله‌لره)قارشی اؤزمناسبتلرینی بیلدیریر، اونلارین حلینده اشتراک اقتمیش اولورلار.

حاضیردا اؤزفعالیت یارادیجیلیغی دولت وخلق اهمیتی داشییان جدی بیرایش اولموشدور .ایندی پروفئسیونال تئاترلارلا یاناشی، خلق تئاترلاری گوندن ـ گونه اؤز مدنی سه ویییه سینی یوکسلدیر ،یارادیجیلیق امکانلارینی آرتیریرلار .اونلار کلاسیک پییئس لری وسووئت دراماتورقلاری نین ان یاخشی اثرلرینی جسارت له تماشایا قویورلار .اؤز فعالیت یارا ـ دیجیلیغی اشتراکچیلاری پروفئسیونال تئاترین گؤزه ل عنعنه لرینیدن یارادیجیلیق نائلیتلریندن اؤگره نمگه ،بدیعی-کیفیت لی وایدئیالی اولماغا چالیشیرلار .

خلق تئاترینداء،یاخود یاخشی تشکیل اولونموش انتظاملی درامکو ـ للئکتیوینده تماشانین حاضرلیق پروسئسی تخمینا "پروفئسیونال تئاتر دا اولان کیمی کئجیر .خلق تئاتریندن،درامکوللئکتیوی نین رهبری وایفا ـ چیلری تماشا حاضیرلایارکن صحنه صنعتی واسطه لریندن ممکن قدر پرو ـ فئسیونال سه ویییه ده استفاده ائتمه گه چالیشیرلار .پروفئسیونال تئا ـ ترلا خلق تئاتری ودرام کوللئکتیولری آراسیندا عمومی وبنزه رجهتلر جوخدور .اونلارها میسی ایدئیالی صنعته ،خلقین ائستئتیک تربیه سینه خدمت ائدیر .

...اینجه صنعتین باشقا نوعلری کیمی،تئاتر داخلقه مخصوصدور .او ـ نون خلقه مخصوص ومنسوب اولدوغونو ،اونون شرفلی وظیفه لرینی،بؤیوک مقصدینی،درین ماهیتنی درک ائتمه دن بورادا ثمره لی ایشله مک چتیندیر تئاتردا حقیقته" یارادیجیلیق ایشی گؤرمک ایسته ین هربیرکس بوصنعت ـ ین قارشیسیندا دوران مهم وظیفه لری آیدین باشا دوشمه لی واونلاری یئرینه یئتیرمک اوچون بوصنعتین نظریه سینی وتجربه سینی،اونون"سرّینی" بیلمه لیدیر .

بئله بیلیک (معلومات)تئاترین وتئاتراؤز فعالیتی نین رهبر قوه سی اولان رژیسورا هرکسدن اول وهامیدان چوخ لازیمدیر .

(رژیسورصنعتی) کتابیندان .باکی. ۱۹۷۱ . معارف نشریاتی.

"الفبا میزه گؤچورن : ع.ک .منظوری "

گؤرکملی معاصر شاعریمیز آقای سیدمهدی اعتماد وفات ائتدی

خردادین۷نجی گونو ۱۳۶۰ دا آقای‌سیدمهدی اعتماد اوزون سوره‌ن خسته‌لیکدن صونرا وفات ائتدی. گؤرکملی‌شاعریمیز ۱۲۷۹ دا تبریزده آنادان‌اولموش، وتحصیلاتینی اسکی‌-یئنی مکتبلـرده آلدیقدان صونرا «طالبیه» مدرسه سینده تـا مـا ملامیشدیر . سید مهدی اعتماد تبریزده مشهور «اعتماد» مدرسه سین آچمیش و ۱۵ ایل یئنی نسلین تعلیم وتربیه سیله بالفعل مشغول اولموشدور. اونون اخلاقی‌-اجتماعی موضوعلاردا یازدیغی کتابلار (مناظرهٔ ادبی، آئینه اخلاق، بدرقةالصبیان، میزان الانشاء ، الفبای جدید، گل غنچه‌سی، تحفةالصبیان، گلینلر بزه‌گی، وچارشنبه بازاری) دفعه‌لرله چاپ اولموشدور.

سیدمهدی اعتمـاد آذربایجانـدا دموکرات فرقه‌سی حکومتی قورولاندان صونـرا « شاعرلر مجلسی » نین رئیسـی اولموش وگنج شاعرلریـن تعلیم و انکشافیـدا خدمت ائتمیشدیر. او، عین زماندا ثبت اداره‌سی‌نیـن مسئولـو وظیفـه سینده چالیشمیشدیـر . دموکرات حکومتی بیخیلیب تهران حکومتی تبریزه گلندن صونـرا ، اعتماد توتولوب ایکی ایل حبسه محکوم ائدیلدی. حبسدن چیخاندان صونرا آذری دوستلارین یاردیمی ایله ثبت اداره سینده چالیشماغا ادامه وئرمیش و عین زمانـدا ادبـی فعالیتینه و شعر یازماغا دوام ائتمیشدیر .

مرحوم اعتماد ، دکتـر جاویـد ایله بیرلیکده آذربایجـان صرف و نحو کتابینـی یازمیشلارلاکن آریامهری رژیمی بوکتابین چاپینا اجازه وئرمه میشدیر. نئجه‌کی‌یازدیغی (تورکی‌-فارسی نصابی) کتابینی‌دا چاپ ائتدیره بیلمه میشدیر.

اونون ادبی یارادیجیلیغی باره‌سینده تفصیلاتلی مقاله یازاجاغیمیز اوچون بورادا یالنیز مهم نکته‌لرینه اشاره ائدیریك. سیدمهدی اعتماد یازدیغی اخلاقی، تربیه وی ، و اجتماعی شعرلری و یازی‌لاریله آذربایجان فرهنگ وخصوصاً ادبیاتینا خدمت‌ائتمیش‌دیر. او، کلامی موزون، افاده‌لری ساده ، فکری آیدین وقلمی کسگین بیر آذربایجان شاعری دیر. ادبی میراث اولاراق بوراخدیغی دیوانـی معاصر آذربایجـان ادبیاتی‌نین قیمتلـی خزینه‌لریندن صایبلیر.

عزیز شاعریمیزین خاطره‌سینی آنارکن عائله و اولادلارینا ومعاصر شاعر لـریمیزه باش صاغلیغی دیله ریك. وارلیق.

سئـودگیـن دوغمـا ائـلینـدن نئجـه آیریلـدیـن سن
اوزون ایللر بویوا و غروندـا اونـون وئر دون امك
سئوه جکدیـر گـؤزه‌ل اشعارینـی ائللـر واریکـن
دنیـا دور دوتجـابیـل آنجـاق امگیـن ایتمیـه‌جـك

«ساوالان»

توجه

۱ـ آذربایجان ادبیات تاریخی‌نین ۲۰ـنجی عصر فصلینی یازماقلا مشغول اولدو. غوموز اوچون‌بو عصرده‌کی جنوبی آذربایجان شاعر و یازیچیلارین ترجمه‌ی حال و اثرلرینه احتیاجیمیزواردیر. بوتون شاعر ویازیچی وآذری‌ادبیاتیله ماراقلانان همشهریلر یمیزدن‌بو باره‌ده بیزه یاردیمچی اولمالارینی و اؤز ترجمه‌ی حال واثرلریندن نمونه لرله برابر تاندیقلاری دیگرشاعر لریمیزین‌ده ترجمه‌ی حال‌واثرلریندن نمونه‌لرگؤندرمه‌لرینی خواهش ائدیریك«وارلیق»

۲ـ خواستاران‌اشتراك‌می‌توانندمبلغ آبونمان سالیانه (۸۰۰ریال) را از نزدیکترین شعبه هریك از بانکها بحساب شماره ۲۱۶۳ بانك ملی ایران (شعبه داریوش‌خیابان‌بهار) واریزنمایند و رسید آنرا بضمیمهٔ نشانی خود بآدرس مجله (خیابان مصدق‌ـکوچه‌بیدی‌ـ شماره ۱۷ـتهران) ارسال فرمایند.

۳ـ شماره‌های‌گذشته مجلهٔ وارلیق را می‌توانید از دفتر مجله تهیه نمائید.

۴ـ جلد اول **تاریخ‌ادبیات‌آذربایجان** ازقرن۱۳ تا آخرقرن۱۹ میلادی تحت عنوان «آذربایجان ادبیات تاریخینه بیرباخیش» از چاپ خارج شد همشهریهای علاقمند میتوانندازانتشارات فرزانه و یا انتشارات دنیا مقابل دانشگاه خریداری ویا با پرداخت ۳۰۰ ریال توسط آدرس بانکی مجله و ارسال رسید آن بدفتر مجله یکجلد از این کتاب را تهیه نمایند .

۵ـ مجموعه ده‌شماره سالیانه مجله در یك‌جلد منتشرشد علاقمندان میتوانند هرچه زودترقبل‌از اتمام‌آن‌ازدفترمجله ویا انتشارات‌فرزانه ویا انتشارات دنیا روبروی دانشگاه تهیه نمایند.

وارلیق

مجله ماهانه فرهنگی، ادبی وهنری

(به‌زبانهای فارسی وترکی آذری)

تحت نظر هیئت تحریریه

صاحب امتیاز و مدیر : دکتر جواد هیئت

محل اداره : تهران، خیابان مصدق، کوچه بیدی شماره ۱۷

تلفن ۶۴۵۱۱۷ / ۷۶۱۸۳۶

چاپ کاویان ـ میدان بهارستان

قیمت ۷۰ ریال